

# a falu

2018. nyár

XXXIII. évfolyam

Megjelenés minden évszakban



› Helyi termelők jelenléte a közvetlen értékesítési csatornában és a városi élelmiszerellátásban

› Helyi termékek a termelő szemszögéből

› A cukortermelés hazai és nemzetközi kilátásai

› Alternatív fehérjeforrás: a rovarfogyasztás kilátásai Magyarországon

# Szerzők

Bősze Balázs Inzsöl Renáta	sajtófőnök, Herman Ottó Intézet ügyvezetői kabinet PhD hallgató, Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar
Bertalan Laura	tanársegéd, Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar
Oláh Judit	egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Alkalmazott Informatika és Logisztika Intézet
Pető Károly	egyetemi tanár, Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Vidékfejlesztés, Turizmus- és Sportmenedzsment Intézet
Popp József	egyetemi tanár, Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Ágazati Gazdaságtan és Módszertani Intézet
Kelemen István Csaba-Morvai Adrienn	főtitkár, Cukorrépa Termesztők Országos Szövetsége főtitkári asszisztens, Cukorrépa Termesztők Országos Szövetsége
Bérczi Szabolcs	PhD hallgató, Szent István Egyetem, Környezettudományi Doktori Iskola
Ónodi Gábor	egyetemi docens, Szent István Egyetem, Ybl Miklós Építéstudományi Kar
Perger-Wenszky Lilla	kistermelő, Lillalula Vendégház, MSc diplomás közgazdász



# orfa

**Tóth Árpád**  
**LÁNG**

Eldobtam egy gyufát, s legott  
Hetyke lobogásba fogott,  
Lábhegyre állt a kis nyulánk,  
Hegyes sipkájú sárga láng,  
Vígat nyújtózott, furcsa törpe,  
Izgett-mozgott, előre, körbe,  
Lengett, táncolt, a zöldbe mart,  
Nyilván pompás tűzvészt akart,  
Piros csodát, izzó leget,  
Égő erdőt, kigyúlt eget;  
De göggel álltak fenn a fák,  
És mosolygott minden virág,  
Nem rezzent senki fel a vészre,  
A száraz fű se vette észre,  
S a lázas törpe láng lehült,  
Elfáradt, és a földre ült,  
Lobbant még egy-kettőt szegény,  
S meghalt a moha szőnyegén.  
Nem látta senki más, csak én.

1921.

# A FALU

Alapítva: 1985

Alapító: Agroinform Kiadó  
és Nyomda Kft.

Szerkesztő bizottság:

Németh Tamás  
elnök

Csatári Bálint  
Csonka-Takács Eszter  
Dinya László  
Kovách Imre  
Ligetvári Ferenc  
Béres András, Ónodi Gábor  
Podmaniczky László  
Szörényiné Kukorelli Irén  
Tóth Albert

Felelős szerkesztő:  
Dénes Zoltán

Felelős kiadó:  
Bárányné Erdei Rita ügyvezető



1223 Budapest Park utca 2.  
Telefon: 06-1-362-8100  
Központi e-mail cím:  
hermanottointezet@hoi.hu  
E-mail: afalu@hoi.hu  
www.agrarlapok.hu

ISSN 0237-4323

Megjelenik minden évszakban

Fotók forrása:  
Perger Csaba (címlapfotó)  
Cserháti László

## Tartalom

5

**Falvak és kisvárosok,  
mint a vidékfejlesztés  
katalizátorai**

Előadó: Tom Jones,  
az Európai Gazdasági és  
Szociális Bizottság tagja

13

**Helyi termelők jelenléte  
a közvetlen értékesítési  
csatornáknak és a városi  
élelmiszerellátásban**

Bertalan Laura –  
Inzsöl Renáta

29

**Helyi termékek a termelő  
szemszögéből**

Perger-Wenszky Lilla

37

**Alternatív fehérjeforrás:  
a rovarfogyasztás kilátásai  
Magyarországon**

Popp József – Pető Károly  
– Oláh Judit



**47** A Magyar Ruralisztikai  
Társaság felhívása

**59** A Föld napján adták át  
a Herman Ottó  
Szellemissége Díjakat  
Bósze Balázs

**57** A cukortermelés hazai  
és nemzetközi kilátásai  
Popp József –  
Kelemen István –  
Csaba-Morvai Adrienn –  
Oláh Judit

**61** A 2017. évi  
Magyarországi  
Falumegújítási Díj  
Pályázat pályaműveinek  
elemzése  
Bérczi Szabolcs –  
Ónodi Gábor

Az **A falu** szerzői és lektorai – a folyóirat újraindítása óta – díjazás nélkül végzik a munkájukat, ezzel járulnak hozzá a fenntartásához. A megjelent írásművek ezért csak a szerző, illetve a Kiadó hozzájárulásával használhatók fel.





# Falvak és kisvárosok, mint a vidékfejlesztés katalizátorai

Előadó: Tom Jones, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság tagja

A vidékfejlesztés eredményesebbé tehető, és a helyi emberek készek is ebben közreműködni, de támogatásra van szükségük. Az EU-nak és a nemzeti hatóságoknak olyan, új programokkal kell lehetőségeket teremteni a falvak és a kisvárosok számára, amelyek elég rugalmasak ahhoz, hogy adaptálhatóak legyenek Európa vidéki területeinek eltérő igényeihez. A pozitív példákat a többi település ösztönzése érdekében – például egy évente megrendezett ünnepnap formájában – terjeszteni és népszerűsíteni kell. Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (EGSZB) a legutóbbi plenáris ülésén elfogadott, a **„Falvak és kisvárosok mint a vidékfejlesztés katalizátorai”** című véleményével kíván hozzájárulni Európa vidéki térségeinek újjáélesztéséhez. „A 21. század kihívásait csak úgy kezelhetjük eredményesen, ha a városok, régiók és országok együttműködnek. A vidéknek és mindenekelőtt a helyi közösségeknek nagyobb részt kell vállalniuk és jelentősebb szerepet kell játszaniuk az intelligens és fenntartható gazdasági fejlődésben, az pedig az EU és tagállamainak feladata, hogy új lendületet adjanak a vidékfejlesztésnek. Vonzóbbá kell tennünk a vidéki életet, különösen a fiatalok számára” – jelentette ki Tom Jones, az EGSZB tagja, s a vélemény előadója. **Az alábbiakban a bizottság véleményében megfogalmazott következtetéseket és ajánlásokat tesszük közzé.**

## Következtetések

1.1 Az EGSZB úgy véli, annak ellenére, hogy számos kisvárosban és faluban egyre aránytalanabb a lakosság összetétele és hanyatlanak a hagyományos gazdasági tevékenységek, elegendő példát találhatunk a helyes gyakorlatokra ahhoz, hogy optimisták lehessünk sok – ha nem valamennyi – vidéki település fenntartható jövőjét illetően. Az ilyen települések a szélesebb körű vidéki megújulás és fenntartható fejlődés katalizátorait jelenthetik.

1.2 Ez az optimizmus azonban egy olyan folyamatos, holisztikus erőfeszítés eredménye, amely embereket és pénzügyi forrásokat is magában foglal valamennyi kormányzati szinten, valamint a magán-, a köz- és a civil szférában is.

## Ajánlások

1.3 Az EGSZB teljes mértékben támogatja az Európai Bizottság „intelligens falvakat” célzó kezdeményezését, különösen a főigazgatóságok közötti együttműködésre vonatkozóan tett ígéretre való tekintettel. A nemzeti és regionális vidékfejlesztési programok, melyeket a DG AGRI a tagállamokkal együtt irányít, létfontosságúak, de sosem lesznek képesek elegendő forrást beruházni más



nemzeti, regionális és helyi közberuházások nélkül. Az EGSZB utal a Régiók Bizottsága intelligens falvakról szóló, kidolgozás alatt álló véleményére<sup>1</sup>, és támogatja azt.

1.4 A gyors széles sávú – mobil és vezetékes – internetkapcsolat kulcsfontosságú ahhoz, hogy az intelligens módon fejlesztett falvaknak és városoknak reményük legyen a gazdasági és szociális fejlődésre, és teljeskörűen hozzáférhetőnek kell lennie, amint azt a vidéki térségek szempontjainak a 2016-os Cork 2.0 nyilatkozatban hangsúlyozott figyelembevétele garantálja.

1.5 Az oktatás, képzés, egészségügy és szociális ellátás, valamint gyermekgondozás terén működő közszolgáltatásokat integrálni kellene, és elérhetővé kellene őket tenni. A közszolgáltatásoknak innovatív módon kell felhasználniuk a technológiai előrelépéseket.

1.6 A vidéki területek tervező hatóságainak élen kell járniuk a kihasználatlan falusi és kisvárosi épületek felújítási folyamatának előmozdításában, valamint alacsony adókulcsot kell biztosítaniuk az induló vállalkozások számára, és ezt a város szélén elhelyezkedő kiskereskedelmi projektektől beszédett hozzájárulásokkal kell kompenzálniuk. Az ilyen jellegű felújított épületek rendelkezésre bocsátásakor figyelembe kell venni a helyi NGO-k, valamint a magán- és az állami szektor igényeit.

1.7 Kihívást jelentenek a rossz közlekedési összeköttetések is. Ahol a magánszektor visszavonul, ott közös közlekedés, települési tulajdonú buszok és autók használata ajánlatos.

1.8 Ahol lehet, a munkaadókat arra kell biztatni, hogy támogassák a távmunkát, valamint ismerjék fel a vidéki/városi partnerségek potenciális előnyeit. Ebben az összefüggésben igen fontos az agrár- és a vidéki turizmus, az egészséggel kapcsolatos tevékenységek

hozzájárulása, a helyi mezőgazdasági és kézműves termékek márkáépítése, valamint a kulturális és történelmi rendezvények választékának növelése. A vidékfejlesztési programok támogatása révén a vállalkozók számára lehetővé válik a külföldi beruházások vonzása, valamint a többletértékkel rendelkező termékek kifejlesztése és értékesítése.

1.9 A helyihez legközelebbi szinten való irányítás nemzeti vagy regionális kérdés. A falvakat és városokat azonban több hatáskörrel kell felruházni, és hozzáférést kell biztosítani számukra pénzügyi erőforrásokhoz, hogy irányíthassák és támogathassák választópolgáraik kéréseit.

1.10 A LEADER-t és a helyi akciósportokat teljes mértékben támogatni kell a helyi fejlesztést oly módon szolgáló erőfeszítésekben, hogy mind a magán-, mind a nonprofit vállalkozásokat biztatják tevékenységük megkezdésére és a növekedésre, valamint elkötelezett és támogató közösségi szellemet biztosítanak. Fokozott együttműködés révén ezeket az erőfeszítéseket ki lehet terjeszteni a közösségek szintjén irányított helyi fejlesztés keretében.

1.11 A falvakban és kisvárosokban élőknek mindenekelőtt olyan erős közösségi szellemmel kell rendelkezniük, amely ösztönzi a közösségen belülről fakadó vezetői szerepet. Az iskoláknak és a helyi mentoroknak ösztönözniük kell a vezetői szerepet. A közösségből kiemelkedő vezetőknek olyan tanácsadó ügynökségek és NGO-k teljes körű támogatására van szükségük, melyek jól ismerik a legjobb gyakorlatokat és más hasonló vállalkozásokat.

1.12 Az új intelligens módon fejlesztett falvak példáját regionális, nemzeti és uniós szinten is be kell mutatni. Az uniós intézményeknek és az érdekelt feleknek évente rendezvénynapot kellene szervezniük a sike-

<sup>1</sup> Vidéki térségek rehabilitációja „intelligens falvak” segítségével (a HL-ban még nem tették közzé).



res, összetartó falusi és kisvárosi közösségek megünneplésére és népszerűsítésére.

1.13 A városok, nagyvárosok és a velük szomszédos települések közötti tényleges partnerség erősítése és fejlesztése érdekében az EGSZB támogatja az R.E.D.<sup>2</sup> „Making Europe Grow with its Rural Territories” című, 2016-os dokumentumának ajánlásait, valamint a Carnegie Trust kísérleti testvérvárosi projektjét. A fenntartható fejlődés és a körforgásos gazdaság elveinek vonatkozniuk kellene a városi/vidéki partnerségekre.

1.14 Az EGSZB támogatja a második Európai Vidéki Parlament 2015. novemberben elfogadott „Európai vidéki manifesztumában” tett felhívást arra, hogy egyrészt a vidéki és városi területek közösségei, szervezetei és önkormányzatai szorosabban működjenek együtt, hogy teljes körűen ki tudják használni a szociális, kulturális és gazdasági kapcsolatok mindazon előnyeit, melyeket egy ilyen együttműködés hozhat, másrészt pedig az ötletek és a helyes gyakorlatok aktív megosztására a vidéki és városi területeken élő érintettek között.

1.15 Az EGSZB azt ajánlja, hogy az Európai Beruházási Bank testre szabott támogatási rendszereket dolgozzon ki a kis méretű vidéki vállalkozások, mind a magán-, mind a szociális vállalkozások számára (ideértve a szövetkezeteket is), amint 2017–2019-es programjában erre ígéretet tett.

1.16 Támogatni kell a Fiatal Gazdák Európai Tanácsát (CEJA) és más, fiatalokat képviselő testületeket abban, hogy olyan ifjúsági fórumok létrehozását készítsék elő helyi közösségekben, amelyek a szükségleteikkel és ambícióikkal kapcsolatos cselekvésre ösztönzik a fiatalokat. Sokkal több beleszólást kell engedni nekik a gazdasági és szociális megoldások

kidolgozásába; a képzéseket, mentorálást és pénzügyi támogatást az ő ambícióikhoz kell szabni.

1.17 Az ENSZ fenntartható fejlesztési céljainak listáján a 11. számú a városokra és közösségekre vonatkozik. A fenntartható falvakat és kisvárosokat a „községek” közé kell számítani.

1.18 A falvakban és kisvárosokban található kulturális értékeket kiemelt helyen kell megjeleníteni a kulturális örökség európai évének (2018) reklámozásában és az évhez kapcsolódó kezdeményezések során. A hagyományok és a kultúra népszerűsítésében fontos szerepet játszhatnak a falvak idősebb lakói, és érdemes megteremteni számukra a feltételeket ahhoz, hogy ezt valóban meg is tudják tenni.

1.19 Az EGSZB javasolja a „helyes gyakorlatok” megosztását minden szinten. Ez már jelenleg is így történik az ENRD, ELARD, ECOVAST és ERP keretében, valamint megtalálható a „The Best Village in the World” című kiadványban<sup>3</sup>.

## 2. Bevezetés

2.1 A vidéki területek Európa létfontosságú részét képezik, és kritikus fontosságú mezőgazdasági és erdészeti vállalkozásoknak adnak otthont. A kisvárosi és falusi közösségek ezeken a vidéki területeken élnek és ezek részét képezik. E területek mindig olyan helyek voltak, ahol az emberek élnek és dolgoznak is.

2.2 A vidéki területeken található kisvárosok az őket körülvevő falvak és kisebb közigazgatási egységek központjai, ők maguk pedig a nagyobb városi területeket körülvevő térséghez tartoznak. Mindegyik kölcsönösen

<sup>2</sup> R.E.D.: Rurality – Environment – Development [Vidék – Környezet – Fejlődés].

<sup>3</sup> Ulla Herlitz és társai műve a legjobb gyakorlat egy példájáról – ENRD: Európai Vidékfejlesztési Hálózat; ELARD: Európai Vidékfejlesztési LEADER-egyesület; ECOVAST: A Falvak és Kisvárosok Európai Tanácsa.



függ egymástól. Fontos résztvevői a vidéki/városi partnerségeknek – a DG REGIO<sup>4</sup> és az OECD által támogatott koncepciónak –, melyek keretében mindkét partner egyenjogú az irányítás és a jövő tervezése terén. A falvak és a kisvárosok egész Európában számos – gazdasági és társadalmi – változáson mentek át, és továbbra is alkalmazkodniuk kell a modern kor körülményeire.

2.3 A mezőgazdaság és az erdészet mellett a falvak és a kisvárosok jelentik a vidéki területek „gerincét”, és munkalehetőségeket, szolgáltatásokat és oktatást nyújtanak a helyi és a környező falvakban élő lakosság számára. Ugyanakkor a kisvárosok a nagyvárosokkal állnak hasonló viszonyban. Ez a fajta kapcsolat a vidéki és városi területek között minden régióra jellemző. A városi és a vidéki területek szolgáltatásokat nyújtanak egymásnak: a városi területek az élelmezés-ellátás terén rá vannak utalva a vidéki területekre, és felvevőpiacot jelentenek a vidék termékei számára, míg a városiak kikapcsolódást és nyugalmat találhatnak a vidéki területeken.

2.4 Számos vidéki térségben hagyományosan erős a közösséghez tartozás érzése. Ez a hagyomány azonban egyre inkább visszaszorul, és számos távolabbi vidéki területet elhagynak a lakosok.

### 3. Egyedi kihívások

3.1 Az utóbbi néhány évtizedben a vidéki közösségeknek kihívásokkal kellett szembenézniük, mivel számos szolgáltatás esetében felmerült a méretgazdaságosságot szolgáló központosítás igénye, és megváltozott a közlekedés, az utazás és a mai emberek életmódja. Sok helyi szolgáltató vállalkozás elhagyja a vidéki közösségeket; számos bolt, banki és postai szolgáltatás

megszűnik, és sok helyen bezárják a kis vidéki iskolákat.

3.2 A vidéki területeken a munkanélküliség rejtve marad, mivel kevesebben vannak állás nélkül, mint a városi területeken, ugyanakkor a vidéki munkanélküliek nehezen tudják igénybe venni a munkaügyi központok segítségét, mivel ezek a városokban találhatóak, és gyakran okoz nekik nehézséget a leépülőben lévő vidéki tömegközlekedés. A munkanélküliség azért lehet alacsony, mert sok fiatal hagyja el ezeket a térségeket képzési, oktatási vagy munkalehetőséget keresve, míg a maradék közül sokan alacsony bérekért dolgoznak.

3.3 A vidéki közösségek támogatásában igen fontos szerepet játszó államkassza erőforrásaira egyre nagyobb terhet ró a megélhetési és a szolgáltatási költségek általános növekedése.

3.4 A közutakba és autópályákba történő beruházások a személygépkocsik használatára ösztönöznek, amely a munkába járás legegyszerűbb módját jelenti. Az emberek napjainkban jobban fel vannak készülve arra, hogy nagyobb távolságot tegyenek meg, ennek következtében azonban kevésbé függenek a helyi közösségükben található munkalehetőségektől és szolgáltatásoktól.

3.5 Az emberek vásárlási szokásai is megváltoztak. Gyakran ott vásárolnak, ahol dolgoznak, tehát egy nagyobb városban, és nem abban a faluban vagy kisvárosban, ahol élnek. Ezenkívül az interneten vásárolnak, az árukat pedig házhoz szállítatják. Ez mind hozzájárult a helyi boltok hanyatlásához.

3.6 A fiatalok elvándorolnak a vidéki területekről, hogy a városokban keressenek oktatási, képzési lehetőségeket és munkát. A vidéki közösségek csak akkor tudják visszacsábítani őket, ha a környéken van munkalehetőség. Nagyon fontos, hogy a

<sup>4</sup> Az ECOVAST a DG REGIO korábbi RURBAN hálózatának része volt.



fiatalok véleménye központi szerepet kapjon a helyi demokráciában. Támogatni kell a fiatalokat képviselő szervezeteket, hogy nagyobb szerepet vállaljanak a kormányzásban. Ugyanígy a gazdasági és szociális ügynökségeknek is a fiatalok helyzetéhez kell igazítaniuk tanácsadási és pénzügyi támogatásukat.

3.7 A generációk közötti összetartást kihívás elé állítják a különböző korcsoportok közötti létszámbeli egyenlőtlenségek. Ahhoz, hogy a fiatalok és a gyermekes családok a vidéki közösségekben maradjanak vagy visszatérjenek oda, elengedhetetlen, hogy személyre szabott foglalkoztatási intézkedéseket vezessenek be, iskolák és gyermekgondozási létesítmények álljanak rendelkezésre, valamint megfizethető legyen a lakhatás a vidéki területeken. A közösségeken belül az embereknek esetenként eltérő elképzeléseik vannak a helyi gazdasági tevékenységekről. A nyugalmas élet és a megfelelő munkahelyteremtési kezdeményezések közötti egyensúly létrehozásához párbeszédre és egymás megértésére van szükség.

#### 4. Lehetőségek

4.1 Az Európai Bizottság „intelligens falvakat” célzó kezdeményezése kulcsfontosságú, különösen a főigazgatóságok közötti együttműködésre vonatkozóan tett ígéretekre való tekintettel. A DG AGRI vidékfejlesztési programja sosem lesz képes elegendő forrást beruházni a többi főigazgatóságtól származó, illetve nemzeti, regionális és helyi közberuházások nélkül. Ezt a kísérleti kezdeményezést értékelés után minden új közös agrárpolitikai és regionális programba be kell építeni, valamint ki kell terjeszteni a kisvárosokra is a „vidéki újjászületés” részeként.

4.2 A széles sávú internetkapcsolat minden vidéki térség számára létfontosságú. A széles sávú – mobil és vezeték – lefe-

dettség fejlesztése tevékenységek széles körét segíthetné: nemcsak a vállalkozások fejlesztését és az otthonról történő munkavégzést segíthetné elő, hanem az emberek hétköznapi életének minőségét is javítaná. Lehetővé tenné az online tanulást, a jobb egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférést és az online elérhető szolgáltatások értékesítését. Sok jó példát találhatunk arra, hogy a vidéki területeken az internet-hozzáférés javítása a közösségek javára vált. Lehetővé kellene biztosítani mindenekelőtt az idősebbek számára, hogy elsajátítsák az internet használatának alapjait.

4.3 Ahol lehet, a munkaadókat arra kell biztatni, hogy támogassák a távmunkát, valamint ismerjék fel a vidéki/városi partneriségek potenciális előnyeit. A vidékfejlesztési programok támogatása révén a vállalkozók számára lehetővé válik a külföldi beruházások vonzása, valamint a többletértékkel rendelkező termékek – például élelmiszerek, italok, táj- és történelmi örökség, kulturális, egészségügyi és rekreációs tevékenységek – kifejlesztése és értékesítése, biztosítva ugyanakkor a vidéki kézműves és környezeti ismeretek fennmaradását.

4.4 Az oktatás, képzés, egészségügy és szociális ellátás terén működő közszolgáltatásokat integrálni és csoportosítani kellene. A közszolgáltatásoknak innovatív módon kell felhasználniuk a technológiai előrelépéseket, hogy elkerüljék a diszkriminációt, valamint különösen az idősebb és a fiatalok vidéki lakosok kirekesztését. A kormányzati hivatalok decentralizálása példaként szolgálhatna a városok telítődésének és szennyezésének csökkentésére, elősegítve ugyanakkor a vidékkel szembeni méltányosság érzését. A helyi önkormányzatoknak kulcsfontosságú szerepet kell betölteniük a vidéki területekre vonatkozó tervek kidolgozásában, valamint a vidéki közösségekben a jövőjük érdekében hozott pozitív intézkedések ösztönzésének



és támogatásának biztosításában. Működhet több szolgáltatás egy épületben, vagy a használaton kívüli épületeket át lehet alakítani, hogy új üzleti funkciót kapjanak, ezáltal pedig új munkahelyek jöjjenek létre, ami lehetőséget teremthet a gazdasági tevékenység élénkítésére. Az ilyen jellegű felújított épületek rendelkezésre bocsátásakor figyelembe kell venni a helyi NGO-k, valamint a magán- és az állami szektor igényeit.

4.5 Erőfeszítéseket kell tenni a tényleges partnerség kialakításáért a városok, nagyvárosok és az őket körülvevő települések között, hogy kölcsönösen elfogadott feltételek alapján kialakítsák az összetartozás érzését, közösen folytassanak márképítést és közös beruházásokat valósítsanak meg. Más szervezetekkel együtt az R.E.D. 2016-ban egy 2030-ra irányuló európai politikai stratégiát ajánlott a vidéki területekre vonatkozóan<sup>5</sup>. Egy másik példa a Carnegie Trust kísérleti testvérvárosi projektje. A fenntartható fejlődés és a körforgásos gazdaság elveinek vonatkozniuk kellene a városi/vidéki partnerségekre.

4.6 A második Európai Vidéki Parlament 2015. novemberben elfogadta az „Európai vidéki manifesztumot”. A több mint 40 európai országban partnerekkel rendelkező hálózat most a manifesztumban meghatározott témákon dolgozik. Az Európai Vidéki Parlament munkájának célja, hogy a vidéki és városi területek közösségei, szervezetei és önkormányzatai szorosabban működjenek együtt, hogy teljes körűen ki tudják használni a szociális, kulturális és gazdasági kapcsolatok mindazon előnyeit, melyeket egy ilyen együttműködés hozhat, valamint hogy az ötleteket és a helyes gyakorlatokat aktívan osszák meg a vidéki és városi területeken élő érintettek között. A munka, melyben valamennyi partner részt vesz, különböző

témákra irányul: „Kisvárosok”, „Fenntartható szolgáltatások és infrastruktúra”, valamint „Integrált vidékfejlesztés és LEADER/közösségi szinten irányított helyi fejlesztés”. A munka eredményeiről jelentés készül, melyet az Európai Vidéki Parlament harmadik ülésén ismertetnek és vitatnak meg 2017. októberben a hollandiai Venhorstban.

4.7 Az Európai Beruházási Banknak testre szabott támogatási rendszereket kell kidolgoznia a kis méretű vidéki vállalkozások, mind a magán-, mind a szociális vállalkozások számára (ideértve a szövetkezeteket is), amint 2017–2019-es programjában erre ígéretet tett, és amit a ciprusi Tróodosz-hegységben, Agroszban működő Niki's Sweets részére folyósított támogatással szemléltetett.

4.8 Az önkéntes ágazat nagyon aktív a vidéki területeken, szereplői segítenek a tevékenységek koordinálásában és a közös munka lebonyolításában. A szociális és közösségi vállalkozások, mint például Dániában az a 300 szociális gazdasági vállalkozás, amely használhatja az „RSV” (Registered Socioeconomic Company/Virksomhed – bejegyzett szociális vállalkozás) címkét, vagy a közép-walesi Cletwr cafe, egyre nagyobb mértékben járulnak hozzá a megszűnt magán- vagy közszolgáltatások pótlásához. Munkájuk összhangban áll a vállalati társadalmi felelősségvállalás eszméivel. A szociális és közösségi vállalkozások létrehozása és fenntarthatóságuk biztosítása során fontos az olyan szervezetek támogatása és tanácsadása, mint a Plunkett Foundation.

4.9 A falvakban és kisvárosokban élők a legkülönbözőbb társadalmi helyzetűek, és mindannyiuknak joga van ahhoz, hogy helyi közösségükben hangot adjanak véleményüknek. A legalacsonyabb közigazgatási szintet – községi és (kis)települési önkormányzatokat – be kell vonni a helyi döntéshozatalba, és

<sup>5</sup> “Making Europe Grow with its Rural Territories”.



meg kell erősíteni és fel kell erre hatalmazni őket. Az emberek büszkék a helyi közösségeikre, ez pedig erőforrásnak tekinthető és másokat is a részvételre ösztönözhet. Rengeteg hasznos tudással rendelkeznek azok a nyugdíjasok is, akik korábban vállalkozók voltak, illetve a közigazgatásban vagy a civil szférában dolgoztak. Európai és helyi programoknak köszönhetően olyan projektek indulnak, amelyek ösztönzik helyi partnerségek létrehozását a falvakban vagy kisvárosokban, és e folyamatnak köszönhetően sokan indítottak közösségi vállalkozást. Ezek a vállalkozók a legkülönbözőbb ágazatokat képviselik, és közösségük nagykövetivé váltak.

4.10 A falvak és kisvárosok fontos szerepet játszanak Európa kultúrájában. Gyakran megőrzik a helyi szokásokat és hagyományokat. Ezek a vidéki települések általában „történelmi” múlttal rendelkeznek, és építészetük a helyi építőanyagok használatát és az évszázadok különböző stílusait tükrözi. A kisvárosok központjában általában jobban megmaradtak a helyi üzletek, és nem nyomják el őket az üzletláncok egyforma portáljai, ahogy az a nagyobb városok központjában történik. A vidéki kistelepülések esetében emellett nagyon meghatározó és a rájuk jellemző légkör fontos része, hogy milyen földrajzi adottságokkal rendelkező vidéken jöttek létre – jól védhető hegy- vagy dombtetőn, két folyó találkozásánál, források közelében, tóparton, szigeten vagy tengerparton stb. –, ami egyben igen eltérő eredetüket is tükrözi. A falvakban és kisvárosokban található kulturális értékeket kiemelt helyen kell megjeleníteni a kulturális örökség európai évének (2018) reklámozásában és az évhez kapcsolódó kezdeményezések során. A hagyományok és a kultúra népszerűsítésében fontos szerepet játszhatnak a falvak idősebb lakói, és érdemes megteremteni számukra a feltételeket ahhoz, hogy ezt valóban meg is tudják tenni.

4.11 Ezek a falvak és kisvárosok értékes eszközeik segítségével fenn tudják tartani, illetve tovább tudják fejleszteni a helyi gazdaságot. Szorosan összekapcsolódnak a helyi mezőgazdasággal, erdőszettel és energiatermeléssel, valamint az agrár- és a vidéki turizmussal, az egészséggel kapcsolatos tevékenységekkel, kulturális fesztiválokkal, a környezetvédelemmel és az oktatással. Európa-szerte több száz olyan példa van, amelyet érdemes követni, mint például Kozárd Magyarországon, Alston Manor Angliában. Az ECOVAST „The Importance of Small Towns” [A kisvárosok jelentősége] című jelentése szintén értékes hozzájárulást jelent a falvak és kisvárosok által betöltött szerep fontosságának leírásához és megértéséhez.

4.12 A 2016 szeptemberében a Cork 2.0 konferencián lelkesen elfogadott jövőbeli vidékfejlesztési politikának segítenie kell a tagállamokat és régiókat abban, hogy támogató jellegű vidékfejlesztési intézkedéseket dolgozzanak ki, és ösztönöznie kell az európai programok keretében működő projekteket. Az EU, a tagállamok és a régiók számára létfontosságú, hogy a vidéki térségek szempontjainak a 2016-os Cork 2.0 nyilatkozatban leírt figyelembevételre érvényesüljön.

4.13 Az EU által támogatott LEADER-módszer és a közösségvezérelt helyi fejlesztés eszközöket kínál a vidéki közösségek megerősítésének és szerepvállalásának elősegítéséhez. A LEADER és a helyi akciócsoportok támogathatják azokat a helyi erőfeszítéseket, amelyek mind a magán-, mind a nonprofit vállalkozások indítására és növekedésére, valamint az elkötelezett és támogató közösségi szellem biztosítására irányulnak. A LEADER-t 2014-ig az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap támogatta, 2015 óta azonban más strukturális és beruházási alapok is alkalmazhatják a módszert többoldalú finanszírozással a közösségek szintjén irányított helyi fejlesztés keretében. Ehhez fokozott együttműködésre



van szükség. Jó példa erre az IRD Duhallow, Cork megyében a SECAD, Walesben a PLANED, melyek évek óta hajtanak végre alulról felfelé irányuló, közösségi szinten irányított helyi fejlesztést.

4.14 Az európai programok keretében számos vidéki projektet találhatunk, melyek jól illusztrálják a kisvárosokban és falvakban megvalósuló változatos „helyes gyakorlatokat”. A helyes gyakorlatok azt is megmutatják,

hogy közvetítőkre van szükség, akik értékes támogatást nyújtanak a vállalatok és kis csoportok számára.

Kelt Brüsszelben, 2017. október 18-án.

Georges DASSIS  
az Európai Gazdasági  
és Szociális Bizottság elnöke



# Helyi termelők jelenléte a közvetlen értékesítési csatornáknak és a városi élelmiszerellátásban

Bertalan Laura – Inzsöl Renáta

## Bevezetés

A városi lakosság arányának globális szintű növekedése és a klímaváltozás várható tendenciái következtében a fenntartható városi élelmezés egyre fontosabb kérdésként fogalmazódik meg a nagyvárosokban. Az Európai Unió városai is felismerték, hogy a helyi élelmiszerellátás és a helyi termelők támogatása, a minél rövidebb ellátási láncok kialakítása környezetvédelmi és főként helyi gazdaságfejlesztési szempontból is szükség-szerű (Rothwell et al., 2015). A 2008-2009-es válság hatására a prioritások és nézőpontok némiképp átalakultak: fontossá vált annak vizsgálata, hogy miként válhat egy város az általa felhasznált erőforrások előállítójává, illetve miként tudja az erőforrások megte-remtésében a környező rurális tereit minél inkább integrálni? Vagyis miként tudnak a városrégiók a globális gazdaságtól minél inkább függetlenné válni?<sup>1</sup>

A helyi termékek helyi értékesítésének több szempontból is jelentősége van. A helyi termékek fogyasztása révén csökken a régiók,

városok élelmiszerkörülforgásában a külső, jellemzően globális ellátási láncon keresztül az adott városba, régióba érkező élelmiszer-szükséglet. A helyi fogyasztás révén a helyi termelők előnyben részesítése erősíti a helyi gazdaságot.

Kutatásunk fő célja az volt, hogy felmérjük, hogy hazai viszonylatban a helyi kisléptékű termelők milyen csatornákon keresztül értékesítik termékeiket, milyen távolságokra szállítanak, mekkora a főváros elszívó ereje a versenyképes kistermelők körében, illetve milyen mértékben vesznek részt a helyi városi élelmezésben. Előzetesen feltett hipotézisként megfogalmaztuk, hogy a termelői piacot ki-veve a közvetlen értékesítés „modernebb” formái egyelőre nem terjedtek el a hazai kistermelők körében. Fontosnak tartottuk vizsgálni, hogy a vidéki városok esetében a közvetlen értékesítés újfajta csatornáinak kialakulásában gátló tényezőként jelenik-e meg a főváros elszívó ereje.

Tanulmányunkban a helyi élelmiszerellá-tás kérdését, a rövid ellátási lánc és főként a közvetlen értékesítés csatornáit mutatjuk be,

<sup>1</sup> Fenntartható Európai Városok Hatodik Konferenciája 2013, Geneva ([www.sustainablecities.eu](http://www.sustainablecities.eu))



majd az empirikus kutatás módszerét és főbb eredményeit ismertetjük.

### Helyi élelmiszerellátás

Hazai viszonylatban a helyi élelmiszerellátás szerepe a városi élelmiszerigény kielégítésében nagymértékben csökkent a globális élelmiszer-ellátási csatornák térhódításának eredményeként. A városi piacok, amelyek az elmúlt évszázadokban az árucseré meghatározó helyszínei voltak, és ahol a városi lakosság számára a hátszágban megtermelt mezőgazdasági termékeket értékesítették, ma már jóval kisebb forgalmat bonyolítanak. A kiskereskedelmi szerkezet átalakulása, a megváltozott fogyasztói magatartás, háztáji gazdálkodás háttérbe szorulása, az életmód változása, a nők munkába állásának eredményeként kevesebb helyben, a város rurális hátszágában megtermelt élelmiszerhez juthatnak a városi lakosok (Szabó-Juhász, 2012). A nagyobb léptékű termelők által előállított mezőgazdasági termékek döntően az országos felvásárlási csatornákon keresztül kerülnek értékesítésre, illetve a nagy mennyiségben és megfelelő minőségben előállított termékeket a hazai és külföldi élelmiszeripari feldolgozó, illetve kereskedő vállalatok vásárolják fel. A kistermelők kiszorulnak a nagyobb kereskedelmi láncok polcairól, hiszen az előállított mennyiséget és érdekérvényesítő képességet tekintve nem tudják felvenni a versenyt a nagyobb üzemekkel.

A helyi, városi lakosságot célzó értékesítés főként a kisebb léptékben termelő gazdaságok választása lehet, amelyben a rövid ellátási lánc csatornái nyújthatnak alternatívákat (Szabó-Juhász, 2012). A kisléptékű termék-előállításban olyan piaci igényeket tudnak kiszolgálni egyedi, magas hozzáadott értéket képviselő termékeikkel, amelyet a globális ellátási láncok nem képesek (Kneafsey et al., 2013). Itt azonban az a kérdés merül fel, hogy vajon ezek a kisléptékű termelők

megfelelnek-e azon minőségi, mennyiségi és szabályozási feltételeknek, amelyekkel bekapcsolódhatnak a vendéglátás (*HORECA*), illetve az intézményi étkeztetés csatornáiba, helyi kiskereskedelmi hálózatokba, vagy az online értékesítési csatornába. A termelői piacok elterjedése üdvözlendő, azonban jelenleg a piacokon értékesített helyi termékek jellemzően csak egy szűk vásárlói réteghez jutnak el.

Az elmúlt évtizedben a helyi termékek ügye, illetve a közvetlen értékesítés hazánkban is a figyelem középpontjába került. A hazai gyakorlatban a helyi termék fogalmát többen is definiálták, de a szakirodalomban leginkább G. Fekete Éva (2009) megfogalmazása terjedt el miszerint helyi termék a „helyben megtermelt vagy összegyűjtött alapanyagokból, helyben kialakult eljárások (receptek) alkalmazásával, többnyire kisüzemi keretek között előállított, esetleg csomagolásukban is helyi anyagokat, helyi kulturális elemeket felhasználó – ily módon a hely sajátosságait megjelenítő – termékek”. Az új típusú élelmiszerláncokra több szinonimaként használt fogalom is létezik a nemzetközi szakirodalomban (Marsden, 2000; Murdoch et al., 2000; Renting et al., 2003; Nihous, 2008; Balázs, 2011; Juhász, 2012). Benedek (2014) tanulmányában amellettt érvel, hogy a hazai fogalomhasználatban leginkább célravezető a rövid ellátási lánc elnevezés. Ez a kifejezés jelenik meg a Vidékfejlesztési Programban (2015) is, amely azóta már a mindennapos szakmai szóhasználatban is elterjedt.

### Rövid ellátási lánc

Rövid ellátási lánc esetében a termelés, feldolgozás, szállítás és fogyasztás földrajzi, kulturális és társadalmi közelségéről beszélünk (Benedek, 2014). A hazai jogszabályi meghatározás szerint 40 km-es körzetben, vagy megyehatáron belül jelölte ki a rövid ellátási láncok, helyi termékek piacát, kivétel ez alól a



főváros, ahová az egész országból szállíthatók a helyi termékek. A rövid ellátási láncok esetében a termelő és fogyasztó között megjelenő szereplők száma minimális, közvetlen értékesítés esetén nulla (Benedek et al., 2014). Számos értékesítési csatornát különböztethetünk meg, köztük a hagyományosabb piaci értékesítést, a háztól történő értékesítést, vagy a modernebb, közösségi részvételen alapuló rendszereket, melyek Nyugat-Európában már nagy népszerűségnek örvendenek. Idehaza egyelőre alacsony a kistermelők modernebb értékesítési csatornában való részvétele (Szabó, 2014).

A rövid ellátási láncon keresztül értékesített helyi termékek forgalmának növelésére az uniós és hazai támogatási rendszerekben is komolyabb támogatási forrásokat szánunk. A hazai Vidékfejlesztési Programban (2014-2020) mezőgazdasági termelés és élelmiszer-feldolgozás támogatására 2.767 millió eurót különítettek el. A 2018-as év várhatóan növekedést fog hozni a piacok (termelői és kereskedői egyaránt) számát tekintve, hiszen a Vidékfejlesztési Programban fejlesztésükre 16,48 milliárd forint, továbbá a Terület- és Településfejlesztési Operatív Programban (TOP) 15,79 milliárd forint áll rendelkezésre. Itt meg kell jegyeznünk, hogy a TOP a közétkeztetés fejlesztését és logisztikai központok kialakítását is támogatja ebből a forrásból a meglévő és új piaci területek fejlesztésén túl. Tehát mind az európai uniós, mind a hazai vidékfejlesztési környezet kedvez a helyi termékek piacra jutásának, így további fellendülés várható e téren. Kérdés, hogy a hazai kisléptékű termelők képesek-e uniós támogatások igénybevételére, illetve sikerül-e a hazai vidékfejlesztési támogatásokat az igényekhez megfelelően alakítani, oly módon, hogy bővüljön a hazai kistermelők kapacitása, tudása és nyitottsága a közvetlen értékesítés irányába. Vajon megerősödnek-e ezáltal azok a koordináló szervezetek, akik hosszabb távon is fenn tudják tartani a helyi termelői összefogásokat, bevásárló közösségeket?

## Közvetlen értékesítési csatornák

A közvetlen értékesítés hazai legelterjedtebb csatornáit a hagyományos és termelői piacok (Juhász et al., 2012; Csikné Mácsai, 2014; Kujáni, 2014; Szabó, 2017) A hagyományos piacok forgalma, látogatottsága az elmúlt években folyamatosan csökkent, illetve vásárlói körének összetétele is megváltozott. A GfK Hungária Piacutató Intézet 2016. első félévét elemző *Kereskedelmi analízisek* c. tanulmányában megállapította, hogy a piacok, és egyúttal a termelői piacok piaci részesedése csökken, ami a napi fogyasztási cikkek forgalmában évről évre bekövetkező csökkenésben érhető tetten. A piacot látogatók hányada a 2010-es 72%-ról 2016-ra 59%-ra esett vissza (GfK, 2016). A csökkenést főként a vidéki vásárlók elmaradása okozza, míg a fővárosi piacra járó háztartások száma stabil az elmúlt éveket tekintve. Vagyis a piaci értékesítés vidéki aránya jelentősen csökkent, amit elsősorban a diszkontáruházak elterjedése, a kiskereskedelem értékesítési rendszereinek változása okozott.

A piacok forgalmát a diszkontok és szupermarketek vették át, illetve részben a tőkehúspulttal rendelkező hiper- és szupermarketek. Míg a fővárosban a gyümölcs termékkategóriában 24,8% a piac részesedése a teljes forgalomból, addig a vidéki piacokon ez csupán 15,2%. Ugyanez mondható el a zöldségek (22,3%-14,7%) és friss húsok (10,9%-2,1%) esetében. A piacok részarányának csökkenése a mindennapi fogyasztási cikkek piacán arra vezethető vissza, hogy a vásárlók egy helyen, egyszerűbben, gyorsabban szeretnék intézni vásárlásaikat. A legkitartóbb piaci vásárlók a jellemzően 1-2 fős, 60 éven túli nyugdíjas háztartások, illetve a budapestiek. Vagyis a tradicionális piaci értékesítés célcsoportja az idősebb, nyugdíjas rétegek irányába tolódott el (GfK, 2016).

A kedvező jogszabályi és támogatáspolitikai környezetnek, és a helyi termékek ügyének előtérbe kerülésének köszönhető-



en a termelői piacok számának növekedése országosan megfigyelhető volt egészen 2016-ig (Szabó 2014). Szabó (2017) behatóban foglalkozott a termelői piacok elemzésével termelői, fogyasztói és piacszervezői szempontból egyaránt. Disszertációjában a NÉBIH és a Nemzeti Agrárgazdasági Kamara adatait vizsgálva leírta, hogy míg 2012-ben 118 termelőiként regisztrált piac működött Magyarországon, addig 2013-ban 171 db, 2014-ben 201 db, 2015 decemberében 265 db volt ez a szám. A termelői piacok aránya a hagyományos, kereskedői piacokéhoz hasonlítva jelentősnek mondható, 2012-ről 2015-re 26%-ról 43%-ra nőtt az arányuk. A 2016-os év ezzel szemben a megtorpanás éve volt. A helyi termelői piacok száma 28-cal csökkent, míg a hagyományos piacoké 27-tel nőtt 2015-ről 2016-ra. A Nemzeti Agrárgazdasági Kamara „Helyi termelői piac” kereső alkalmazása jelenleg (2018. május) 256 db termelőiként nyilvántartott piacot tartalmaz. Sajnos az adatbázis egyáltalán nem friss, mivel több működő piacot nem tüntet fel, viszont a már nem üzemelők is megtalálhatóak benne. A termelői piacok területi megoszlását vizsgálva azt láthatjuk, hogy a főváros és térségében, illetve Csongrád megyében található a legtöbb termelői piac (Szabó, 2015). Ez az arány az elmúlt években sem változott.

A termelői piacok fenntartása nem egyszerű feladat. Az új termelői piacok kb. 30%-a zár be az első 4 év alatt. A bukás oka a kevés árú és kis termékválaszték, a nem megfelelő piacszervezői háttér, az alacsony termelői kapacitás, illetve a nem megfelelő helyszínválasztás (Szabó, 2015).

A termelői piacok terjedését a fogyasztói kereslet növekedése is támogatta (Szabó, 2014). A termelői piacok látogatói körében a tudatos vásárlókat, a fiatalabb és képzettebb, az egészséges és hazai termékeket előtérbe helyező fogyasztókat találjuk. Több tanulmány is felhívja a figyelmet a fogyasztói tudatosság növekedésére. A Tudatos Vásárló

Piaci Jelentés (Gulyás 2017) szerint 2014 és 2016 között 359 milliárd forintot költöttünk egészséges, környezetkímélő és etikus élelmiszere. A bioélelmiszerek és a közösségi gazdaságokból származó termékek forgalma több mint 50%-kal nőtt a vizsgált időszakban. Fogyasztói attitűdváltozás eredményeképpen kialakult egy olyan vásárlói réteg, mely fogyasztási döntéseit a saját és családja egészségére gyakorolt pozitív hatásokon túl a helyi gazdaságra, közösségre és a környezeti fenntarthatóságra vonatkozóan is felelősséggel hozza meg. Ez a csoport hajlandó magasabb árat fizetni a termékért, amennyiben biztos lehet abban, hogy ezzel csökkentheti ökológiai lábnyomát. Ez a fogyasztói csoport jellemzően a helyben termelt élelmiszert, illetve a közvetlen értékesítési csatornákat részesíti előnyben. A közvetlen értékesítés épp a közvetlensége, a személyes találkozás miatt vált trenddé, hiszen a fogyasztók a vásárlással járó fenti értékek mellett élményekhez, hangulatokhoz is hozzájuthatnak (Póla 2014; Gonda 2014; Gulyás 2017).

Ez a fizetőképes kereslettel rendelkező, vásárlási döntéseit tudatosan meghozó fogyasztói csoport meghatározó a modernebbnek számító közvetlen értékesítési csatornák elterjedésében. Egyre több online bevásárló közösség, zöldség-doboz rendszer alakul (Benedek, 2014). Az online vásárlások egyre általánosabbá válásával, a közösségi média nyújtotta olcsó reklámozási felületeknek köszönhetően terjedőben van a kisléptékű termelők esetében is az önálló webshop üzemeltetése, vagy az online rendelést követő házhozszállítás. A Tudatos Vásárlók Egyesületének felmérése alapján 2017-ben legalább 17 közösség által támogatott mezőgazdaság, 13 bevásárló közösség és 5 doboz rendszer működött hazánkban. A közösségi gazdaságok 47%-a, a doboz rendszerek 80 %-a, illetve a bevásárló közösségek 15%-a szállított Budapestre, amely a főváros erős dominanciáját mutatja. Főként a fiatal korosztályhoz tartozó, magasabb isko-

**Hagyományos és modern közvetlen értékesítési csatornák**

Hagyományos közvetlen értékesítési csatornák	Modern közvetlen értékesítési csatornák
hagyományos városi piac vásár háztól értékesítés falusi vendégasztal saját szakbolt Szedd magad! útmenti árusítás mozgó árusítás házhoz szállítás	termelői piac fesztivál közösség által támogatott mezőgazdaság online bevásárló közösségek önálló webshop működtetése zöldség-doboz rendszer, heti szatyor internetes házhozszállítás automata

*Forrás: Vidékfejlesztési Program, Rövid Ellátási Lánc Tematikus Alprogram 79. o. alapján saját szerkesztés*

lai végzettséggel rendelkezők értékesítenek alternatív csatornákon keresztül.

Kutatásunkban a továbbiakban a közvetlen értékesítés hagyományos és modernebb fajtáit különböztetjük meg:

Több kutatás is foglalkozott már a közvetlen értékesítés különféle területeinek hazai feltérképezésével (Juhász et al., 2012; Csikné Mácsai, 2014; Kujáni, 2014; Benedek-Balázs, 2016; Szabó, 2017). Tanulmányunkban mi a modernebb közvetlen értékesítési csatornák jelenlétét kisleptékű gazdálkodók körében végzett felmérés keretében vizsgáltuk. A továbbiakban e kutatás eredményeit ismertetjük.

### Módszertan

Országos kiterjedésű online felmérésünk során 118 db kiértékelhető kérdőív érkezett vissza, amelyet élelmiszer jellegű helyi terméket előállító, kisleptékű gazdálkodók töltöttek ki. A felmérésre 2016 márciusa és júniusa között került sor. A kérdőív 26 kérdést tartalmazott. Az online kérdőívet közösségi média felületeken, illetve szakmai szövetségektől kapott elérhetőségeken közvetlenül terjesztettük. Néhány kitöltést papír alapon személyes megkérdezéssel végeztünk, vidéki és fővárosi, termelői és hagyományos piacokon. Az így kitöltött kérdőívek és interjúk révén

mélyebb összefüggésekre is választ kaptunk, amelyeket az elemzésben feltüntetünk. Ezzel párhuzamosan interjúkat készítettünk REL-szervezőkkel, közreműködő civil szervezetekkel és vállalkozókkal Budapesten és két vidéki városban (Szombathely, Esztergom).

### A minta jellemzői

A kérdőíves kutatásban résztvevők közül 67 fő férfi, 51 fő pedig nő volt. A mintában a 36-55 év közötti korosztály képviseltette magát legnagyobb aránnyal (63%), 35 éves és ennél fiatalabb a válaszadók 15%-a volt, míg a 65 év feletti válaszadók a minta csupán 6%-át képezték. Elmondható, hogy a mintában szereplő gazdaságok vezetői jellemzően magasan képzettek, hiszen 56%-uk felsőfokú végzettséggel rendelkezett, ebből 32% felsőfokú, de nem szakirányú, 24% pedig felsőfokú, szakirányú végzettséggel bírt. Szakirányú végzettséggel a minta 45%-a rendelkezett. Vélhetően részben az online lekérdezés miatt is voltak felülreprezentáltak a magasabb végzettségű termelők.

A válaszadók túlnyomó többsége östermelőként végezte tevékenységét (66%), 14%-a családi gazdálkodó, 12%-a egyéni vállalkozó, míg a fennmaradó 8% for-, illetve non-profit gazdasági társaság, valamint kistermelő. A lekérdezés időpontjában több, mint a ne-

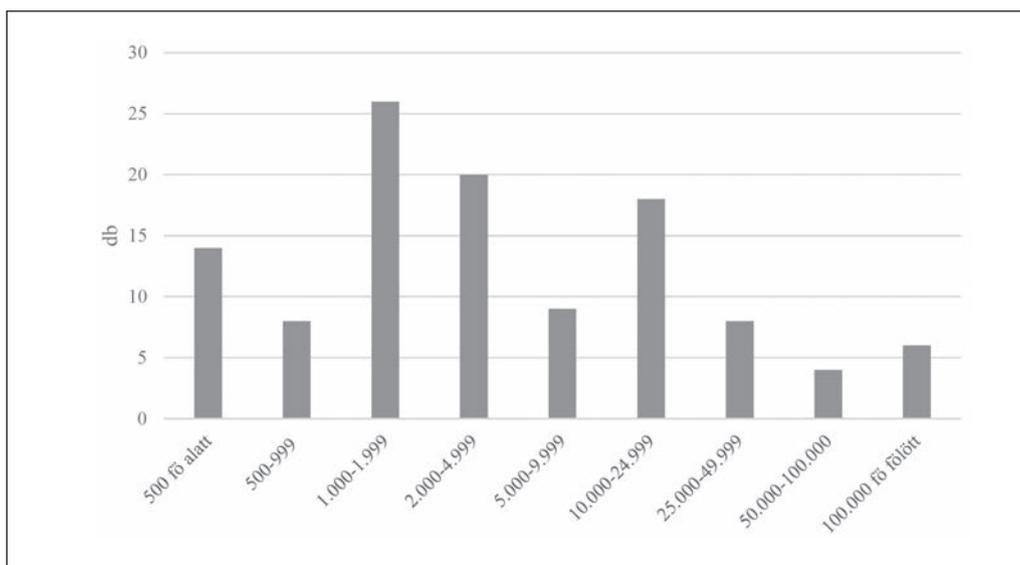


gyedük már 10 évnél régebb óta foglalkozott közvetlen értékesítéssel. A válaszadók 38%-a esetében a gazdasági tevékenység átlagos éves bevétele egymillió forint alatti (ezek közel harmada 250 ezer forint alatti), míg a minta 38%-a 5 millió forint fölötti éves bevétellel rendelkezett. Tehát a válaszadók körét jellemzően a kisléptékű termelők alkották, akik többségében kiegészítő tevékenységet folytattak. A milliós nagyságrendű éves bevételt jellemzően az egyéni vállalkozók, míg az ötmillió fölötti éves bevételt a társas vállalkozások produkálták.

Értékelhető választ minden megyéből kaptunk: a legtöbb, 14 db Veszprém megyéből, 12 db Győr-Moson-Sopron megyéből, 12 Pest megyéből, illetve Budapestről, míg a legkevesebb, szám szerint 2-2 db Tolnából, Nógrádból és Hevesből. Két külföldi, határmenti kistelepülésről is érkezett válasz. A fentiek alapján felmérésünk nem tekinthető reprezentatívnak, csupán a rendelkezésünkre álló minta alapján vonhatunk le következtetéseket.

Vizsgáltuk a kitöltők településméret szerinti megoszlását (1. ábra). A megkérdezett gazdaságok többsége kistelepülésen, 23%-a 1.000 és 1.999 fő közötti településen működött. A településkategóriákat vizsgálva megállapítottuk, hogy a válaszok több, mint fele (58%) községből, nagyközségből érkezett. Fontos kiemelnünk, hogy a minta jelentős hányadát, 41,6%-át városokban, ezen felül 9,7%-át megyei jogú városokban tevékenykedő kistermelők alkották, és ezen felül egy kitöltés a fővárosból is érkezett. Ez kedvező abból a szempontból, hogy megvizsgálhassuk, hogy a városokban, városkörnyékeken megtermelt élelmiszer milyen mértékben kerül helyben értékesítésre, vagy vándorol távolabbi városokba, esetleg a fővárosba.

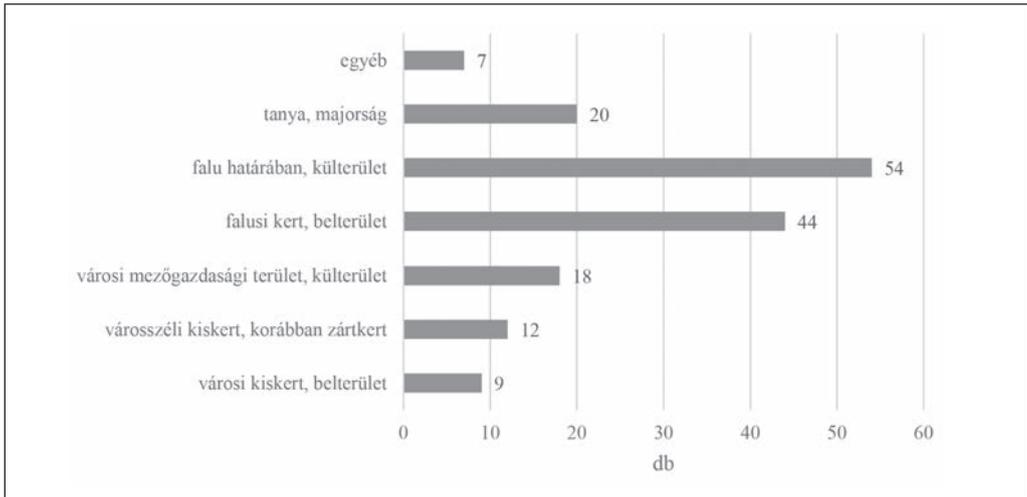
A kérdést tovább bontva megkaptuk a gazdálkodás településen belüli elhelyezkedését (2. ábra). A gazdaságok legnagyobb része, 32,9%-a falu határában található külterületen működött. Ezt követte 26,8%-kal a falusi, belterületi kert, majd a városi művelt külterület



1. ábra

**A gazdálkodás településeinek megoszlása (db) településméret szerinti bontásban (lakónépesség, 2017.01.01.)**

*Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés*



2. ábra

### A gazdálkodás településen belüli elhelyezkedése

*Forrás: saját kutatás*

10,9%-kal. Vagyis a kisléptékű termelők jellemzően falusi kertekben, illetve külterületi gazdaságokban termeltek.

Vizsgáltuk a válaszadók gazdálkodási tevékenységét, illetve, hogy milyen termékeket értékesítenek. A megkérdezett gazdaságok között a növény- és gyümölcsstermesztés (45-45%) volt a legjellemzőbb, míg a minta 31%-a állattenyésztéssel foglalkozott. A válaszadók közül huszan, vagyis a minta 17%-a növénytermesztéssel és állattenyésztéssel is foglalkozott egyszerre. A megkérdezettek között voltak kertészetek (13,8%), szőlőtermesztők (9,6%), méhészek (9,2%) és erdőgazdálkodók (1,8%). Jellemző volt a többféle gazdálkodási ág együttes művelése. Bár a lehetséges válaszok között feltüntettük, de a megkérdezettek közül senki sem foglalkozott halgazdálkodással.

A megkérdezett gazdaságok legkeresettebb termékei a friss gyümölcsök (43%) és zöldségek (22%), burgonya (8,5%), hagyma (7,6%), gomba (4%), illetve a zöldségekből és gyümölcsökből készített feldolgozott termékek, mint a lekvárok, zöldségkrémek, zöldség- és gyümölcslevek, szörpök (31%) voltak. 21 gazdaság

mézet (18%), 13-13% tejet és tejtermékeket, élő állatot, illetve olajos magvakat és olajokat értékesített. Nyers húst 16%, feldolgozott húskészítményeket 12%, míg 11% termelői tojást árusított. A feldolgozott termékek között a savanyúság, száraz tészta, aszalt gyümölcs, illetve a pékáru is megjelent, igaz, elenyésző mértékben.

### Értékesítési csatornák

Az értékesítési csatornák esetében a kérdőívet kitöltőknek több választ is lehetőségükben állt megadni. A megkérdezett termelők szinte egyáltalán nem értékesítettek termelő és értékesítő szervezeteknek, termelői csoportoknak, magyar vagy külföldi tulajdonú üzletláncoknak, diszkontoknak vagy beszerzési társulásoknak. Ennek oka elsősorban az lehet, hogy a megkérdezett gazdák által előállított termékmennyiség nem elegendő ahhoz, hogy a fenti értékesítők igényeit kielégítsék.

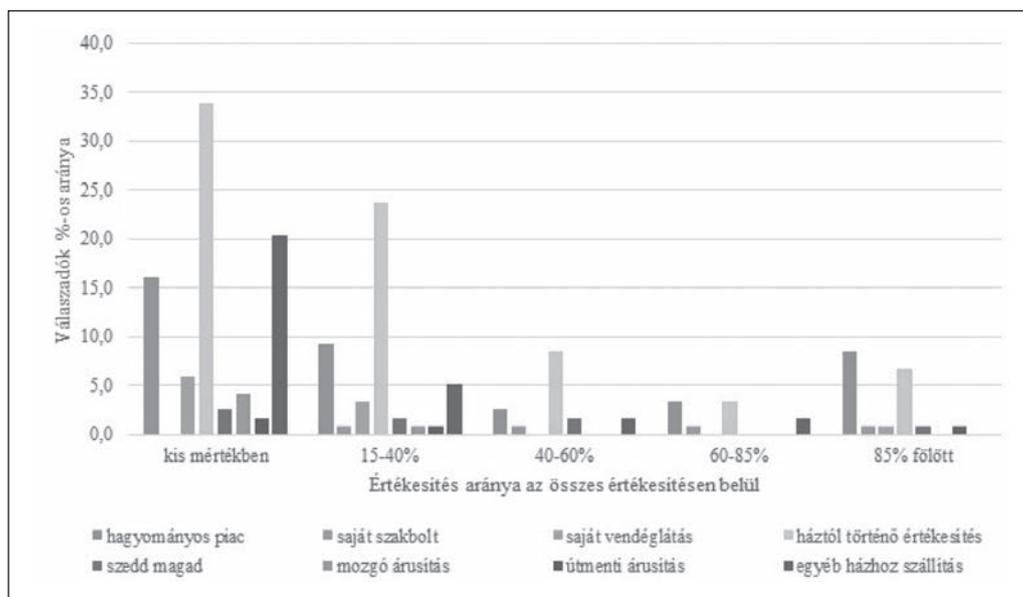
A közvetlen értékesítési lehetőségeket vizsgálva a minta esetében a legnépszerűbb a háztól, közvetlenül a fogyasztónak történő értékesítés volt. A válaszadók 76,3%-a jelölte



meg, hogy termékeit ilyen módon értékesíti (3. ábra). Ezt követte a hagyományos piaci értékesítés (39,8%), majd a házhoz szállítás (28,8%) is. Érdekes, hogy a korábban elterjedt „Szedd magad!” akciók keretében csak 8 termelő (6,8%) értékesít. A saját termelői bolt nem, míg a falusi vendégasztal kismértékben jellemző a megkérdezettek körében. Mintánkban nem volt jellemző az út menti és a mozgó árusítás.

A modernebb közvetlen értékesítési módok kevésbé elterjedtek a megkérdezett gazdálkodók körében, leszámítva a termelői piacokat (4. ábra). Bár a mintánkban megtalálható a manapság sokat hallott és külföldön nagy népszerűségnek örvendő közösség által támogatott mezőgazdaság (2 termelő) és a dobozrendszerek (9 termelő), de mint az ábráról leolvasható, forgalmuknak csupán kis részét bonyolítják e csatornákon (eltekintve egy termelőtől). A 118 válaszadóból egy sem értékesít automatából.

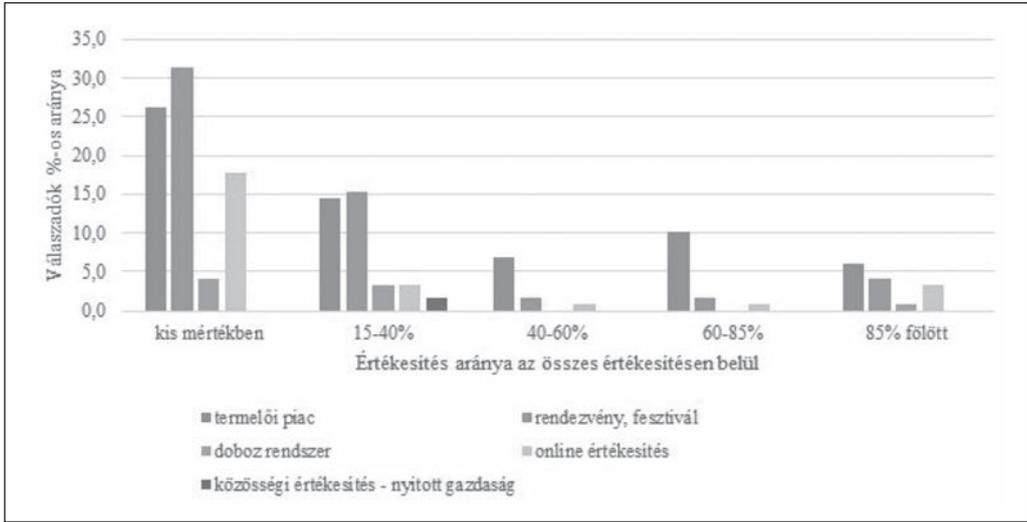
A felmérésben vizsgáltuk, hogy a termelők miért választják a közvetlen értékesítést (5. ábra). Mint minden gazdasági tevékenységénél, a közvetlen értékesítésnél is fontos szempont, hogy az adott tevékenységből a gazdálkodó el tudja látni magát és családját (40,7%). Ugyanakkor a válaszadó gazdálkodók legfőbb motivációja az volt, hogy odafigyeléssel elkészített termékeiket személyesen adhassák át a fogyasztóknak (45,8%), ez tehát megelőzte a jövedelemszerzési indítást. A kistermelők között jellemző, hogy főállás mellett kiegészítő jelleggel végzik tevékenységüket. A válaszadók mintegy küldetésüknek tekintették, hogy a fogyasztók asztalára egészséges, hagyományos termelési eljárásokkal előállított termékek kerüljenek. Gyakran konkrét fogyasztói igény kiszolgálására indították el a piaci értékesítést. A tevékenység indításakor, illetve a válaszadás időpontjában szinte egyáltalán nem befolyásolta a mintában lévő kistermelőket a támogatások kihasználása.



3. ábra

A felmérésben résztvevők által használt hagyományos jellegű közvetlen értékesítési csatornák

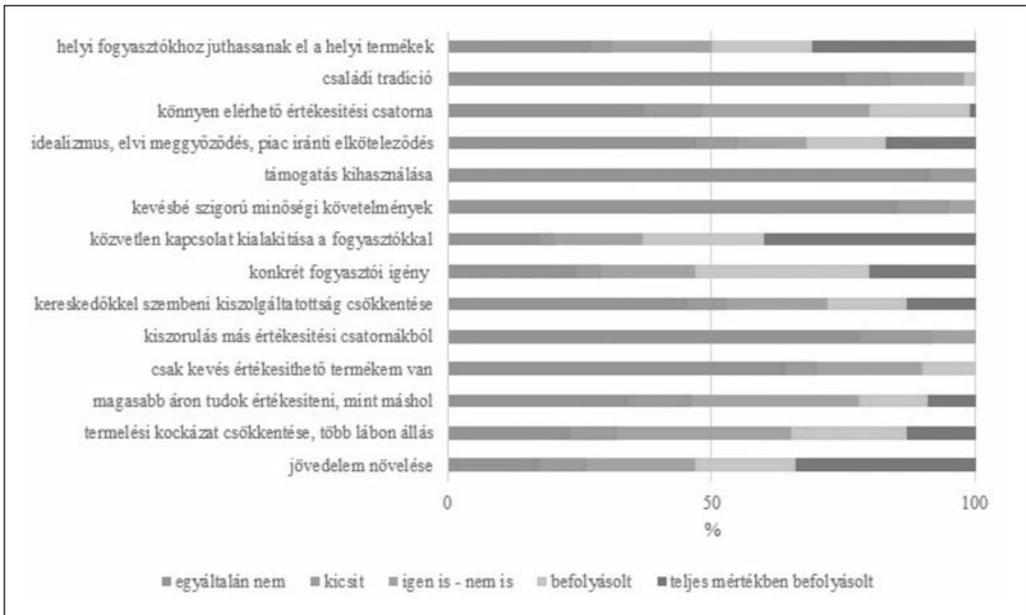
Forrás: saját kutatás



4. ábra

#### Modernebb közvetlen értékesítési csatornák a válaszadók értékesítéseiben

Forrás: saját kutatás



5. ábra

#### A közvetlen értékesítés elindítását befolyásoló tényezők

Forrás: saját kutatás

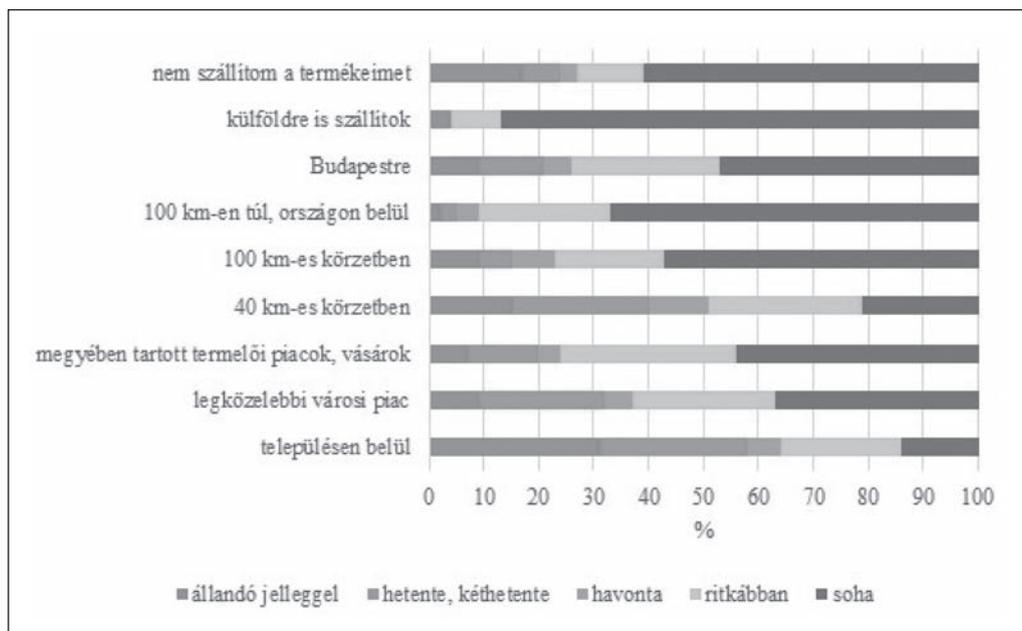


lására való törekvés (77,1%), mivel azokhoz nem igazán tudtak hozzáférni. A kisléptékű termék-előállításal járó kevésbé szigorú minőségi követelmények (72%) nem jelentettek motiváló tényezőt, tehát nem ezért választották a közvetlen értékesítést, ugyanakkor az interjúk során megerősítést kaptunk arról, hogy fontos volt számukra a minőségi termékek előállítása. Érdekesség, hogy a mintánkban a családi tradíció folytatása nem a meghatározó motiváló tényezők között szerepelt.

Vizsgáltuk, hogy a termelők milyen gyakran és mely távolságra (6. ábra), illetve milyen módon szállítják termékeiket. A termelők túlnyomó többsége (63%) saját autójával oldotta meg a szállítást. A közvetlen értékesítésnél kedvező, hogy az esetek 17%-ában egyáltalán nem volt szükség szállításra, hiszen a fogyasztó a gazdaság helyén vehette át a megvásárolni kívánt árut. A válaszadók esetében a leggyakoribb az előállítás helye szerinti településen belüli, illetve 40 km-es körzet-

ben történő szállítás volt, amelyek jellemző célpontjai a legközelebbi városban vagy a megyeszékhelyen található piacok voltak. Heti, kétheti rendszerességgel szállítottak a megkérdezettek (kb. 20%-a szállításoknak) Budapestre is. Nem jellemző a 100 km-en túli szállítás, hacsak az nem a fővárosba irányul, illetve a válaszadók szinte egyáltalán nem értékesítenek külföldre.

Azok közül, akik állandó jelleggel szállítottak Budapestre (9 válaszadó) csupán három tartozott a fővárosi agglomerációba, Pest megyébe (Budapest, Törökbálint, Zsámbék). Két esetben a távolság 40 illetve 70 km, de a többi 4 válaszadó esetében az átlagos távolság 202 km volt. Vagyis az állandó jelleggel fővárosba szállítók nagyobb része jelentős távolságban gazdálkodott. Rendszeresen (hetente, kéthetente) a fővárosi piacokra 12 válaszadó szállított, akik közül 4 Pest megyei volt, a többi esetben az átlagos távolság 115 km volt. Havi rendszerességgel a fővárosba



6. ábra

### Szállítási gyakoriság és távolság

Forrás: saját kutatás



szállított ezen felül 5 válaszadó, esetükben a jellemző távolság 100 km, illetve egy esetben 200 km. Összességében kijelenthető, hogy a rendszeresen fővárosba szállító termelők (26 eset – 22%) közül csupán 8 volt Pest megyei. A fennmaradó 18 gazdaság fővárostól mért átlagos távolsága 136 km volt. A kitöltők 50%-a soha sem szállított Budapestre.

A megkérdezett gazdák nyitottak voltak a modern marketing eszközök irányában. 50%-uk már rendelkezett saját honlappal, 43,2%-uk pedig rendszeresen adott fel internetes hirdetéseket. Kedvelt volt a válaszadók körében a szórólapon (33,9%) és a közösségi portálokon (33,1%) történő hirdetés is. 18,6%-uk volt részese helyi termelői kiadványnak, 14-14% pedig hirdetett valamilyen közvetítő szervezet internetes oldalán, vagy tagja volt helyi termék védjegynek. Megfigyelhető, hogy elindult az a folyamat, amely a termelőket egy REL-szervező irányába tereli, hogy tevékenységük, piaci megjelenésük még hatékonyabb lehessen. Ugyanakkor a közvetlen értékesítés elindítása vagy fenntartása érdekében a megkérdezett termelők jelentős része nem vett igénybe külső segítséget jogsegély vagy anyagi támogatás formájában. Még mindig magas (22%) azon gazdák aránya, akik egyáltalán nem használtak marketing eszközöket. Ennek több oka is lehet, egyrészt a kevés termék-mennyiség miatt nincs szükség rá, hiszen így is elfogy a megtermelt áru, másrészt viszont a termelők folyamatos kapacitáshiányokkal (anyagi, humán erőforrás) is küzdenek.

### **Fejlesztési elképzelések, termelői igények**

A felmérésben résztvevő termelőket 5-10 éves időtartamra vonatkozó fejlesztési elképzeléseiről is kérdeztük. Sajnos a válaszadók csaknem 20%-a egyáltalán nem válaszolt a kérdésre, mivel azt ebben az esetben nem tettük kötelezővé. További csaknem 10% pedig nem tervez fejlesztést a jövőben. Emögött

több ok is meghúzódik: egyrészt a válaszadók egy része idős korára való tekintettel már nem szeretné gazdaságát fejleszteni, másrészt elégedettek a jelenlegi jövedelmezőséggel, vagy pedig kapacitásaik végéhez közelednek.

A kistermelők innovációs kapacitása, eszközfejlesztési elképzelései minimálisak, amely vélhetően a kis léptékű, kiegészítő jellegű tevékenységből fakad. Ennek megfelelően a válaszolók csupán 13,8-13,8%-a tervezett az elkövetkezendő években technológiai korszerűsítést, gépesítést, illetve a termelő kapacitás növelését (például növénytelepítést vagy az állatállomány bővítést, új termelőterületek vásárlását). A minta közel 10 %-a tervezett eszközvásárlást, amelyhez jellemzően pályázati támogatást terveztek igénybe venni. A megszólított kistermelők között célként az új értékesítési csatornák felkutatását és a vevőkör bővítését (7,9%), továbbá a marketingtevékenység intenzívebbé tételét (5,9%) is említették. A fejlesztési elképzelések között szerepelt a gazdaságok stabilizálása, a több lábon állás megteremtése és a diverzifikáció (vendéglátás elindítása, falusi turizmus, bemutató gazdaság létrehozása). Új munkaerő felvételének terve (1,3%) nem volt jellemző.

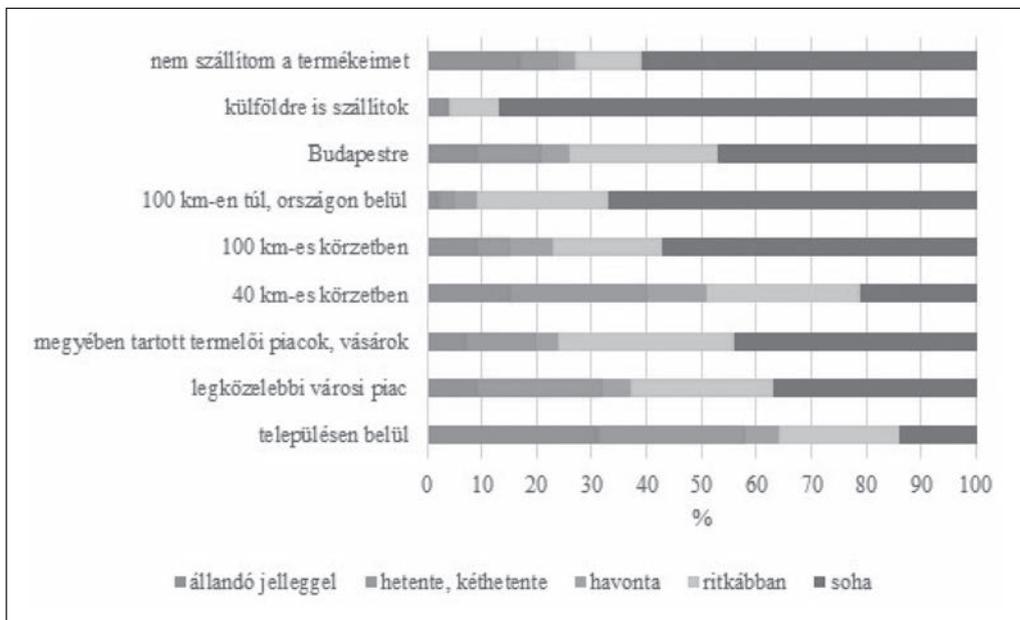
A közvetlen értékesítés hatékonyságának növelésére tett termelői javaslatok megfogalmazása (7. ábra) kifejtős kérdésként szerepelt a kérdőívben, és szintén nem volt kötelező a válaszadás (így az esetek csaknem 28%-ában nem is érkezett válasz). A válaszokból egyértelműen kirajzolódott, hogy legfontosabb eszköznek az intenzív és célzott marketing tevékenységet gondolták a megkérdezettek (23,6%). Ezután következett 13,6 %-kal a fogyasztói szemléletformálás fontosságának hangsúlyozása, továbbá a fogyasztói bizalom helyreállítása, illetve növelése. A marketinget a válaszok alapján sok esetben épp a szemléletformálás végett tartották fontosnak. Országos kampányokkal vélték célszerűnek felhívni a figyelmet a helyi termékek fogyasztásának fontosságára egészségügyi, gazda-



sági vagy környezeti szempontból egyaránt. A hatékonyságnövelésre tett termelői javaslatok között szerepelt a bürokrácia csökkentése és a termelőkre vonatkozó szabályok átgondolása, enyhítése (7,1%), valamint a termelői összefogás, együttműködés ösztönzése, REL-csoportok kialakítása (7,1%). A felmérésben résztvevő gazdák 5,7%-a gondolta úgy, hogy jelenleg nem megfelelő a termelői piacok működtetése, mivel sok esetben kereskedők is megjelennek, ami megtevesztheti a fogyasztókat, illetve alááshatja az amúgy is könnyen megingatható termelői termékekbe vetett bizalmat. A megkérdezettek közül többen úgy vélték, hogy a közvetlen értékesítés előmozdítására nem kínálnak megoldást a különféle pályázati források és állami támogatások.

Rövid szöveges választ vártunk arra a kérdésre, hogy milyen támogatásokra, változtatásokra lenne szükség a helyi termelők életképességének növeléséhez. A válaszolók

csaknem 10%-a gondolta úgy, hogy egyáltalán nincs szükség támogatásra életképességük fenntartásához vagy javításához. Csaknem 30% pedig úgy vélte, hogy fontos lenne, hogy a támogatások a kisgazdaságok igényeihez igazítva jelenjenek meg, hiszen a felmérésben résztvevők a legtöbb esetben kiszorultak a jelenlegi pályázati lehetőségekből. Javaslatként merült fel, hogy kevesebb adminisztrációval, egyszerűen, gyorsan lehessen támogatási forrásokhoz jutni; használt eszköz vásárlását is tegye lehetővé a konstrukció; 50-100 ezer forintos teljes elszámolható költséggel rendelkező projektek is megvalósíthatóak legyenek, 1 hektár alatti földterülettel rendelkező gazdálkodók is részesülhessenek támogatásban. A válaszolók kb. 15%-a gondolta úgy, hogy a jelenlegi szabályozás megnehezíti vagy egyenesen ellehetetleníti működésüket. 7% vélte úgy, hogy segítség lehet a hazai termékek védelme, előnyben részesítése országos szinten



7. ábra

Közvetlen értékesítés hatékonyságának növelésére javasolt megoldások a felmérésben résztvevő termelők szerint

Forrás: saját kutatás



az importárakkal szemben. Az életképességet javíthatja az oktatás és további termelői piacok létrehozása vagy a piaci árusítás támogatása (3,5%-3,5%).

### **REL-szervezőkkel készített interjúk alapján kialakított helyzetkép**

Az interjúkból körvonalazódott, hogy a civil szervezetek szervező, kapcsolatépítő és szemléletformáló szerepe kimagasló a helyi termékek közvetlen csatornákon történő értékesítésében. A tudatos fogyasztók által támasztott kereslet kielégítése érdekében szükséges termelői pontok, átvevő helyek, termelői piacok megfelelő kialakítása és működtetése, a nagyobb választék biztosítása, a termelők összekapcsolása egy köztes szereplőt igényel. A civil szervezetek esetében ez a szervező tevékenység lekötheti kapacitásaikat, és hosszabb távon csak külső támogatással képesek e feladatot ellátni. A pályázati támogatások tehát rövid távon megoldást nyújthatnak, hosszabb távon azonban mindenképp egy fenntartható modell kialakítására kell törekedni. Kiemelendő fontosságú a szemléletformáló szerepe ezen civil szervezeteknek, melyet mind a fogyasztók, mind a kistermelők irányába folytatnak. A tudatos fogyasztók körének növelése aktív marketingtevékenységgel, tájékoztató események szervezésével érhető el. A termelők gyakran tartanak az összefogástól, nehezen nyitnak a modernebb csatornák felé, így a képzés, tájékoztatás a termelők irányába sem mellőzhető. A közvetítő jellegű vállalkozók is jelentős szerepet játszhatnak a helyi termelők forgalmának növelésében, mint például az online termelői piacok szervezői, a helyi termék boltok üzemeltetői.

A gasztronómiai területen tevékenykedő fővárosi néhány vállalkozóval folytatott interjúból kiderült, hogy szűk az a termelői kör Budapest szűkebb vonzáskörzetében, akik megfelelő hozzáállással, minőséggel, mennyiséggel és szortimenttel rendelkeznek.

Bár az interjúalanyok fontosnak tartották, hogy kínálatukban a helyi termékek felhasználásával készült ételek legyenek túlsúlyban, gyakran azonban nagyobb távolságokból kellett beszállítaniuk, így a beszerzett élelmiszerek „helyi” származása nehezen volt biztosítható. A gasztronómiai különlegességek is csak szűkösen álltak helyben rendelkezésre, akár még a Vásárcsarnokban, nagybani piacon sem volt olyan különlegesebb zöldségfajta megtalálható, amely hazai viszonyok között is természetesen lenne, csak egyelőre ismeretlen a kistermelők körében. Hasonló derült ki az online piacot üzemeltető vállalkozóval folytatott interjú során is: a főváros szűkebb vonzáskörzetében kevés a megfelelő mennyiséget és minőséget árusító termelő, így egyre távolabbról szükséges termelőket bevonni. Ez egy vidéki, nem tradicionálisan agrárjellegű nagyobb város (Szombathely) termelői piacszervezőivel folytatott interjúban is elhangzott, vélhetően az ország különböző területein eltérő mennyiségben található meg helyi termelők, illetve az általuk termelt termékek mennyisége, fajtája.

### **Következtetések**

Hazai viszonylatban a városi lakosság élelmezésének kis részét képesek a városellátó övezetek helyi termelői biztosítani. A fővárosban a fizetőképes kereslettel és egészséges, környezettudatos élelmiszerek iránti fogékonyságával rendelkező fogyasztói réteg meghatározó felvevőpiacot képez a minőségi helyi terméket előállítók számára. Ugyanakkor a nagy kereslet és a koncentrált piac miatt a főváros mintegy elszívja a vidéki területekről azon kisléptékű termelők termékeit, akik megfelelő minőséget és megfelelő, azaz nagyobb mennyiségben állítják elő termékeiket. A vidéki városok piacai, éttermei, illetve közkonyhái így a nagyobb kapacitással rendelkező kistermelők szűkebb körével tervezhetnek.



Az online kérdőíves felmérés és az elkészített személyes interjúk alapján elmondható, hogy a megkérdezett termelők körében legelterjedtebb közvetlen értékesítési módok a helyi termelői piacokon történő árusítás és a háztól való értékesítés. A vállalkozás elindításában szerepet játszó legfőbb motiváló tényező a közvetlen, személyes kapcsolat kialakítása a fogyasztókkal.

A fogyasztói és termelői szemléletváltás elengedhetetlen a városövi élelmiszerellátás fellendítéséhez. A modernnek számító közvetlen értékesítési formák, mint a közösségi gazdaságok, dobozrendszerek és online bevásárló közösségek számában jelentős lemaradással rendelkezünk európai viszonylatban. A működő közösségek is elsősorban a nagyobb városokban, fővárosban koncentrálódnak, elvonják az alternatív értékesítési módokra nyitott és felkészült gazdálkodókat a helyi közvetlen értékesítési csatornáktól. Az interjúk is megerősítették, hogy a kisebb elköteleződést igénylő, lazább termelő-fogyasztó kapcsolaton alapuló bevásárló közösségek hosszú távú fenntartásához szükséges fogyasztói tudatosság szintje leginkább a fővárosban éri el a megfelelő mértéket.

Fontos megjegyezni azonban, hogy a termelők sem állnak eléggé felkészülten és kellő nyitottsággal a kérdéshez. Az idősebb, inkább kiegészítő tevékenységgel termelők a hagyományosnak számító piacokon, illetve a háztól értékesítés mellett maradnak. Sok esetben nem rendelkeznek megfelelő ismeretekkel az új értékesítési módok elindításának és működtetésének feltételeiről, buktatóiról. Az ehhez szükséges pályázati támogatások vagy elérhetetlenek számukra, vagy félve veszik igénybe (főként az adminisztratív terhek, illetve a túlvállalástól való félelem miatt). Jellemzően nem ebben látják a közvetlen értékesítés előmozdításának megoldását, hanem fontosabbnak tartják az összehangolt és intenzív marketinget.

A közreműködő szervezetek szervező, híd-

képző, szemléletformáló szerepének fontossága vitathatatlan. A modernebb közvetlen értékesítési csatornák nagyobb térnyerésének feltétele, hogy a koordináló szerepet betöltő civil szervezetek, illetve önkormányzatok, esetleg a vállalkozói szféra megteremtse, és fenntartsa azokat. A REL koncepciójának hazai adaptációjára, a helyi termelők és értékesítési csatornák fejlesztésére jelentős európai uniós forrást rendelt a fejlesztéspolitikai. Ám a támogatások megfelelő hasznosulása érdekében a pályázati felhívásoknak az érintettek valós igényeire kell épülni.

### Irodalom

**Balázs, B. (2012):** Rövid élelmiszerláncok és helyi termék rendszerek - Az európai kutatások tanulságai. Előadás, „Konferencia a közvetlen értékesítésről és a rövid értékesítési láncról” VM-MNVH-Francia Intézet, 2012.10.04. Budapest.

**Benedek, Zs. (2014):** A rövid ellátási láncok hatásai. Összefoglaló a nemzetközi szakirodalom és a hazai tapasztalatok alapján. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet. Műhelytanulmányok, MT-DP – 2014/8, Budapest.

**Benedek, Zs. – Bálint, B. (2016):** Current status and future prospect of local food production in Hungary: a spatial analysis, *European Planning Studies*, 24:3, 607-624.

**Benedek, Zs. – Fertő, I. – Baráth L. – Tóth J. (2014):** Termelői heterogenitás a rövid ellátási láncokban: a piacokon értékesítő gazdák jellemző különbségei. *Gazdálkodás* 58 (4) pp. 307-319.

**Csíkné Mácsai, É. (2014):** Közvetlen értékesítés a mezőgazdasági termékek piacán, Doktori (Ph.D.) értekezés, Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, *Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola*



**G. Fekete, É. (2009):** Helyi termékek előállítás és értékesítése a Zala Termárvölgyében. Kutatási zárótanulmány. Zala Termárvölgye Egyesület. pp. 5.

**GfK Hungária Piackutató Intézet (2016):** Kereskedelmi analízisek. [http://www.gfk.com/fileadmin/user\\_upload/country\\_one\\_pager/HU/documents/20161010\\_GfK\\_Kiskereskedelem\\_piac\\_i.pdf](http://www.gfk.com/fileadmin/user_upload/country_one_pager/HU/documents/20161010_GfK_Kiskereskedelem_piac_i.pdf)

**Gonda, T. (2014):** A helyi termék turisztikai hasznosítása – a vidékfejlesztés új lehetősége. A falu 29 (1) pp. 17-23.

**Gulyás, E. (2017):** Tudatos Vásárlók Piaci Jelentés 2014-2016. Tudatos Vásárlók Egyesülete. [https://issuu.com/tudatosvasarlok/docs/tudatos\\_vasarlo\\_piaci\\_jelentes](https://issuu.com/tudatosvasarlok/docs/tudatos_vasarlo_piaci_jelentes) (letöltés: 2018. április 3.)

**Kneafsey, M. - Venn, L. - Schmutz, U. - Balázs B. - Trenchard, L. - Eyden-Wood, T. - Bos, E. - Sutton, G. - Blackett, M. (2013):** Short Food Supply Chains and Local Food Systems in the EU. A State of Play of their Socio-Economic Characteristics, JRC Scientific and Policy Reports, Publications Office of the European Union, Luxemburg, (2013): p. 128, <http://ftp.jrc.es/EURdoc/JRC80420.pdf> (letöltés: 2018. április 3.)

**Kujáni, K. O. (2014):** Fenntarthatósági és rövid ellátási lánc modellek alkalmazásának hazai vizsgálata – Adaptációs lehetőségek a homokháti tanyavilág esetében. Doktori (Ph.D.) értekezés, Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola

**Juhász, A. szerk. (2012):** A közvetlen értékesítés szerepe és lehetőségei a hazai élelmiszerek piacrajutásában, Agrárgazdasági Tanulmányok. Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest. p. 121

**Marsden, T. (2000):** Food matters and the matter of food: towards a new food governance? *Sociol. Rural.* 40 (1) pp. 20-29.

Miniszterelnökség Agrár- és Vidékfejlesztési

Programokért Felelős Helyettes Államtitkárság (2015): Magyarország – Vidékfejlesztési Program 2014-2020, verzió 1.3

**Murdoch, J., Marsden, T., Banks, J. (2000):** Quality, nature, and embeddedness: some theoretical considerations in the context of the food sector. *Economic Geography* 76, 107-125.

**Nihous, F. (2008):** The diversification and the evaluation of the rural activities through services involved in the rural development. Rapport de mission. French Minister of Food, Agriculture and Fishery.

**Póla, P. (2014):** Rövid élelmiszerláncokkal a vidék fejlesztéséért. *Sugó Szemle* 2. pp. 81-91.

**Renting, H., Marsden, T.K., Banks, J. (2003):** Understanding alternative food networks: exploring the role of short food supply chains in rural development. *Environment and planning A* 35, 393-412.

**Rothwell, A., Ridoutt, B., Page, G., Bellotti, W. (2015):** Feeding and housing the urban population: Environmental impacts at the peri-urban interface under different land-use scenarios. *Land Use Policy* 48 pp. 377-388.

**Szabó, D. (2014):** A rövid ellátási láncban rejlő lehetőségek és veszélyek Magyarországon. *Acta Carolus Robertus* 4 (2) pp. 109-118.

**Szabó, D. (2015):** A termelői piacok területi megoszlásának és helyszínválasztásának sajátosságai Magyarországon. Konferenciaelőadás. XIII. MRTT Vándorgyűlés, 2015. november 19-20. Eger

**Szabó, D. (2017):** A termelői piacok piacszerzői, termelői és fogyasztói szempontú vizsgálata, Doktori (Ph. D.) értekezés, Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet, Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola, Gödöllő

**Szabó, D. - Juhász, A. (2012):** A piacok szerepe és lehetőségei a hazai élelmiszer-ellátási láncban. *Gazdálkodás* 56 (3) pp. 217-229.





# Helyi termékek a termelő szemszögéből

## Perger-Wenzsky Lilla

### Bemutakozás

Ötéves koromban költöztünk „le” vidékre Budapestről, hogy az édesanyám szülőfalujában Lullán építkezzünk. A kertet kezdetektől nagy szenvedéllyel művelte anyukám és nekem is volt éveken át egy saját kiskertem, amit akkor még inkább kevesebb lelkesedéssel műveltem.

A főiskola és a munka miatt 15 évet éltem Pesten, ahol egyre jobban hiányzott a vidéki élet, ezen belül is az, hogy csak kiugorjak a kertbe bármiért, amire éppen szükségem van a konyhában. Hétfévente én nem egy heti főtt étellel indultam otthonról vissza a városba, hanem krumplival, hagymával, cukkínivel. Mikor mivel, a szezon szerint. A budapesti évek alatt mindig tudtam, hogy egyszer valahogy hazaköltözöm.

### A Vágy és az Ötlet

*„Csak haza akarok menni lekvárt főzni!”*

Ez a mondat sokszor hangzott el, amíg Budapesten laktam, főleg az utolsó években. Úgy gondoltam, ha haza akarok költözni, akkor a saját lábamra kell állnom és meg kell teremtenem a magam számára a vidéki egzisztenciámat. A kis falum egy hátrányos helyzetű kistérségben helyezkedik el, így nem

### A településről

Lulla község Somogy megye északkeleti, dombokkal tagolt területén, Külső-Somogyban fekszik. A falu úgynevezett szalagtelkes település. Négy falurészst különíthetünk el: Jabapuszta, felső- és alsófalu, valamint Kisecsény. A falu Tabtól hét, Szántódpusztától tíz kilométerre található. Ugyanakkor idegenforgalmi szempontból a legfontosabb, hogy Zamárditól kevesebb mint 15 kilométerre van. A településen a Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint 95 lakás található, a községet 175-en lakják.

láttam más megoldást, a környékbeli korlátozott munkalehetőségek miatt, valamint sosem volt célom egy íróasztal mögötti rutin munkákat végezni.

Az első ötletem a lullai vegyes lekvár „világhírűvé” tétele volt, ebből az ötletből indult az egész kistermelői tevékenységem. Miután megtaláltam a társam, Ő is támogatta, hogy akkor kezdjük el, így még Budapesten dolgozva elkezdtük a gyümölcsös bővítését, újratelepítését, kísérleztünk a termékekkel és terveztük az itthoni életünket.



## Hogyan kezdjük? Rendeletek, szabályok

- Rendeletek és higiéniai előírások megismerése
- Szabályok útvesztője: őstermelői szabályok, területi értékesítési korlát, ÁFA
- Segítség a Hatóságoktól
- Árképzés kialakítása

Négy-öt évvel ezelőtt még sokkal kevesebb információ volt elérhető a kistermelővé válás első lépéseiről, ma már több szövetség, egyesület és az Agrárgazdasági Kamara is nagyon jó tájékoztató anyagokat állított össze. Én annyit tudtam kezdetben, hogy kedvezően változott a kormányrendelet így 2010-től egyszerűsödtek a kistermelés feltételei.

A kormányrendeletek és őstermelői, higiéniai szabályok átolvasása, valamint sok-sok óra internetes keresés után sikerült kideríteni, hogy először őstermelői igazolványt kell szerezni, majd ezt követően lehet intézni a kistermelői engedélyt.

Ki kell emelnem a Siófoki Járási Hivatal Járási Állat-egészségügyi és Élelmiszer-ellenőrző Hivatalának segítőkészségét a kistermelői ügyintézésrel kapcsolatban. Részletes telefonos tájékoztatás után postán másnapra megkaptam a regisztrációs lapot. Nagyon nagy segítség egy olyan támogató és együttműködő hatóság egy kistermelő esetében, aki nem büntetni akar, hanem segíti a szabályos működés kereteinek kialakításában.

A legfontosabb szabályok szerint egy kistermelő a saját gazdaságában őstermelőként megtermelt, vagy az őstermelői igazolványban megjelölt területen gyűjtött mezőgazdasági terményeket – esetemben zöldségeket és gyümölcsöket – dolgozhatja fel, egy termék akkor minősül kistermelői terméknek, ha legalább 2 saját alapanyagot tartalmaz. Ezt az álláspontot képviseli a siófoki hivatal, de más hivatalok másként ítélik meg a kérdést, ami nem kevés bizonytalanságot okoz. Ha példaként veszünk egy eperlekvárt, akkor, ha az eper saját őstermelőként megtermelt



eperből készül, egyértelműnek tűnik, hogy a kistermelői eperlekvár szabályos termék. Az összetevőket megnézve viszont nincsen 2 saját alapanyagom hiszen az eper mellett cukor és esetleg egyéb adalékok (tartósítószer, pektin) találhatóak.

Véleményem szerint itt egy rugalmasabb ételszerűbb, túlszabályozástól mentes irányelvre lenne szükség, hiszen sok olyan alapanyag van, melyet csak nagyon kevés kistermelő tud előállítani, de mégis saját alapanyagokkal jellegzetes, egyedi kistermelő terméket tud előállítani.

**Fontos törekvés, hogy az őstermelők ellenőrizhetőek legyenek,** hogy valódi termelők élhessenek az őstermelői kedvezményekkel és a vásárlók se legyenek megtévesztve. De a jelenlegi gyakorlat, mely szerint a teljes gazdálkodási területet fel kell osztani terület alapon és megadni, hogy adott területen milyen mennyiséget termelünk meg egy adott növényből, majd az adott mennyiség mekkora részét dolgozzuk fel, teljesen ételszerűtlen. Eleve nevetséges megadni például három négyzetméter almafa egységet... A mezőgazdaság ennyire nem kiszámítható, ha például egy kártevő elviszi a termés egy részét és a tervezett növény helyére mást ültetünk, ami nem szerepelt az igazolványba, azonnal mehetünk a falugazdászhoz és tapasztalataim alapján egy-egy egyszerű módosítással akár órákat is tölthetünk. A valódi kistermelők pedig pont idővel meglehetősen korlátozottan rendelkeznek.

Sokkal jobbnak látnám, ha egyszerűsített módon kellene meghatározni a megtermelni kívánt terményeket, de emellett legyen nagyobb kapacitás a helyszíni ellenőrzésre. A büntetés azokat sújtsa, akik parlagon heverő területeket jelentenek be és nagybanin vásárolnak.

A másik jelenlegi anomália az őstermelői kártyák bevezetésével az, hogy csak az őstermelői kártyával lehet árusítani. Tehát ha egy családban egy fő őstermelő van és

mellette a család többi tagja csak „mellék” őstermelő akkor egyszerre csak egy fő árulhat egy helyen. Érthető a hatóság törekvése, de minden ételszerűséget nélkülöz, ha például a család egyik tagja a piacon árul, akkor a telephelyen nem adhat el senki más semmit. Ilyen korlátozások nem férnek bele egy becsületes őstermelő életében, ahol éppen elég logisztikai nehézséget jelent a termelés és árusítás összeegyeztetése.

A területi értékesítési korlát azt határozza meg, hogy egy kistermelő a megtermelt termékeit a saját megyéjében, a fővárosban és a 40 km-es (légvonalban) körzetében árusíthatja. Ez nagyon sok esetben komoly nehézségeket okoz, hiszen jelenleg kevés igazán jól működő kistermelői piac létezik, illetve fizetőképes kereslet is inkább a nagyobb városokra korlátozódik. Észak-somogyi kistermelőként én például nem árulhatok Pécsen, ami sokkal jobb piac lenne, mint a megyeszékhely Kaposvár. Véleményem szerint, mivel Magyarország egy kis ország itt a 40 km-es körzet túl kicsi, nincs elegendő potenciális vásárló ekkora területen, főleg egy elmaradott térségből indulva.

A kistermelői értékesítés legfőbb helye a klasszikus piac, de azzal kevesen számolnak, hogy egy fél napos piacon vagy egyéb rendezvényen való részvétel az utazással és készüléssel együtt akár 1 napot is kitehet, amikor a kistermelő nem termel, nem gondozza a kertjét, nem állít elő új terméket.

A fentiekből következően a legkedvezőbb a saját telephelyen való értékesítés, vagy egy étterembe, kiskereskedelmi egységbe való beszállítás, hiszen ez utóbbi esetben a telephelyen egyszerre nagyobb mennyiség értékesíthető rövid idő alatt. A kiskereskedelmi értékesítésnek viszont nagy akadály a 27 százalékos általános forgalmi adó, amely a legtöbb kiskereskedelmi egységet érinti. A kistermelők jellemzően áfa-körön kívüliek, így áraikat áfa nélkül állapítják meg, mely arra a kiskereskedelmi egység köteles 27% áfát felszámítani és akkor még a kiskereskedő hasznával nem



is számoltunk. **Egy kistermelői termék ára, mire egy bolt polcára jut akár másfél kétszeresére is nő**, amit csak kevés bolt tud vállalni. Jellemzően a kistermelők nyomott áron adják el termékeiket, mely kevés haszonnal jár számukra. Találkoztam olyan megkereséssel bolt részéről, aki kikötötte volna, hogy nem adhatom olcsóbban a termékemet, mint Ő, ami nonszensz, hisz így neki minimum 27 százalékkal olcsóbban kell eladnom a terméket, mintha közvetlenül értékesíteném.

Az árképzés, mint mindenhol máshol, a legérzékenyebb területe a kistermelőknek. Tapasztalataim szerint nagyon sok kistermelő jelentősen alábecsüli a saját munkája értékét, sokszor még minimálbér óradíjjal sem számolnak, mikor megállapítják az árat. Nálunk tudatos döntés volt, hogy kezdetektől magasabb árszínvonalat állapítunk meg, hiszen nem mennyiséget, hanem minőséget szeretnénk előállítani, mely gasztronómiai szempontból is egy többletet ad vásárlóinknak. A közvetlen értékesítés egyik előnye, hogy lehetőségünk nyílik elmondani a vevőinknek, hogy egy-egy üveg lekvárban nem csak gyümölcs és cukor van, hanem sok-sok munkaóra az alapanyagok megtermelésétől, a termék elkészítésén, a csomagolásán át, az értékesítésig. Véleményem szerint ezt fontos megértenünk saját magunknak is és megismertetni a vevőkkel, hogy egy kistermelői termék mögött optimális esetben sok munka, sok erőfeszítés és egy erős elköteleződés áll. Persze sok hamis kistermelő is létezik, akiknél már elveszik a lelkesedés a szenvedély a termelésből, pedig szerintem ez az egész tevékenység lényege.

### Termék fejlesztés és előállítás

- Mitől helyi?
- Termékpaletta kialakítása, régi receptek és új ötletek, teszt termékek készítése
- Kompromisszumok
- Folyamatos fejlesztés

A kistermelői tevékenységünk elkezdésekor az egyik fontos tervezési fázis a termékpaletta kialakítása volt. A régi receptek pontosítása, nagyobb mennyiségekre újraértelmezése, új receptek megalkotása, tesztelése. Ez egy folyamatos tanulás, mely nagy odafigyelést igényel mind élelmiszerbiztonsági, mind pedig gazdaságossági szempontból is. A termék előállításához kapcsolódóan pedig pontosan meg kell tervezni a nem saját termelésű alapanyagok (só, cukor, olívaolaj stb), és a csomagolóanyagok beszerzését is, mely nem kevés idő és energia. Ekkor még nem beszélünk arról a problémáról, hogy Magyarországon a háztartási gépek és a nagykonyhai gépek között nincsenek termékfeldolgozást segítő eszközök, illetve nagyon korlátozott választékban. Nem kis kihívás tehát felállítani a termék előállítás eszközeit, kitalálni a rendszert.

A legfontosabb, amit meg kellett tanulnom, hogy kompromisszumokat kell kötni. Sokszor nem jön ki jól a lépés és nem sikerül minden rendelkezésre álló terményt feldolgozni, és a mezőgazdaság tevékenység jellemzője, hogy kevés tevékenységet lehet sokáig halogatni. Egy cseresznyefát egy hét alatt le kell szedni, a termést ki kell magozni, legalább eddig a fázisig el kell jutni, itt le lehet fagyasztani a gyümölcsöt és némi időt nyerni a feldolgozásig. Emellett, ha az időjárás elviszi a termést újra kell tervezni a termék előállítást, vagy egy-egy évre le kell mondani egy népszerű termékről.

A jelenlegi világunkra a folyamatos fejlődés jellemző, ezt a kistermelők sem hagyhatják figyelmen kívül. **A folyamatos termékfejlesztés tehát elengedhetetlen** a kereslet fenntartásához, növeléséhez. Újabb termékek megalkotása, a meglévők fejlesztése folyamatos új kihívásokat, teendőket jelent a napi rutin mellett. Mi törekszünk rá, hogy a legtöbb hazai alapanyag kerüljön a termékeinkbe, és az egészséges étkezés szempontjait is figyelembe vegyük. Emellett olyan új termékeket



vezetünk be, melyekben mi is hiszünk és melyek könnyen beilleszthetők egy átlagos háztartás étkezésébe is.

### Értékesítés

- Kapcsolati háló
- Termelői Piacok
- Online értékesítés
- Értékesítés a telephelyen

**Az értékesítésben a legnagyobb előny a kapcsolati háló.** A kezdetekben főleg a barátoknak, ismerősöknek értékesítettünk. De a kapcsolati hálónkon keresztül jutottunk el későbbi fontos együttműködő partnereinkig. Termelői piacokból relatív kevés működik jól az országban, ahol nagyobb fizetőképes kereslet jelenik meg a kistermelői termékek iránt, pedig a piac lenne a legfontosabb értékesítési helyszín. Egy belvárosi rendezvényen, zenés fesztiválon inkább dekoráció egy kistermelő, a kilátogató emberek, még ha

érdekli is őket a termék, ritkán **vásárolnak, mert nem szeretnék több órát eltölteni** a megvásárolt termékek cipelésével a programokon való részvétel közben.

Az online értékesítés **jó lehetőség, de** nem egyszerű egy kistermelő számára, egy webáruház létrehozása és működtetése többféle képességet és sok ráfordított időt igényel. A mai világban fontos területe az értékesítésnek a webáruház, de kevés kistermelő képes megteremteni a valóban működőképes kereteit.

A telephelyen való értékesítés véleményem szerint akkor a legműködőképesebb, ha egyéb szolgáltatás is elérhető a telephelyen, például falusi vendégasztal szolgáltatás, gasztronómiai workshopok vagy akár egy vendégház, mint esetünkben. A vevőket a kistermelői termék ritkán vonzza magában, de persze erre is vannak példák.

Minden felsorolt esetben fontos, főleg az indulásnál, ha segítséget kapunk más kistermelőtől, vagy nagyobb szervezettől. Nekünk



nagy szerencsénk volt, hogy egy hozzánk hasonlóan Budapestről leköltöző kistermelő segített nekünk bekerülni piacra, rendezvényre. Itt Somogyban további fontos kapcsolat a Nemzeti Agrárgazdasági Kamara, mely felkarolta a kistermelőktől indult Helyi Termék Nap kezdeményezést, és átvette annak szervezését, így folyamatosan biztosít értékesítési lehetőséget a megye kistermelőinek.

### Kistermelői marketing

- Brandépítés a kezdetektől
- \* Blog
- \* Facebook oldal
- \* Honlap
- Személyes jelenlét előnyei
- Termék és szolgáltatás kombinálása
- Megnövekedett érdeklődés a „vidék” iránt

A mai világban nagyon fontos a marketing és azon belül is a közösségi médiában való minőségi jelenlét.

Mi a brandépítést már majdnem egy évvel korábban elkezdtük, mint hogy ez első hivatalos termékünk elkészült volna, vagy megnyitott volna a vendégházunk. A facebook oldalunkon folyamatosan kommunikáltuk

a kerti történéseket, továbbá elindítottunk egy gasztronómiai blogot is, melyen nagy hangsúlyt fektettünk a saját kertünkben származó alapanyagokra és a szezonális hangsúlyozásának. Természetesen a kistermelői tevékenység elindulásával csak fokozódott ez a jelenlét, mely nagyban növeli a hitelességet, hiszen a közösségi oldalakon követhető, hogy éppen

milyen munkát végzünk a kertben, vagy hol értékesítünk éppen.

Mindemelett a honlapunk is létezett valódi információval a kezdetektől, bár kezdetben csak a nyitás várható időpontja és a facebook oldalunk volt elérhető a honlapról, de mégis megtalálhatóak voltunk általa.

A kistermelői marketing talán legfontosabb eleme azonban a személyes jelenlét, melynek köszönhetően a termék hitelessé tud válni. A vevőkkel való beszélgetés, tájékoztatás a legfontosabb feladatok egyike.

### Helyi termékek a gasztronómiában

- Otthoni felhasználás: újdonságok megismertetése
- Falusi Vendégasztal
- Éttermi együttműködés lehetőségei

A kistermelőknél sok olyan termék elérhető, melyek nem szerepelnek egy átlagos háztartásban, de szerencsére a vásárlók egyre nyitottabbak ezekre. Új ötleteket, inspirációkat tud így adni egy kistermelő.

A kistermelőknek lehetőségük van falusi vendégasztal szolgáltatás keretében saját termékeiket, terményeiket bemutatni, ezekből ételt készíteni a telephelyükön. Az ilyen



alkalmak jó lehetőséget biztosítanak, hogy az érdeklődők megismerjék a kistermelők gazdaságát, az előállítás körülményeit, és helyben termelt szezonális ételeket fogyasszanak.

Az éttermekkel való együttműködés fontos lehetőség és jó fejlődési lehetőség a kistermelőknek, de ezek a kapcsolatok inkább a megtermelt javakat érintik és nem az előállított termékeket, pedig ez utóbbiak értékesíthetők nagyobb haszonnal a hozzáadott munkának köszönhetően. Mindennek ellenére egy jó étteremmel, vendéglátó egységgel való együttműködés, nagyban segítheti a fejlődést és jó reklám is lehet egyben.

### Küldetés

Sokszor előfordul, főleg nyári napokon, hogy egy-egy esős nap miatt tele van a média – még a jelentősebb gasztronómiai oldalak is – siránkozással, arról, hogy például ismét elmarad a strandidő. Ez is jelzi, mennyire elszakadtak a természettől az emberek, pedig anélkül nem is tudnak élni, s mennyire nem veszik figyelembe, hogy minden ételkészítés a földeken terem, tehát az időjárási viszontagságok őket is közvetlenül érintik, csak bele sem gondolnak.

A városokban lakók jelentős része mára valóban elszakadt a természettől, de egy kistermelőnek a termékei eladása során, legyen az egy lekvár, vagy egy sajt, közvetlenül lehetősége nyílik beszélgetni a vásárlóval és közelebb vinni őt a természethez, a mezőgazdaság körforgásához. A kistermelőknek még fontosabb szerepe van ebben a küldetésben, a termékeik eladása során, legyen az egy lekvár, vagy egy sajt, közvetlenül lehetősége nyílik beszélgetni a vásárlóval és közelebb vinni őt a természethez.

Számtalan alkalommal ébresztettünk rá vásárlókat a vidéki élet összetettségére, összefüggésrendszerére, körforgására. Ha egy évben pár napig mínusz fokok vannak

tavasszal, akkor jó eséllyel oda a gyümölcs termés egy része, mint ahogy idén történt ez az a barackokkal. Ha pedig elfagyott, akkor egy évet újra várni kell. A mai felgyorsult világban, ahol mindent meg akarunk oldani és gyorsan meg akarunk kapni, a természet megmutatja, hogy ez nem mindig van így. Ugyanakkor azt is be tudja mutatni a kistermelő, mekkora odafigyelést, tervezést igényel egy-egy termék. A bodza pl. 2-3 hétig virágzik, ha még bimbós nem jó a virág, ha kezd elvirágozni, vagy esett az eső, vagy levéltetves akkor szintén nem lehet belőle terméket készíteni, és egy lelkiismeretes kistermelő nem is készíti. Tapasztalatom szerint szerencsére a többség ilyen.

A vásárlók többsége nyitott az információkra és szívesen beszélget. A nyitottság az egyik legfontosabb, mind a termelők, mind a vásárlók részéről. Mi nem őrizgetjük 7 laktalatt receptjeinket, szívesen megosztjuk másokkal. Írtam már le a szórólap szélére a lilahagyma lekvár receptjét. Jó dolog ráébredni, hogy kis energia befektetéssel milyen könnyen készíthetnek főképp hazai alapanyagokból is különlegességeket a családi asztalra.

A munka értékének, a mezőgazdasági munka becsületének visszaadása is fontos küldetés, sokszor tapasztaljuk, hogy bele sem gondolnak a vásárlók egy-egy termék előállítása mennyire hosszú és akár bonyolult folyamat, rengeteg élőmunka igényel. Az élelmiszeripar gépesítettsége helyett a kistermelők jellemzően a legtöbb munkafolyamatot kézi erővel vagy egyszerűbb gépekkel valósítják meg, ami sokszor a valódi értékét adja a kistermelői termékeknek.

A kistermelők az ökológiai lábnyom csökkentésének is legjobb nagykövetői a termékek jelentős része többségében a saját maga által termelt alapanyagokból készül, kevés szállítással, csomagolással eljut a fogyasztókhoz, legtöbb esetben közvetlenül a termelőtől.





# Alternatív fehérjeforrás: a rovarfogyasztás kilátásai Magyarországon

## I. Magyar Rovaripari Konferencia, Szent István Egyetem

Popp József – Pető Károly  
– Oláh Judit

A Szent István Egyetem Élelmiszertudományi Kar és a Deák Tibor Szakkollégium 2018. február 23.-án rendezte meg az I. Magyar Rovaripari Konferenciát Budai Campus 'K' épület dísztermében. A rovarok tenyésztését, takarmányozási és élelmiszeripari felhasználását kutató tanácskozáson kifejezetten népszerű volt a kóstoltatás is. A több száz résztvevő körében különlegesen népszerűnek bizonyult az egyszerű pirított rovarok fogyasztása, de rovarból készült fasírt és tucsocklisztból készült keksz is szerepelt a menüben. Az egynapos rendezvényen közel 500 résztvevő fordult meg előadóként, kiállítóként vagy résztvevőként. A rovaripari kérdéskörrel összefüggésben 11 előadás hangzott el, ezen felül az rovaripar résztvevői kerekasztal beszélgetés során vitatták meg álláspontjukat a témában. Az előadásokat facebook élőközvetítés segítségével is követhették az érdeklődők. A rovaripari konferencia lehetőséget nyújtott a résztvevők számára a nemzetközi kutatási trendek és jó gyakorlatok felmérésére, kutatási témák, ötletek összegyűjtésére

és a nemzetközi szakmai párbeszéd megkezdésére kutatói együttműködések kialakítása érdekében.

„A tudományos világ soha nem szabott határt a gondolkodásnak és a kíváncsiságnak” – ezekkel a szavakkal nyitotta meg az első rovaripari konferenciát **Prof. Dr. Palkovics László rektorhelyettes**. A szervező Szent István Egyetem Budai Campusának rektorhelyettese hozzátette: **a rovaripar egy újonnan kialakuló élelmiszeripari irányzat, amely számos lehetőséget nyújt, valamint egyben a fenntarthatóságot is szolgálja.**

**Antonovits Bence, Dániel – Fehér István – Kun Róbert – Sárospataki Miklós** **“Rovartermékek marketinglehetőségeinek vizsgálata közösségi média alapú online attitűdfelmérés segítségével”** c. előadásukban kifejtették, hogy minél több és részletesebb információt adunk a fogyasztók számára, annál jobban nő a termék elfogadottsága. Alapvetően nagyon bizakodó hazai piaccal



kapcsolatban, jelenleg nem a fogyasztói attitűdöt látja a legnagyobb akadálnak. A tucsók nagyon ízletesen elkészíthető, de kitűnő alapanyag a feldolgozott termékek előállításához is. Íz szempontjából talán a lisztukacot (*Tenebrio molitor*) és a bambuszférget (*Omphisa fuscidentalis*) említhető *kedvenként, olajon pirítva*. A 2017-ben Magyarországon végzett lakossági attitűdfelmérés a várakozásokhoz *jóval pozitívabb képet* festett, a kutatás alapján a lakosság több mint fele bizonyult elfogadónak a rovar alapú élelmiszerekkel kapcsolatban. Antonovits Bence agrármérnök a belga Little Food SCRL élelmiszertucsók tenyésztő startup vállalat termelésvezetőjének elmondása szerint az élelmiszervek rovarok iránt mutatkozó érdeklődését a környezet- és természetvédő elkötelezettségének köszönheti. Nagyon sokat változott a fogyasztói hozzáállás az elmúlt öt évben. A téma ma már közbeszéd tárgya, a termékek már megvásárolhatók a nagy boltláncok polcain, a kereslet pedig rohamosan nő. A rovarok még mindig kuriózumnak számítanak a fogyasztók körében, főleg a magas ár és a szűkös kínálat miatt. Mivel a rovarok biológiai adottságukból

adódóan az egyéb állati fehérjék *termeléséhez képest* sokkal alacsonyabb inputfelhasználás és *üvegházhatású gáz (ÜHG) kibocsátás* mellett állítanak elő adott mennyiségű fehérjét, így egyértelműen versenytársai lesznek a hagyományos gazdasági állatainknak.

**Dr. Bakonyi Tamás, Rebeka Lucijana Berčič, Dr. Forgách Petra, Dr. Rusvai Miklós, Dr. Bányai Krisztián, Norbert Nowotny** „Egyes tenyésztett rovarok fertőző betegségei” c. előadásukban a rovarok fertőző betegségeit emelték ki. Az „ipari léptékű” rovar tenyésztésnél számolni kell a fertőző betegségek felbukkanásának kockázatával. Ezeknek a betegségeknek a kórokozói (vírusok, baktériumok, gombák, paraziták) vagy eleve jelen vannak az állományban, és a nagy számban együtt tartott gazdaszervezetek lehetőséget teremtenek az állományon belüli gyors terjedésükre; vagy valamilyen külső forrásból bejutva, jelentős megbetegedéseket és elhullásokat okoznak. A rovarok fertőző betegségeivel kapcsolatban a két háziasított rovar, a mézelő méh és a selyemhernyó esetében a legszélesebb ismereteink köre. A mézelő



méhben baktériumok (pl. amerikai – nyúlós – költésrothadás, európai költésrothadás) és gombák (pl. nosematosis, költésmezsesedés, költéskövesedés) által okozott betegségek, illetve külső paraziták (pl. ázsiai nagy méhataka, kis kaptárbogár) jelentős károkat, gyakran a családok kipusztulását eredményezhetik. Ezek mellett a méhekből eddig kimutatott, több mint harmincféle vírus is szerepet játszik egyes betegségek kialakulásában, a családok elnéptelenedésében. A selyemhernyókat is számos kórokozó képes megbetegíteni. A nosematosis (borskór, szemcsekór) idézte elő eddig a legnagyobb gazdasági károkat a selyemgubó termelésben, de baktériumok is okozhatnak emésztőszervi megbetegedéseket (renyhekórt) a hernyókban. Vírusfertőzések (pl. sárgaság) szintén jelentős kieséseket okozhatnak.

Jelenleg is nevelnek hazánkban takarmányozási célból rovarokat, de ezeket elsősorban egyes kedvtelésből tartott állatok, főként hüllők, de olykor kétéltűek, halak vagy madarak eleségeként használják fel. A közelmúltban egy perui gyászbogár (*Zophobas morio*) lárvákat szaporító tenyésztő tapasztalt jelentős elhullásokat állományában. A Vizsgálatok egy korábban nem ismert densovirus je-

lenlétét mutatták ki az elhullott lárvákból. A densovirusok más ízeltlábú fajokban is jelentős elhullással járó megbetegedéseket okoznak. Hasonló betegségek felbukkanására az ipari rovarnevelés esetén is számítani kell. A rovarok kórokozóinak általában nagy a környezeti ellenálló képessége, ezért a fertőtlenítés hatékonysága gyakran nem kielégítő. Egyelőre kevés tudományos adat áll rendelkezésre a rovariparban tenyésztett rovarok betegségeivel kapcsolatban. A rovaroknak immunrendszere eltér a gerincesekétől: veszélytelenített immunitás, immunsejtek, RNS interferencia, nincsenek ellenanyagok, nincs immunmemória, nem lehet vakcinázással védekezni! Egyes kórokozókat (pl. vírusokat) tünetmentesen hordozzák és utódaikba is átadják a rovarok. A betegségek gyógykezelésére törzskönyvezett készítmények köre nagyon szűk és felhasználhatóságuk erősen korlátozott. Ezért a higiéniai szabályok szigorú betartása, illetve az állományok kórokozók jelenlétére irányuló monitorozása jelenthet megoldást a fertőző betegségek okozta károk elkerülésére.

**Prof. Dr. Fehér István (SZIE-GTK)** „Lehetséges marketing stratégia az ehétő rovarok fogyasztásának növelése érdekében” c. előadásában kifejtette, hogy a fenntartható életstílus gyökerei már hazánkban is megjelentek, mely a fiatalok körében (15-24 évesek) rajzolódik ki a legkarakteresebben. A fenntartható fogyasztás kritériumait kisebb-nagyobb mértékben szem előtt tartó fogyasztók aránya ma Magyarországon 21,0% (a potenciális piac), melyet az ún. „trendkövetők” csoportja jelenít meg. **A rovarévs, vagy más néven entomofágia** csak a világ felénk eső részén számít tabunak, kuriózumnak. Nem újdonság az a gondolat sem, hogy a rovarfogyasztás nyugati elterjesztése főleg marketing és reklámok segítségével képzelhető el. A modern Nyugaton a rovarévs egyelőre tabu, ráadásul ez a tabu kizárólag pszicho-





lógiai jellegű, ennek legyőzése elég komoly nehézségekbe fog ütközni. Iparági szakértők szerint az első rovar eredetű élelmiszerkészletekben a rovarok felismerhetetlenek lesznek: húsgombócban, előre gyártott tésztákban (például tücsöklisztből is készül tortillachips) próbálják majd eladni a rovarokat.

**Dr. Fail József, SZIE-KTK – Wondimagegn Atilaw Woldemelak „Hasznos ízeltlábúak a biológiai növényvédelemben”** c. előadásukban a biológiai növényvédelemről beszéltek, vagyis amikor egy károsító élő szervezet ellen egy másik élő szervezet felhasználásával védekezünk. A biológiai növényvédelem négy típusából leginkább a megőrző és az augmentatív védekezést használja a hazai mezőgazdasági gyakorlat. Megőrző biológiai védekezésnek tekintünk minden olyan emberi beavatkozást, ami megvédi és stimulálja a természetben előforduló hasznos szervezetek teljesítményét. Augmentatív biológiai védekezésnek pedig azt nevezzük, amikor a mesterségesen tömegtenyésztett hasznos szervezeteket időszakosan kijuttatjuk a termesztés helyszínén a károsítók elleni védekezés céljából. Ez utóbbi védekezési módszer

dokumentált történelme is csaknem 2000 éves múltra tekint vissza, de modern kori kezdetének az 1880-as éveket tekintjük, amikor egy rovarpatogén gombafajt kezdtek el alkalmazni kártevő bogarak ellen Oroszországban.

A paprikán kívül számos egyéb kertészeti növény (pl. paradicsom, uborka, sárgadinnye, gerbera, rózsa) intenzív termesztése megoldható úgy, hogy kizárólag biológiai növényvédő szereket használunk fel a károsítók elleni védekezésre, de a növényvédelem napjainkban a szintetikus növényvédő szerek használatán alapul. A biológiai növényvédő szerek ma kevesebb, mint 2%-a szintetikus készítmények forgalmának. Világszerte több mint 440 élő szervezet érhető el kereskedelmi forgalomban augmentatív biológiai védekezésre. Ezek közül csaknem 350 faj az ízeltlábúak közé tartozik (a fennmaradó mintegy 90 faj pedig a mikroorganizmusok közé). Hazánkban 42 faj rendelkezik növényvédelmi engedélykíráttal, vagyis a világon elérhető fajok kb. 10%-a. E 42 fajnak 70%-a ízeltlábú, 19 rovar és 11 ragadozó atka. További 4 faj tartozik a rovarpatogén fonálférgék közé és 8 mikroorganizmus is megvásárolható augmentatív biológiai védekezésre. A bio-



lógiai növényvédelem alkalmazásának legfőbb területét az intenzív kertészeti növények adják, elsősorban a hajtatóházakban. Azonban itt is óriási növekedési tartalékunk van, hiszen a hajtatóházi összterület kb. 10%-án alkalmazunk biológiai növényvédelmet, hozzávetőlegesen 400 ha-on. Ez az érték a világtáglag felett van (kb. 5%), de elmarad a nyugat-európai átlagtól (kb. 30%).

**Dr. Gere Attila**, a SZIE Élelmiszertudományi Karának munkatársa „**Az entomofágia fogyasztói megítélése. Gátak és lehetőségek**” című bemutatójában felhívta a figyelmet, hogy az emberiség történelme során a rovarok fogyasztása ugyanúgy a mindennapi táplálkozás részét képezte, mint a zöldségek és gyümölcsök fogyasztása. Erre számos írásos és tárgyi bizonyíték utal Európából és Észak-Amerikából is, de ami a leginkább meggyőző az az, hogy a világ számos országában a mai napig a mindennapi táplálkozás része Dél-Amerikától Ázsiáig. Az ígéretes lehetőségnek azonban a nyugati kultúrákban van egy igen komoly gátja, amely a fogyasztói elfogadás, vagyis az, hogy miként lehet a

rovarokat tartalmazó élelmiszereket elfogadtatni a vásárlókkal. A fogyasztói elfogadás vizsgálata általában az alábbi tényezőkre fókuszál: fogyasztási hajlandóság, neofóbia, undor, kulturális különbségek és érzékszervi szempontok. Ezen tényezők azonban nem vizsgálhatók külön-külön, egymással szoros összefüggésben állnak.

A fogyasztási hajlandóság közvetlenül azt mutatja, hogy a résztvevők milyen mértékben fogadják el a terméket, azaz milyen valószínűséggel fogyasztanak azt. A fogyasztási hajlandóságra azonban erősen hat a neofóbia (újtól való félelem), mivel a rovarok új és eddig nem ismert élelmiszer-alternatívaként jelennek meg a fogyasztók előtt. A rovarokkal kapcsolatos negatív asszociációk erősítik az undort, amely így komoly gátként jelentkezik a fogyasztókban. Ilyenek asszociációk lehetnek a rovarok által terjesztett betegségek, a tisztaság hiánya, illetve a rovarkártételek. Érdekes különbség figyelhető meg a fogyasztási hajlandóság és az undor vizsgálatakor, amennyiben egymástól eltérő kultúrákat hasonlítunk össze. A keleti kultúrákban sokkal nyitottabban a fogyasztók a rovarévis iránt, amelynek



egyik kulcsa az eltérő szocializációban keresendő. Az érzékszervi jellemzők feltételezett megváltozása (ha rovarot tartalmaz, akkor biztos nem finom) szintén hozzájárul a termékek elutasításához. Amennyiben a fogyasztóknak lehetősége nyílik jó minőségű, finom rovar-alapú élelmiszert megkóstolni, véleményük az esetek többségében megváltozik, nyitottabbá válnak. A fenti gátak leküzdéséhez javasolt fiatal korban elkezdni a rovarok élelmiszerként történő bemutatását kóstolók, vásárok és egyéb rendezvények keretein belül, amellyel a fogyasztói elfogadás növelése mellett a rovarok számos más pozitív tulajdonságával is megismerkedhetnek az érdeklődők.

**Dr. Kasza Gyula**, NÉBIH elnöki megbízott a „**Rovarak terítéken az Európai Unióban és Magyarországon**” c. előadásában kiemelte, hogy az EU-ban a 28 tagállamból 23-ban nem forgalmazható a rovarfehérje élelmiszerként (öt tagállam saját hatáskörben döntött a forgalmazás engedélyezéséről). Nem ellenőrzött tenyésztési és kezelési módok miatt a mikrobiológiai veszélyek jelentősek. Például a toxikus anyagok, mint a nehézfémek, mikotoxinok, peszticidek és a rovar saját méreganyagai. Fizikai veszélyt jelent a kítinpáncél, de allergiás reakciókat is kiválthat a rovarévés. Továbbá érinti a fogyasztói döntés szabadságát is, például a közétkeztetésben. Előadásában kiemelte a nemzetközi kutatás tapasztalatait, amelyre jellemző a kettősség, mert a megkérdezettek többsége elutasítja a rovarfogyasztást, de vannak kíváncsi fogyasztók is. A rovarok fogyasztásával kapcsolatos fogyasztói attitűdök számos formát öltenek a kíváncsiságtól az undorig. A rovarfogyasztás legtöbbször undort, félelmet vált ki. Kutatások



szerint a nyugat-európai fogyasztók esetében: feldolgozott formában nagyobb az elfogadás. Kisebbség az elutasítás aránya, ha takarmánycélú a rovarfehérje felhasználása. Kasza Gyula bemutatta az első hazai, rovarfogyasztással kapcsolatos országos, életkorra, nemre és földrajzi régióra reprezentatív felmérés eredményeit, amelyben azt vizsgálták, hogy a magyar fogyasztók hogyan viszonyulnak e kérdéshez. Kutatásuk legfontosabb megállapítása, hogy bár a lakosság 70%-a kategórikusan elutasítja a rovarévést, 30% ugyanakkor kipróbálná, s ebből 4,5% kifejezetten örülne annak, ha lennének rovarokból készült élelmiszerek a polcokon. Az eredmények rámutattak arra, hogy a fiatalabb korosztály sokkal nyitottabb ebben a kérdésben, és a férfiak szignifikánsan érdeklődőbbek, mint a nők.

**Dr. Mézes Miklós** akadémikus, a SZIE Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar professzora „**A rovarfehérje felhasználásának lehetőségei a gazdasági állatok takarmányozásában**” címet viselő előadásában elmondta, hogy egyes rovarok lárváinak fehérje takarmányként való felhasználása az EU-ban jelenleg társállatok és halak esetében engedélyezett (2017/893/EU rendelet). A rovarlárvákból kinyert fehérje mennyisége azonban nem haladhatja meg a takarmány teljes nyersfehérje tartalmának 50%-át. A ta-



karmányként felhasználható fehérje kinyerés céljából tartott rovarok és azok lárváinak toxikológiai vizsgálata alapján az EFSA (2015) az alábbi fajokat minősítette biztonságosnak: fekete katonalégy (*Hermetia illucens*), házi légy (*Musca domestica*), közönséges lisztbogár (*Tenebrio molitor*), alombogár (*Alphitobius diaperinus*), házi tücsök (*Acheta domesticus*), csíkos tücsök (*Grylloides sigillatus*), földi tücsök (*Gryllus assimilis*). A rovarok takarmányozásuk során gazdasági állatoknak minősülnek, ezért kérődző állatokból származó fehérjék, éttermi hulladék, hús- és

A fehérjekinyerés céljára engedélyezett rovarok közül leginkább ismert a fekete katonalégy lárvája, amelynek felhasználásával az extrahált szójadara 25%-a, míg a szójapogácsa 50%-a kiváltható. A házilégy lárvája 63% fehérje tartalommal rendelkezik, amelynek aminosav összetétele is kedvező. Ennek felhasználásával, 50% szójadara kiváltása mellett is kedvező termelési paramétereket értek el. A közönséges lisztbogár lárváját a takarmányozásban átlagosan 10% mennyiségben javasolják, amellyel baromfiban a szükséges 19% nyersfehérje tartalom az extrahált szójadara teljes kiváltása mellett is biztosítható. A házi tücsökből előállított fehérje is kiváló alternatív forrás, mert nyersfehérje tartalma 62%. Aminosav összetétele azonban a baromfi és sertés számára nem kielégítő, ezért alkalmazása során aminosav kiegészítés szükséges. Az EU-n

kívüli országokban, főképp Kínában, széles körűen használják a selyemhernyó lárváját is alternatív fehérje forrásként, amely szintén jelentős, zsírtmentesítést követően akár 80%, nyersfehérje tartalommal rendelkezik. Afrika és Ázsia számos országában pedig a szöcskéket is felhasználják takarmányozási célra, ugyanis 50-65% nyersfehérje tartalommal rendelkeznek, amellyel jelentős mennyiségű extrahált szójadara és halliszt helyettesíthető.

Kiemelte, hogy a rovarfehérje, mint alternatív fehérjeforrás – szója és halliszt kiváltására alkalmas. Rendkívül gyors és hatékony ciklusban, egész éven át folyamatosan, időjárás kockázatok nélkül, termelhető. Olcsó alapanyagokkal – pl. egyéb célra fel nem használható – melléktermékek – takarmányozható. A fehérjekinyerés céljára engedélyezett rovarok közül leginkább ismert a fekete katonalégy lárvája: baromfi takarmányokban az extrahált szójadara 25%-a kiváltható a termelési paraméterek csökkenése nélkül. A **házilégy** lárvája: baromfi takarmányhoz adagolva, 50% szójadara kiváltása mellett, javítja a takarmányértékesítést. A **közönséges lisztbogár** lárvája: a baromfi takarmányozásában átlagosan 10% mennyiségben, az extrahált szójadara 100% kiváltása mellett. Ebben a mennyiségben sem takarmány visszautasítást, sem a termelési paraméterek csökkenését nem tapasztalták. A **házi tücsök** lárvája: baromfi takarmányokban 10-15% mennyiségben alkalmazva a szójadara 100%-ban kiváltható.



A konferencián előadást tartott **Pintér Richárd** "Entomophagia Hungarica" címmel a Szent István Egyetem Élelmiszertudományi Karának doktorandusza, aki prezentációjában kitért a rovarfogyasztás hagyományaira. Mint elmondta, gyakorlatilag az emberiséggel



egyidős az ízeltlábúak ételmisszerként való felhasználása. A Távol-Keleten és Afrikában ma is nagyon népszerű, de Európában sem ismeretlen a rovarok evése. Japánban például teljesen megszokott a konzerv méhlárva, vagy Kínában előszeretettel fogyasztják a selyemhernyót báb formájában. Vagy vegyük például a tutaj poloskát Thaiföldről, ami magas gasztronómiai értéke miatt előkelő éttermek étlapjain kap kitüntetett szerepet. Mexikóban pedig előszeretettel fogyasztják a kék sajtra emlékeztető ízű óriás hangya tojását. A kutatások arra mutatnak rá, hogy a rovarok ipari környezetbe való adaptálása megoldást jelenthet. A hagyományos állattenyésztéssel szemben jobb hatásfokkal takarmányozhatók, ráadásul a környezetre rótt teher mértéke kisebb. Ennek okai, hogy kis helyen, vertikális rendszerben alakítható ki a tenyésztő üzem, kisebb a vízigényük, valamint a takarmányt, amely lehet szerves ipari melléktermék, nagyobb hatásfokkal alakítják át értékes tápanyagokká, mivel nem melegvérűek, így nem használnak energiát a saját testhőmérsékletük biztosítására.

A fogyasztók idegenkednek a rovar eredetű alapanyagoktól, ennek oka a mélyen gyökerező undor és az ismeretek hiánya. A rovarok egészben történő fogyasztása nagyon távoli gondolat az európai átlagpolgártól, ugyanakkor nem látható formában, akár liszté alakítva, már egy könnyebben elfogadható termék. Napjainkig 2111 emberi fogyasztásra alkalmas rovarfajt azonosítottak a téma kutatói. A számos rovarfaj eltérő felhasználhatósági és beltartalmi jellemzőket mutat. Számos rovar fehérje összetétele a marhahússal vetekszik, míg zsírsavösszetételük a tengeri halakkal mutat hasonlóságot. A rovarok értékes aminosav



összetétele az egyéb iparágak igényei és a fogyasztói hozzáállás azt sugallja, hogy a jövőben a fehérjetartalom alkotóelemekre bontva értékes és jól felhasználható alapanyagok forrásai lehetnek. Az előadók kutatásai azt bizonyítják, hogy az alkalmazott kezelések, vagyis egy tartósított, könnyen raktározható és előnyösen felhasználható termék kismértékű változtatása is érdemi szín- és fehérjeszerkezeti eltérést eredményez. Az élelmiszeripari felhasználás sarkalatos pontja a fogyasztók ismereteinek

bővítése és az entomofágia, azaz rowarevés közelebbi megismerése. Az élelmiszeripari szakemberek célja értékes ipari előnyökkel rendelkező technológiák és alapanyagok kutatása a körforgásos gazdaság és a fenntarthatóság személtétét előtérbe helyezve.

**Dr. Radványi Dalma – Szelényi Magdolna – Dr. Molnár Béla Péter** MTA, NÖVI, Állatani Osztály **„Illatos rovarok – avagy rovarok kémiai kommunikációja”** című előadásukban hangsúlyozták, hogy a rovarok közötti kémiai kommunikáció megértésével és vizsgálatával lehetőségünk nyílik viselkedésük, tojásrakási szokásuk befolyásolására, így a szaporodásuk serkentésére. A rovarok szaporodásukhoz, különböző források (élelem, víz) és tojásrakási helyük felkutatásához, potenciális veszély felismeréséhez és jelzéséhez, valamint territóriumuk kijelöléséhez intra- és interspecifikus kommunikációt végeznek. Szinte minden érzéküket használják a kommunikáció során, amely megvalósulhat taktilis, vizuális, akusztikus úton vagy szaglás által. A legösszetettebb kommunikációs mechanizmus közül a kémiai kommunikáció, amely fajon belül (feromonok által) vagy fajok



között (allelkemikáliák által) valósulhat meg. A rovarok igen fejlett receptor repertoárral rendelkeznek és már néhány molekulát is képesek érzékelni nagy távolságokból, például a nőstény éjjelilepkék képesek a hímekkel akár kilométeres távolságban is kommunikálni szexferomonok termelésével. Az illékony vegyületek érzékelésében szerepet játszó szaglőreceptorokat tartalmazó szaglőszőrök megtalálhatók a kifejlett rovarok lábain, csápokon, tojócsövön, sőt még a lárvákon is.

A rovarok közötti kommunikációra mutat példát az emberi fogyasztásra is alkalmas egyiptomi vándorsáska (*Schistocerca gregaria*) nimfái, amelyek a fiatal imágó ürülékének illékony anyagaira aggregációs választ ad, míg az idősebb imágó ürülékének illékony vegyületeire közömbösen reagál. Kutatások azt mutatják, hogy a gvajakol és fenol vegyületek dominálnak a fiatal egyiptomi vándorsáska imágójának ürülékében. A selyemfényű puszpángmoly (*Cydalima perspectalis*) esetében is többek között a gvajakol váltott ki elektrofiziológiai aktivitást a moly szaglőreceptoraiból és tojásrakási szokásait is befolyásolja. A rovartenyésztésben mesterségesen alkalmazott illékony vegyületek alkalmazása elősegítheti az ehető rovarok költséghatékony tenyésztését. Kihívást jelent: biokontroll, steril rovarnevelési technikák, rovarok megfelelő takarmányozása. **Élelmiszerbiztonsági szempontból** a higiénia a legfontosabb tényező. Tenyésztési szempontból az **állandó minőség**, a megbízhatóság és a költséghatékonyág jelent kihívást. Rovarpatogének (pl.: *A. domesticus densovirus*) - főként az Egyesült Államokban és Európában jelentenek gondot.

**A Fresh Fish Kft „Melléktermékből értékes fehérje, zsír, biohumusz - Black Soldier Fly lárvá nagyüzemi termelésével”** c. előadása szerint nincs még egy élőlény a Földön, amely a légylárvánál gyorsabban és hatékonyabban tudja hasznos biomasszává alakítani

a rothadó szerves hulladékot, és a 120 ezer légyfaj közül mindezt legbiztonságosabban a Black Soldier Fly (fekete katonalégy) lárvája teszi. Az iparszerű tömegtermelése hatalmas lépés a fenntartható fejlődés megvalósításában, az emberiség növekvő fehérje és zsír szükségletének biztosításában.

A Kft abban reménykedik, hogy az Európai Élelmiszerbiztonsági Hivatal (EFSA) átfogó jelentése (2018 végén várható) liberalizálja a rovarfehérje felhasználását az EU-ban. A Fresh Fish Kft I. fázisa, a kísérleti üzem megvalósítása eredményesen lezárult. A II. fázis a termelő üzem létrehozását jelenti évi 5-8 ezer tonna élőlarva (2,5-4,0 ezer tonna szárított larva) termelési kapacitással. A III. fázis a technológia értékesítése lesz franchise rendszerben.

Globális szinten jelentős piaci szereplőknek számít az 1978 óta működő Proti-Farm Holding (többféle rovar, Hollandia), a 2006 óta üzemelő német Hermetia vállalat (fekete katonalégy), a 2008-ban alapított Agriprotein cég (fekete katonalégy, Dél-Afrika/London), a 2011 óta üzemelő francia Ynsect (lisztbogár + fekete katonalégy), a 2012. évi alapítású Entofood (fekete katonalégy, Malaysia), a 2014-ben alapított francia Entomo Farm (lisztbogár) és a szintén 2014-ben létrehozott Nutrion Technologies (fekete katonalégy, Vietnám és Szingapúr) és végül a 2015-ben alapított francia Innovafeed (fekete katonalégy) és a 2017 óta üzemelő Protix – Bühler vállalatok (fekete katonalégy, Hollandia/Svájc).

**Anikó Németh – Mary Kenny „The nutritional value of edible insects and FAO’s role in supporting the development of the insect industry” c. előadásban** a FAO szerepét emelték ki a globális élelmezésbiztonság megteremtésében. A rovarfehérje hozzájárul az éhezés visszaszorításához és az állati eredetű fehérje előállítás fenntarthatóságának növeléséhez. A FAO **összegyűjti a legjobb gyakorlatokat a rovarfehérje termelés ösztönzéséhez.**



A Magyar Tudományos Akadémia (MTA) honlapján is közzétett, 2017. december 5-én kiadott állásfoglalás egy globális elemzés első, Európáról szóló része, amely 130 tudományos akadémia részvételével készült. Az **Európai Akadémiák Tudományos Tanácsadó Testületének (EASAC)** „Lehetőségek és kihívások az élelmezés- és táplálkozásbiztonsági, valamint a mezőgazdasági kutatás területén (Opportunities and challenges for research on food and nutrition security and agriculture in Europe)” c. 71 oldalas kutatási jelentés a fentebb említett globális elemzésnek az első, Európáról szóló részeként készült el, amelyben 15 kutató – A Magyar Tudományos Akadémia képviselőjeként Popp József – vett részt.

A tudósok szerint az emberi egészség, valamint a környezet védelme érdekében változtatni kell az élelmiszer-fogyasztási szokásokon is. Csökkenteni kell például az állati fehérjék bevitelét. Fontos kérdésnek nevezi az állásfoglalás az állattenyésztésnek az üvegházhatású gázok kibocsátásában játszott szerepét. A kutatók szerint ennek csökkentéséhez az állattenyésztésben bevezetett változtatások is hozzájárulhatnak. A valóban jelentős csökkentés érdekében azonban **szükség lehet az állati termékek iránti kereslet megváltoztatására**. Napjainkban egyre nő az igény a gazdasági állatok takarmányozásában az alternatív fehérjeforrások felhasználása iránt a hagyományos fehérjeforrások kiváltására. Úgy vélik, hogy az állati fehérje hagyományos formáinak vannak olyan alternatívái, amelyeket Európa is fontolóra vehet. Példaként említik a tengerekből, óceánokból származó élelmiszert, a laboratóriumban előállított húst, illetve a rovarokat. Szerintük az óceáni és tengeri eredetű élelmiszerek arányának növelésére van esély, a laboratóriumokban (in vitro) előállított húsnak pedig alacsonyabb lehet a környezetszennyező hatása, mint a haszonállatok által előidézett környezetszennyezésnek. Ezt azonban még további vizsgálatokkal kell megerősíteni.

A **rovarokból származó fehérjelisztt** elsősorban szárított lárva feldolgozásából készül. Az EU-ban ugyanis tilos a rovarfehérje takarmányozási célú felhasználása is, nem beszélve az élelmiszer célú fogyasztásról. Európában leginkább rekreációs horgászoknak kínált csaliként (szárított lárva) kerül kereskedelmi forgalomba. Lárva fehérjelisztet ma a közönséges lisztbogár, a házi légy és fekete katonalégy tenyésztésével állítanak elő. Nyugat-Afrikában főleg önellátó farmokon (baromfi- és haltartás) használják fel a természetes, amelyeket a szabadban összegyűjtenek vagy csalival befogják azokat a farmon. A légylárva termelése is fejlődik, de a bemutató farmok mellett széles körben még nem terjedt el. A rovarfehérje iparszerű termelése elindult a Dél-Afrikai Köztársaságban, Kanadában és az USA-ban, ahol főleg élelmiszerhulladékot használnak fel táptalajnak a trágya helyett. A szárított lárva (és rovar) elsősorban a ragadozó hal, a madár, a hulló és a kétéltű takarmánykiegészítését szolgálja.

Az **I. Magyar Rovaripari Konferencia** bevezette a résztvevőket a rovarfehérje előállítás ipari világába, megismertette velük a biológiai növényvédelmet, a rovartenyésztésben fellépő betegségeket, de például a rovarok kémiai kommunikációját is. A rovarok felhasználhatósága elképzelhető mind a takarmányozásban, mind pedig az élelmiszeriparban előnyös összetételüknek és fenntartható tenyésztésüknek köszönhetően. Az I. Rovaripari Konferencia támogatói között volt az Eisberg, HELGEM, és a Spar, valamint a Gödöllői Természetkutató Egyesület is.

### Felhasznált irodalom

**Gál J. - Penksza P. - Pintér R. (szerk.) (2018):** I. Magyar Rovaripari Konferencia, 2018 február 23. Abstractkötet. Szent István Egyetem - Deák Tibor Szakkollégium, Budapest, 1-3. ISBN 978-615-00-1467-5



# A cukortermelés hazai és nemzetközi kilátásai

**Popp József – Kelemen István –  
Csaba-Morvai Adrienn – Oláh Judit**

## **Bevezetés**

A cukorrépat Szászországból hozta be Tessedik Sámuel az 1740-es években. Ennek ellenére Magyarországon a cukorrépa termesztésének "csak" 140 éves múltja van. Kezdetben kis kapacitású úgynevezett cukorfőzdeket létesítettek, majd a 19. század második felében, és a 20. században egyre nagyobb cukorgyárak létesültek. A történelmi Magyarországon az első világháború előtt 32 cukorgyár működött, főleg osztrák tulajdonosoknak köszönhetően. Trianon után az országban már csak 12 cukorgyár maradt meg, jelenleg pedig egy cukorgyár dolgoz fel cukorrépat hazánkban, nevezetesen az osztrák Agrana csoporthoz tartozó Magyar Cukor Zrt. kaposvári üzeme. A vállalat cukorrépából állít elő cukrot, melynek termelése az elmúlt évtizedben évente 110 - 130 ezer tonna között mozgott (2017/2018 cukorévben 142 ezer tonna). Ezen felül egyes években további 30-60 ezer tonna cukrot gyártott a cég nyers nádcukor finomításával.

A világon több mint 100 ország foglalkozik cukortermeléssel. Általában elmondható, hogy az előállított cukor egyharmada kerül nemzetközi kereskedelembe. A világkereskedelemben kerülő cukor kis mennyiségét értékesítik a szabad kereskedelem kereté-

ben, mert a nemzetközi piacon jellemző a különböző vámkedvezmények, és magas vámok alkalmazása. Így a cukortermelés vagy a cukorpiaci szabályozás változása nagy hatást gyakorol a globális piacra, ezért a cukorárak komoly áringadozásnak vannak kitéve. A cukor árvolatilitását a kínálat ingadozása nagymértékben befolyásolja, mert a cukorgyártás összköltségén belül magas a fix költség aránya. A feldolgozó kapacitás bővítése nagyon drága és időigényes folyamat. Rövid távon ár-rugalmatlan a cukortermelés, mert a magas fix költségek miatt a feldolgozók, a kapacitások maximális kihasználására törekednek. A cukorárakra a fogyasztás alakulása gyakorol nagy hatást. Brazíliában a cukornád mintegy fele az etanolgyártást szolgálja. A mindenkori cukor- és etanolár dönti el, hogy adott évben a cukornádtermelés hány százaléka szolgálja az etanol- és cukorgyártást. Néhány százalékos elmozdulás az etanol- vagy cukorgyártás irányába (50% közelében) minden évben tapasztalható.

## **Anyag és módszer**

A cukortermelés hazai és nemzetközi folyamatának megértéséhez tanulmányoztuk a témára vonatkozó legfontosabb szakiro-



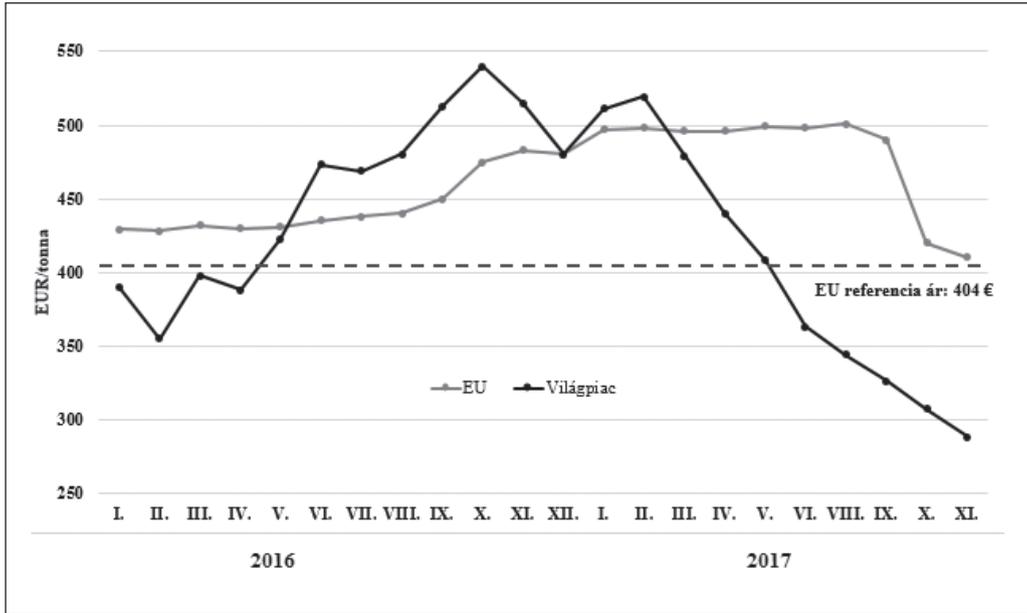
dalmakat. Összehasonlító és idősor elemzéssel vizsgáltuk a cukorágazatot. A cukor világgpiaci és uniós árának elemzéséhez hazai és nemzetközi adatbázist használtunk. A hazai és uniós fajlagos cukorhozam (t/ha) egyenérték termelésének vizsgálatához az International Confederation of European Beet Growers (CIBE) (Európai Cukorrépa Termelők Nemzetközi Szövetsége), a cukorárak esetében (uniós és világgpiaci) az EU DG-AGRI (EU Mezőgazdasági és Halászati Főigazgatósága) adatbázisai **képezték** az alapot. Az ábrák és táblázatok számadataihoz a Cukorrépa Termesztők Országos Szövetségének (CTOSZ) munkatársai is hozzájárultak.

### Eredmények

A globális cukortermelés és fogyasztás évi 170 millió tonna, a zárókészlet pedig évi 70 millió tonna körül alakul. Globális szinten az egy főre jutó évi cukorfogyasztás 22 kg-ot tesz ki, de nagy különbségek vannak az egyes régiók között. Dél-Amerikában ez az érték 42 kg, az EU-ban 38 kg, az USA-ban 33 kg, ezzel szemben Ázsiában 18 kg, Afrikában pedig csupán 15 kg (OECD/FAO, 2017). A cukorrépa feldolgozók finomított cukrot, a cukornád feldolgozók pedig nyers és finomított cukrot is gyártanak. A globális cukorkereskedelemben, a nyerscukor aránya 60% körül alakul. Említést érdemel még, hogy 10%-ot képvisel az izoglukózgyártás az édesítőszeres világgpiacán. A világon 4,5 millió hektáron (ebből EU-ban 1,5 millió hektár) évi 160-170 millió tonna cukorrépat termesztenek (ebből az EU évi 100-130 millió tonnát) hektáronkénti 60 tonna átlaghozammal. Ebből 11-12 millió tonna (uniós termelés 10%-a) szolgálja az etanolgyártást. Ezzel szemben világszerte 27 milliárd hektáron 1,9 milliárd tonna cukornádat állítanak elő, a hektáronkénti átlagtermés pedig 68 tonna. Az etanolgyártók évi 350-360 millió tonna cukornádat (globális termelés 18%-át) használnak fel (OECD/FAO, 2017).

Elemzésünk a cukorrépából előállított cukortermelésre koncentrálna. A cukorrépából előállított cukor mennyisége a világgtermelés 14%-át adja, ez az arány várhatóan 13%-ra csökken 2026-ra (Taylor, 2016). A vizsgált időszakban (2017-2026) a cukortermelés 24%-kal nő és az etanol célú cukornád felhasználás valamelyest (alig 1%-kal) csökken. Az etanol ára a kőolaj árához igazodik, ezért alacsony kőolajár időszakában az alacsony etanolár a cukornád cukoripari feldolgozását ösztönzi és fordítja. A vizsgált időszakban az édesítőszeresek iránt mutatkozó kereslet 20%-kal nő, elsősorban a fejlődő országokban, ahol egyre többet költenek élelmiszerre és üdítőitalra (Taylor, 2016). A fejlett országokban azonban csökken a cukorfogyasztás. A globális termelésnek egyharmada kerül a nemzetközi kereskedelembe. Az export közel felét Brazília adja, ahol a cukornád felhasználása megoszlik a cukor- és etanolipar között. Brazíliában a cukortermelés 70%-a kerül a világgpiacra, de Ausztrália, az EU és Thaiföld is növeli exportját a vizsgált időszakban, míg a vezető importőrök továbbra is az afrikai és az ázsiai országok maradnak (OECD/FAO, 2017).

Az EU-ban a cukorrépa termelés évi 102-131 millió tonna, a cukortermelés évi 15 és 19,5 millió tonna, az évi cukorfogyasztás pedig 18,5-19,5 millió tonna között alakult a vizsgált időszakban (2013-2017). A cukorimport évi 2,9-3,9 millió tonna között ingadozott, de csökkenő trendet mutatott. Az export stabil volt a vizsgált időszakban évi 1,5 millió tonna körül alakult. Élelmiszeri célt szolgált évi 16-17 millió tonna, ipari felhasználásra 2,0-2,6 millió tonna, etanol termelésre pedig 1,5 millió tonna cukor ment (European Commission, 2017a). A zárókészlet fokozatosan csökkent évi 3,2 millió tonnáról 0,9 millió tonnára. Az EU cukortermelése 2016-ban 16,7 millió tonna volt a terület 6%-os növekedése mellett. Az előzetes adatok szerint 2017/2018-ban a terület 16%-al bővült az előző évhez képest és 76,5 t/ha átlaghozam (7%-kal magasabb az előző



1. ábra

### A cukor világgpiaci és uniós ára (EUR/tonna) (2016-2017)

Forrás: Lacoste, 2018

öt év átlagához képest) mellett a cukortermelés elérte a 131 millió tonnát, ebből a várható cukortermelés 20,1 millió tonna (European Commission, 2017a). Ez azt is jelenti az önellátottsági szint cukorból a korábbi 90%-ról 110%-ra nő, vagyis nettó exportőri pozícióba kerül az EU.

A cukor világgpiaci ára reálértékben folyamatosan csökken. A cukor világgpiaci ára drasztikusan csökkent 2017-ben és a tonnánkénti ár 300 € alá csökkent, az uniós ár pedig a 404 €/tonna referenciaár alá (1. ábra). Jelenleg a fehér cukor nemzetközi ára tonnánként 300 € alá zuhant (Londoni jegyzés), az EU-ban a cukorár tonnánként jóval 400 € alá csökkent.

Az EU-ban a termelőknek alkalmazkodni kell az új piaci és árviszonyokhoz. A versenyképes termelők növelik, a kevésbé versenyképes termelők pedig csökkentik területüket, így csökken a fajlagos termelési költség és javul az exportversenyképesség. Az EU 2030-ig szóló előrejelzése alapján az EU-ban a cukorárak

tovább csökkennek, a cukortermelés évi 19-20 millió tonna között stabilizálódik (European Commission, 2017b). Ugyanakkor az EU-ban a cukorfogyasztás a mai 18,5 millió tonnáról 17,5 millió tonnára csökken 2030-ra, mert visszaesik a magas cukortartalmú ételek és italok fogyasztása. Ezeket a termékeket több tagországban megadóztatják (Finnország, Franciaország és Magyarország), Írország és az Egyesült Királyság 2018 áprilisában vezette be ezt az adót. A világon 26 országban vezették be eddig az ún. „cukoradót” (European Commission, 2017c).

Az előrejelzések szerint 2030-ig a cukor világgpiaci ára tonnánként 350-360 € között alakul, az uniós cukorár pedig 400 € körül ingadozik, vagyis a felár 40-50 € között változik az EU-ban. Más előrejelzések szerint a cukor világgpiaci ára tonnánként akár 260 €-ra is csökkenhet 2030-ra. 2007-2016 között évi átlagban az EU cukorimportja 3 millió tonna volt, 2017-2030 között 1,3 millió tonnára esik



vissza (European Commission, 2017b). Ezzel szemben a 2007-2016 közötti időszak átlagában évi 1,5 millió tonna volt a cukorexport, amely 2017-2030 között 2,8 millió tonnára nő. Az EU-ban a cukorfogyasztás visszaesése azt is jelenti, hogy a növekvő termelés exportcélokat szolgálhat, vagyis exportpiacot kell keresni a növekvő termelésnek. Brazília és Thaiföld jelentős mértékben növeli cukortermelését a következő évtizedben, a globális cukortermelés 2017-2026 között évi 170 millió tonnáról 210 millió tonnára bővül, vagyis évi átlagban 4 millió tonnával. Ezen felül az EU-ból évi 2,8 millió tonna cukor kerül a világkereskedelembé. Évek óta folyamatosan bővül India és Thaiföld cukortermelése, amely csak tovább növeli a túlkínálatot a piacon. A fehér kristálycukor ára 2019 április végén kilencéves mélypontra, tonnánként 330 dollár alá zuhant, a nyerscukoré pedig 244 dollárra.

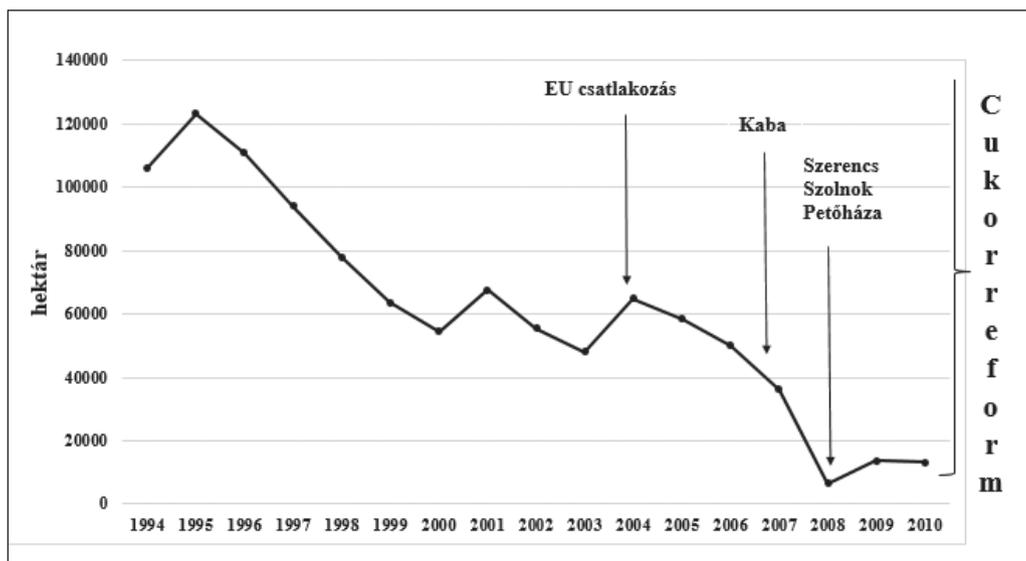
Az 1968-ban bevezetett cukorkvóta lényege az volt, hogy támogatásokkal védtek a közös piac termelőit az alacsony világpiaci áraktól. Ennek megszüntetését célozta meg az uniós

cukorreform, amelynek intézkedései 2006. július 1-jén léptek hatályba a cukor árának csökkentése és a támogatott cukorkivitel megszüntetése érdekében. A reform részeként támogatták a cukorrépa-termelőket és cukorgyártókat, akik felhagytak e tevékenységgel, lemondtak a támogatott kvótáról.

### A reform hatása a magyar a cukorágazatra

1994 és 2004 között a cukorrépa vetésterülete Magyarországon a mintegy 120 ezer hektárról 60 ezer hektárra csökkent, azaz megfeleződött. Az EU-csatlakozás óta (2004) a cukorrépa vetésterülete nem érte el a 20 ezer hektárt, 11-17 ezer hektár között ingadozott (2. ábra).

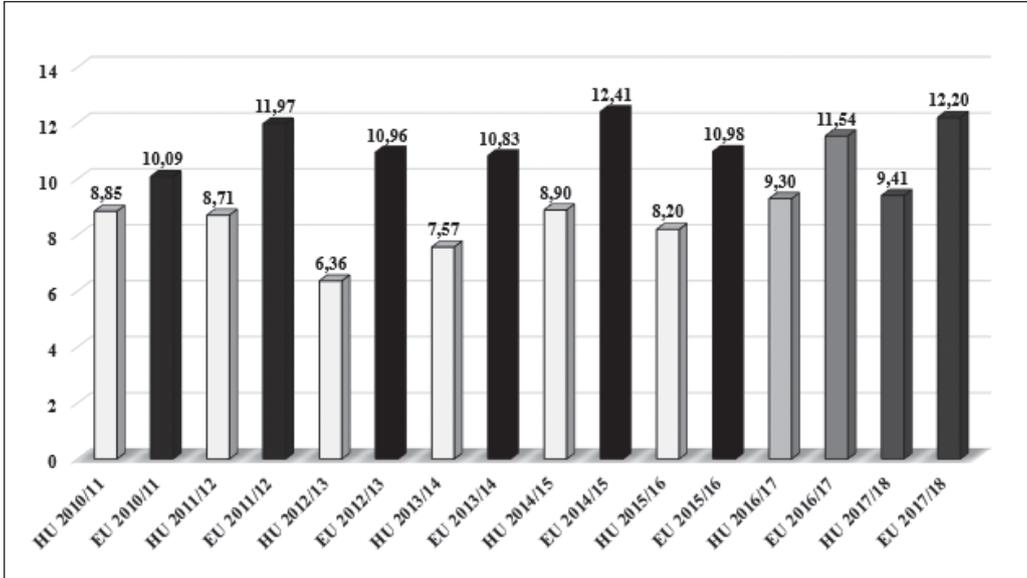
A cukortermelés csökkentésének ellentételezésésként 2006-2013 között 627 millió euró (170-180 milliárd forint) uniós támogatás érkezett az országba, amelynek 65%-át (mintegy 100 milliárd forint) azok a répatermelők kapták, akik felhagytak a termeléssel.



A cukorrépa vetésterületének alakulása (1994-2010)

Forrás: Kelemen - Csaba-Morvai, 2018c

2. ábra



3. ábra

### A fajlagos cukor hozam (t/ha) egyenérték termelés Magyarországon és az EU átlagában

Forrás: Kelemen - Csaba-Morvai, 2018c

Ebből mintegy 27%-ot (45-50 milliárd forint) a cukorgyárak kaptak, ebből az összegből fedezték a gyár lebontásának, a környezet helyreállításának és a dolgozók elbocsátásának költségeit. Magyarországon ma egy feldolgozó, a kaposvári cukorgyár működik, a többi cukorgyárat felszámolták. Az Európai Unió cukorpiaci rendtartás megszűnésének dátuma: 2017. szeptember 30.

A kvótaszabályozás eltörlésével az EU-ban a cukor tonnánként mintegy 40 € felárat realizálhat a világpiaci árhoz képest, ezért az import visszaesik 98 €/tonna vámtarifa alkalmazása mellett (OECD/FAO, 2017).

A fajlagos cukor hozam (egyenérték) termelése Magyarországon 2010-2016 és 2010-2018 között mintegy 20%-kal volt alacsonyabb az EU átlagánál (3. ábra). Az EU-ban ez az érték hektáronkénti 10,1-12,4 tonna között alakult, Magyarországon 6,4-8,9 tonna között ingadozott (Kelemen, 2018a).

A kvótaszabályozás 2017. október 1-én megszűnt, ezzel együtt a minimumár – 26,29 €/t

– is, melyet 0,79 €/t termelési illeték terhelt. A kvótaszabályozás időszakában a tényleges nettó ár 25,5 €/tonna volt. A nem kvótarépa ára tagállamonként változott (ebből un. ipari cukor készült), ami hazánkban 17 € / tonna volt. A minimum árhoz tartozó kiegészítésekkel – répaszelet megváltás, ütemezési térítés: korai és kései szállításnál, tisztítási költségterítés, stabilizációs prémium, cukorár függvényében kiegészítő prémium – együtt a kvótarépa ára (16%-os) mintegy 30 €/t körül alakult több év átlagában (Kelemen, 2018b). A Magyar Cukor Zrt. részére 2017-ben a betakarított terület 15,5 ezer ha volt, a bruttó cukorrépa súlya pedig közel 1,1 millió tonna, a digestio: 16,74% volt. A nettó cukorrépa súlya csaknem 1 millió tonna volt 6,87% levonás és 16,74% digestio mellett, az átlagtermés hektáronként 64,17 tonnát ért el. A zöldcukor hozam 10,74 tonna/hektár, a hasznos cukor 9,43 tonna/hektár volt. Az összes fehér cukor termelése mintegy 142 ezer tonnát tett ki (Kelemen - Csaba-Morvai 2018a). A magyar cukorrépa



## A cukorrépa termelés adatai (2017/2018)

	Kaposvár	Eszék	Verőce	Összesen
Betakarított terület: ha	15 483,84	951	939,57	17 374,41
Szennyezettség: %	6,87	11,06	10,17	9,36
Digestió: %	16,74	17,66	17,375	17,258
Átlagtermés: t/ha	64,171	79,044	66,549	69,922
Összes termés: tonna	993 615,99	75 171,07	62 527,60	1 131 314,67
Átlagtermés: 16%-os t/ha	67,139	87,245	72,268	75,551
Összes termés: 16 %-os tonna	1 039 570,74	82 970,07	65 791,39	1 188 332,2

Kaposvár (Magyarország), Eszék, Verőce (Horvátország)

Forrás: Kelemen - Csaba-Morvai, 2018c

termelők évek óta termelnek cukorrépát két horvátországi cukorgyár (Eszék és Verőce) számára. Ez az össz mennyiség 10-12%-át teszi ki (1. táblázat).

Megszűnt a cukorrépa minimum ára és az illeték fizetése is, a cukorrépa ára a cukorár értékesítési árához igazodik, és valamennyi a szerződött területen termelt cukorrépa ára azonos. Megváltozott a kifizetés rendszere, amely három ütemben történik. Első időpontban: 22 €/tonna + szeletmegváltás (1,0 €/t) + ütemezési térítés (1,0 €/t) + tisztítási költségtérítés (1,49 €/t). Ekkor kerül levonásra a beszállítási költség 25%-a, ami a gyártól való távolság, vasúti vagy közúti szállítási mód függvénye. A második rész a termelés évét követő évben (2017. év esetén, 2018. év júniusában) kerül kifizetésre a 22 €/t „alapár” kiegészítése a várható cukorár 90%-ára. Harmadik lépésként a cukorrépa teljes kifizetésére a termelést követő év október végén kerülhet sor a cukorár függvényében (Kelemen - Csaba-Morvai, 2018b). A mindenkor cukorév október 1-től a következő év szeptember 30-áig tart. A nemzeti támogatás mellett a termelők döntő hányada gazdaságos termelést folytathat. A nemzeti támogatás (EU forrásból) a korábbi 8,00 millió €-ról 2017-2019 közötti években 7,98 millió €-ra, 2020-ban pedig 7,54 € millió euróra csökken. A támogatás a termőterületek (ha) arányában kerül felosztásra, így a

várható támogatás 140-160 ezer HUF/hektár/év, a támogatható terület maximum 19 ezer hektár lehet (Kelemen - Csaba-Morvai, 2018c). A regionalizáció alkalmazása sok gazdaságban a jövedelemviszonyok jelentős megváltozását eredményezte. A gazdaságok egy része örülhetett a nagyvonalú túlkompensálásnak (pl. extenzív gyepgazdálkodás, cukorrépa termelés esetében), miközben a gazdaságok másik része a reform következtében hirtelen és drasztikus jövedelemvesztéséget szenvedett el (pl. intenzív szarvasmarha hizlalás esetében) (Popp et al., 2016).

Az éves termőterület az elmúlt évtizedben 11-17 ezer hektár között ingadozott. A legyártott kristálycukor döntő többsége, 80-90%-a belföldi piacon került értékesítésre. A hazai cukorrépa termesztésnek vannak növekedési tartalékai, hiszen 2004 előtt több mint -60 ezer hektáron termesztettek cukorrépát. A cukorpiac konszolidációját követően számíthatunk a cukorrépa termesztés esetleges növekedésére, de a 2004 előtti szint elérése irreális elképzelés, már a feldolgozó kapacitások leépítése miatt is. A cukorrépa területek szétszórtsága a kaposvári gyár számára történelmi adottság, de a magas logisztikai költségek és a logisztikai feladatok összetettsége jelentős kihívást jelent a cukorgyár számára. A termelési körzetek bővítése viszont tartalékot is jelent, mert így könnyebben lehet új termelőket találni.



A hazai cukorrépa termelés legnagyobb kihívása a jövedelmezőségi szint alakulása. A kaposvári cukorgyár 7000-7200 t/nap feldolgozó kapacitással 120-130 napos üzemi idővel képes feldolgozni az éves cukorrépatermést, vagyis 13-14 ezer hektáron termesztett 1 millió tonna cukorrépát 16%-os cukortartalommal. Ez a mennyiség szükséges a gyárnak a termelés fedezeti pontjához, átlagos költségszinten (2. táblázat). A kaposvári cukorgyárban végrehajtott korszerűsítésekkel, a biogáz üzemmel együtt a cukorrépa feldolgozása versenyképes marad, ha az alapanyag termelés biztosított 2020-ig. A cukorgyár és cukorrépa termelők abban reménykednek, hogy a termeléshez kötött támogatások 2020 után is fennmaradnak. A Magyar Cukor Zrt. kaposvári gyára kisebb beruházások után további 2-3 ezer hektáron termelt cukorrépa feldolgozására képes.

Napjainkra már csak a megfelelő szakmai színvonalon gazdálkodó, korszerű gépekkel felszerelt gazdaságok maradnak meg, a legújabb fajták vetésével és a legmodernebb technológia alkalmazásával. Átlagos időjárás mellett a magyar gazdák elérik az átlagos uniós

termelési színvonalat. A hektáronkénti 60-65 tonna hozam a termeléshez kötött támogatással együtt már jövedelmező lehet, de a jelenlegi támogatási rendszerben 2020-ig nem várható a vetésterület növekedése, új cukorgyár építésének sincs realitása Magyarországon. Magyar termelők az eszéki és verőcei cukorgyárba is szállítanak cukorrépát.

A klímaváltozás a cukorrépa termelőket és a cukorrépa vetőmag nemesítést is egyre nagyobb kihívás elé állítja. A cukorrépa termelést a csapadék mennyisége és eloszlása rendkívüli mértékben befolyásolja (4. ábra). A KWS SAAT SE 1856 óta a cukorrépa nemesítés vezetője globális szinten. Többek között sikeres toleranciafajtákkal rendelkeznek a cukorrépa legjelentősebb károsítóival szemben. Ilyen például a korábbinál erőteljesebb cerkospóra ellenálló (toleráns) fajta, vagy az úgy nevezett 2.0 rhizómánia rezisztens fajta és a száraz évszakokban egyre többször károsító makrofominás gyökérrothadással szemben is ellenálló hibrid. A cukorrépa nemesítésén túl, a termesztéstechnológia fejlesztésében is innovatív a cég. Továbbá a nem GMO-alapú állományban gyom irtható cukorrépa hibri-

2. táblázat

**A cukorrépa termelés költsége hektár/forint (ÁFA nélkül)**

Megnevezés	Egyéni vállalkozás	Zrt.	Integrált termelők	Kft.
<b>Anyagköltség</b> (szerves trágya, műtrágya, műtrágya, növényvédő-szer, vetőmag, mezei leltár) (Ft)	270 276	285 594	292 788	127 500
<b>Gépi munkák költsége</b> (segédüzem, talaj előkészítés, lazítás, szerves trágyázás, műtrágyázás, vetés, növényvédelem, növényápolás, öntözés, betakarítás, tisztítás, szállítás üzemem belül, felrakás) (Ft)	216 200	199 401	139 392	216 000
<b>Munkabér és közteher</b> (igénybevett szolgáltatás) (Ft)	55 818	59 544	41 759	60 000
<b>Egyéb</b> (melioráció, biztosítás, földbérleti díj, ált. költségek) (Ft)	65 900	79 314	28 385	121 000
<b>Összesen (Ft)</b>	<b>608 194</b>	<b>623 853</b>	<b>502 324</b>	<b>524 500</b>

Forrás: Kelemen - Csaba-Morvai, 2018c





szerek megadóztatása egyetlen országban sem hozott érdemi eredményt az elhízás elleni küzdelemben. Továbbá a forgalomarányos külön adók éppen a szegényebb réteget érintik erőteljesebben, és munkahelyeket veszélyeztetnek. A WHO (2017, 2018) viszont arra mutatott rá, hogy az italgyártók mindent megtesznek az új adók elkerülése érdekében, ugyanazt a jól finanszírozott ijesztő taktikát vetik be, mint a dohányipar. A világszervezet válaszlépéseket sürget, mivel az elhízással összefüggő egészségügyi kockázatok jelentősek. A kormányok új törekvése az egészségtelennek vélt élelmiszerek megadóztatása. Sokan a dohányiparhoz hasonlítják azt a helyzetet, amivel most az élelmiszeripar szembenéz. A kormányok ugyanis a dohányzás visszaszorítása érdekében korábban soha nem látott adóterhet vetettek ki, korlátozták a termékek reklámozását és szigorú szabályokat hoztak a csomagolásra. A Nestlé a közelmúltban jelentette be, hogy 2020-ig 18 ezer tonnával kevesebb cukrot használ fel Európában. A döntés eredményeként termékeik cukortartalma három év alatt átlagosan 5%-kal fog csökkenni. Kijelentették, hogy amíg Európában három gyermekből egy túlsúlyos, még többet kell tenniük azért, hogy kiegyensúlyozottabb összetételű termékeket forgalmazzanak és felhívják a figyelmet az aktív életmódra. A cég akár 40%-kal is tudja csökkenteni az általuk gyártott édességek cukortartalmát, miközben azok megszokott íze megmarad. A Nestlé azt szorgalmazza, hogy az Európai Unió koordinálja a minden tagországra érvényes egységes irányelvet, az élelmiszerek hozzáadott cukortartalmának csökkentésére.

### **Következtetések**

Az EU-ban a cukortermelés növelése exportcélokat szolgálhat, mert a növekvő nettó exportóri pozíció mellett a cukorfogyasztás folyamatosan csökken. Magyarországon a

cukortermelés messze nem fedezi az önelátást, de az EU nettó exportja folyamatosan nő, vagyis a hazai importszükséglet az EU piacon is könnyen beszerezhető. Ennek ellenére gyakran találkozunk olyan kijelentésekkel, hogy újabb cukorgyárakra és cukorrépa termelés növelésére van szükség. A másik oldalon pedig 2011 óta népegészségügyi termékadó terheli a magas cukortartalmú élelmiszereket és üdítőitalokat. Kérdés, hogy 2020 után fennmaradnak-e támogatások a cukorrépa termelők számára? Jelenleg hektáronként megközelítőleg 150 ezer Ft termeléshez kötött támogatást élveznek a termelők, a magas vámvédelem (98 €/tonna, vagyis a világpiaci ár egyharmada) mellett. A vámvédelem várhatóan továbbra is fennmarad, de a támogatás sorsa kérdéses. Támogatás nélkül csak a legversenyképesebb termelők fognak cukorrépa termeléssel foglalkozni, ezért támogatás hiányában (Popp et al., 2017; Popp, 2018) csökkenni fog a termelés mennyisége.

A cukorrépa termelést számos tényező befolyásolja, eredményessége függ a piaci helyzettől, a nádcukor és a répacukor arányától, a piaci pozícióktól (árrés, árpolitika) és a népegészségügyi politikától. Magyarországon az elaprózódott területeken több mint 200 termelő foglalkozik cukorrépa termesztéssel. Az alacsony hozamok körében is nagy az ingadozás az évi csapadék függvényében. A jelenlegi támogatási rendszerrel nálunk a jövedelmező cukorrépa termeléshez 60-65 t/ha/16% dig. hozam szükséges. A kaposvári gyár Európában kis üzemnek számít, de némi kapacitásbővítéssel további 2-3 ezer hektáron előállított cukorrépa átvételére és feldolgozására képes. A jelenlegi támogatási rendszer fennmaradása mellett sem várható a hazai cukorrépa termőterület bővítése, de új cukorgyár építésére sincs esély. A jelentős mennyiségű cukorimport pedig rontja a hazai mezőgazdaság külkereskedelmi mérlegét.



### Felhasznált irodalom

**European Commission (2017a):** Sugar market post quota. Short Term Outlook and Medium Term Prospects. 2017 November 15. [https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/market-observatory/sugar/reports/sto\\_and\\_mtp\\_smo\\_15-11-2017.pdf](https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/market-observatory/sugar/reports/sto_and_mtp_smo_15-11-2017.pdf)

**European Commission (2017b):** Short-term Outlook for EU agricultural markets in 2017 and 2018. Directorate-General for Agriculture and Rural Development – Short-term Outlook – N 17. 1-34. [http://ec.europa.eu/agriculture/markets-and-prices/index\\_en.htm](http://ec.europa.eu/agriculture/markets-and-prices/index_en.htm)

**European Commission (2017c):** Sugar market observatory. Meeting summary. 15 November 2017. [https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/market-observatory/sugar/reports/2017-11-15-report\\_en.pdf](https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/market-observatory/sugar/reports/2017-11-15-report_en.pdf)

**International Confederation of European Beet Growers (CIBE):** EGAC Meeting, Brussels, 15.03.2018. Elisabeth Lacoste

**Harangi-Rákos M. – Popp J. – Oláh J. (2018):** A biomassza energetikai és egyéb célú felhasználása, Magyar Energetika, 25. évf. 2. évf. 477-493.

**Kelemen I. (2018a):** A hazai és az uniós cukorrépa termesztés jövője a cukorkvóta eltörlését követően. Bácskai és Dunamelléki Mezőgazdasági Egyesület, Mezőgazdasági Szövetkezők és Termelők Országos Szövetsége Visegrád Thermál Hotel, 2018. február 7.

**Kelemen I. (2018b):** A Cukorágazat aktuális kérdései Magyarországon, Baranya megyei TESZÖV tanácskozás Zalakaros Medium Hotel 2018.február 14.

**Kelemen I. – Csaba-Morvai A. (2018a):** Fordulat az EU Cukorágazatában, Magyar Mezőgazdaság 73. évf. 2018. január 10.

**Kelemen I. – Csaba-Morvai A. (2018b):** Fordulat az EU Cukorágazatában. A kvóta-szabályozás 2017. október 1-jével megszűnt, Cukorrépa, XXXV. évf. 2017/1

**Kelemen I. – Csaba-Morvai A. (2018c):** CTOSZ 2018.04.06. Küldöttgyűlési Beszámoló, Abony

**Lacoste E. (2018):** CIBE-EGAC Meeting 15.03.2018. Brussels

**OECD/FAO (2017):** OECD-FAO Agricultural Outlook 2017-2026, OECD Publishing, Paris.

**Popp J. – Biró Sz. – Rácz K. – Hamza E. – Balogh Péter – Oláh J. (szerk. Popp J. – Oláh J. 2016):** Az EU Közös Agrárpolitikája és a Magyar Vidékfejlesztési Program, Budapest, Szaktudás Kiadó Ház Zrt.

**Popp J. – Fazakas P. – Hollósi D. – Oláh J. (2017):** A versenyképes mezőgazdaság, a földár és a föld jövedelemtermelő képesség összefüggései. Gazdálkodás. 6. évf. 61. sz. 491-504.

**Popp J. (2018):** A világ és Európa cukorrépa termelése, tendenciák, van-e igény a hazai többlettermelésre? Agronapló.

**WHO (2017):** Europe, approaches to obesity, World Health Organisation. <http://www.euro.who.int/en/health-topics/noncommunicable-diseases/obesity/data-and-statistics>.

**WHO (2018):** Global Health Observatory (GHO) data, World Health Organisation, [http://www.who.int/gho/ncd/risk\\_factors/overweight/en/](http://www.who.int/gho/ncd/risk_factors/overweight/en/).



# A Magyar Ruralisztikai Társaság felhívása

**Edelény, 2018. május 17.**

Megfontolásra ajánlott gondolatok a magyar vidékért felelősen gondolkodni és cselekedni szándékozó szakemberek felé

2013. decemberében, amikor a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat 2011-13 között működő elnöksége a Vajdahunyad várában az utolsó hivatalos ülésére összegyülekezett, többen érezvén azt, hogy az ország vidéken dolgozó szakembereit összefogó, vidéktudományos alapokon álló, integrált és sokszínű szakmai koordinációra építő tevékenységünk abban a kvázi-nem kormányzati civil formában nem folytatható, 23-an megalapítottuk a Magyar Ruralisztikai Társaságot (MARUTA). Ezt a Fővárosi Bíróság bejegyezte a Herman Ottó Intézet címére és az ott maradt kiváló szakembereink háttértámogatására számítva formálisan is megalakult a szervezetünk. Röviddel azután, miután kivártuk vidékfejlesztésünk és az MNVH újabb átszervezését, majd egyeztettünk a vidékstratégiáért felelős államtitkárral is, megtartottuk a MARUTA szervezetét kibővítő hivatalos közgyűlésünket (2017. májusa). Alig egy hónap múlva ismét olyan generális változások történtek, amelyek újabb akadályokat gördítettek elénk. Ennek ellenére vezetőségünk – részben Kemény Bertalan hagyományait is követve – mintegy asztaltársaságként tovább működött.

2018. márciusában a budapesti „Nem adom fel” a kávéházban tartott vezetőségi ülésünkön heten úgy döntöttünk, hogy G. Fekete Éva emlékének is adózva, a mai konferencián

felhívást teszünk közzé. Ebben kijelentjük, hogy az általunk működtetett egykori vidékhálózat szellemiségét megőrizve, az integrált és komplex szemléletű hazai vidékfejlesztés együttműködő szakmaiságára, sokszínűségére, egymás megbecsülésére és elfogadására, valamint a szolidaritásra építve, a nemzetközi vidékfejlesztési megoldások hazai adaptációjára, közös tanulásra és tanításra, a magyar vidék problémáinak feltárására és megoldására, felajánljuk legyen a Magyar Ruralisztikai Társaság a vidékkel foglalkozó magyar civil szervezeteink egyfajta közös egyesülete.

Javasoljuk, hogy élesszük fel azokat a korábban jól működő együttműködési formákat, amelyek egykor a 7000 egyéni taggal és a közel 3000 szervezettel együtt értünk el. Segítsük a KIFESZ, a LESZ, a Falu-fejlesztési társaság munkáját, erősítsük a szakemberek együttműködését, a jó gyakorlatok terjesztését, szorgalmazzuk az egyetemekkel és a leendő fiatal vidékfejlesztőkkel való foglalkozást, generáljuk a vidékkutatás új témáit, támogassuk a Falu c. folyóiratot... Szervezzünk modern hálózati együttműködést a technika segítségével, okos módon. Úgy véljük, hogy teremteni és terjeszteni kell a vidéki tájaink megújításához szükséges tudást! A sikeres gyakorlati megoldásokat mindenkinek el kell juttatni – lett legyen az természet- környezet-, vagy tájvédelem, mezőgazdasági termelés, gazdálkodás, vidékturizmus, tanya-falu-kisváros tervezés vagy fejlesztés, szociális



vagy kulturális gazdasági megoldás – akárhol a magyar vidéken.

Kérjük, hogy fontolják meg a javaslatunkat! Együtt talán hatékonyabbak tudunk lenni és képesek leszünk kedvezőbb irányba befolyásolni a magyar vidéki változásokat. Az ország és a vidékei sok tekintetben kettészakadtak. A centrumok és perifériák élesen elkülönülnek, ami hosszú távon nagyon súlyos következményekkel járhat. A vidékre, mint a jövő erőforrására sokkal nagyobb szükség lesz a jövőben, mint azt ma sokan hiszik. Ezért gondoltuk, hogy e közös gondolkodásra és cselekvésre szóló felhívást felelősen idehozuk a mai edelényi találkozóra. Ha a fentebb említett kolleginák és kollegák, vagy más, magukat érintve érző szakemberek vagy csoportok valóban csatlakozni szeretnének,

akkor jelezzék a csatarib@t-online.hu e-mail címen vagy a MARUTA Facebook oldalán.

Ha százan leszünk, akkor szeptemberben elindítjuk a közös munkát. Várunk ötleteket, javaslatokat is. Bárki számára nyitott a MARUTA, egy lehetőség, hogy aki taggá válik tegyen/tehessen a saját tájegysége vagy szakterülete vidék-ügyeiben dolgaiban.

Budapest – Kecskemét, 2018. március 28.

Tisztelettel:

Dr. Medgyasszay László alapító,  
Dr. Mezőszentgyörgyi Dávid alapító  
Dr. Eperjesi Tamás alapító  
Kovács István alapító, alelnök,  
Szabó Gellért alapító, alelnök,  
Tar Gyula alapító, titkár nevében is  
Dr. Csatári Bálint, alapító, elnök

# A Föld napján adták át a Herman Ottó Szellemisége Díjakat

**Bősze Balázs**

Három jeles szakember vehette át a Herman Ottó Szellemisége Díjat a Föld napján. A Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft. és a Nemzeti Agrárkutatási és Innovációs Központ közösen megszervezett rendezvényén 19 kiállító természetvédelmi foglalkoztatókkal, környezetvédelmi játékokkal várta az érdeklődőket a Budatétényi Rózsakertben.

Fiatalok indították el a Föld napja mozgalmat 1970-ben, amelyhez hazánk idén 28. alkalommal csatlakozott – kezdte megnyitó beszédét Gyuricza Csaba. A Nemzeti Agrárkutatási és Innovációs Központ (NAIK) főigazgatója hozzátette: örömteli, hogy az idei rendezvényen is rengeteg fiatalt lát, hiszen a természet szeretetét, a környezet védelmé-



1. ábra

Képen (balról jobbra): Páldy Anna, Orbán Zoltán, Rónai Ferenc, Béres András, Bárány Rita



nek fontosságát már fiatal korban szükséges elültetni az emberekben. A Föld napja ebben a folyamatban kiemelt jelentőségű, hiszen egy cselekvő ünnep, amely arra szólít fel mindnyájunkat, hogy tegyünk bolygónkért, szűkebb környezetünkért.

A Földművelésügyi Minisztérium Föld napi rendezvényét a Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft. és a NAIK közösen szervezte meg, ahol 19 kiállító – köztük az Országos Meteorológiai Szolgálat, a Magyar Nemzeti Parkok, a Magyar Természettudományi Múzeum – természetvédelmi foglalkoztatókkal, környezetvédelmi játékokkal várta az érdeklődőket.

A Föld napja központi rendezvényén adták át a Pro Natura díjakat, valamint a Herman Ottó Szellemisége Díjat. Utóbbit a Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft. elődintézménye 2015-ben alapította, hogy elismerje azon személyek és közösségek munkáját, akik hazai, nemzetközi téren, akár több tudományágban is, a kutatás és tudományos ismeretterjesztés területén kiemelkedő eredményeket értek el, példaértékűt és maradandót alkottak, munkájukkal segítették a környezet- és természetvédelmet, illetve az agrárszakoktatást. A díjat **Bárány Rita** ügyvezető és **Béres András** szakmai ügyvezető helyettes adta át.

A Herman Ottó Szellemiség Díj „Környezetvédelem” kategóriában **Páldy Anna** vehette át, aki 1981 óta dolgozik az Országos Közegészségügyi Intézetben. 1998-tól osztályvezetőként, majd 2002 óta az intézet igazgatóhelyettesi, főigazgató-helyettesi feladatait is ellátta. Fő kutatási területe a környezet-egészségügyi járványtan. Részt vett a környezet-egészségügyi információs rendszer kialakításában, valamint kollégáival kidolgozta és bevezette 2005-ben a magyarországi hőségriasztást. Részt vett a klímaváltozás környezet-egészségügyi hatásainak vizsgálatában, az „Alkalmazkodás a klímaváltozáshoz” elnevezésű MTA Kutatócsoport munkájában, közreműködött a Herman Ottó

Intézet Nonprofit Kft. több projektjében, valamint a témában számos előadást tartott a Kft. rendezvényein. Jelenleg környezet-egészségügyi szaktanácsadóként tevékenykedik.

Példaértékű munkájának elismeréseként a Herman Ottó Szellemisége Díjat „Természetvédelem” kategóriában **Orbán Zoltán** vehette át, aki 1980 óta tagja, 2006 óta elnökségi tagja és alelnöke, 2013 óta szóvivője a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesületnek. Dolgozott a Fővárosi Állat- és Növénykertben, valamint nagy sikerrel a Jászberényi Állat- és Növénykertben. Munkájával hozzájárult a lakossági természetvédelem eszköz- és módszerkészletének megújításához, számos új eszközt és módszert dolgozott ki, ezzel növelve a társadalom madárvédelmi aktivitását. Több szakma- és tudományterülethez kapcsolódva – vidékfejlesztés, környezeti nevelés, természetvédelem, madárgyűrűzés, fotózás – hét önálló könyvet írt.

**Rónai Ferenc** vehette át a Herman Ottó Szellemisége Díjat „Agrárszakképzés” kategóriában, aki 1979 és 2015 között, közel négy évtizeden át dolgozott erdőmérnök-tanárként, majd intézményvezetőként a soproni Roth Gyula Erdészeti, Faipari Szakképző Iskola és Kollégiumban. Intézményvezetőként foglalkozott oktatási feladatok, vizsgák, versenyek, rendezvények szervezésével és lebonyolításával. Karizmatikus személyisége, vezetői tehetsége, tudományos és szakmai munkája meghatározó az intézmény történetében. Jelenleg is az ágazati szakmai érettségi tételkészítő bizottság elnöke. A Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft. és elődintézményei felkérésére számos szakmai tankönyv szerzője és lektora. Az erdészeti és vadgazdálkodási szakképesítések szóbeli és írásbeli tételeinek készítésében, lektorálásában hosszú évek óta részt vesz. Szakterületének szakképzési tartalomszabályozóinak kidolgozásában szintén aktív résztvevő.

Forrás: *Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.*



# A 2017. évi Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázat pályaműveinek elemzése

## Bérczi Szabolcs – Ónodi Gábor

### Bevezetés

2017-ben ismét megrendezésre került a Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázat, melyen 12 település versengett egymással az ország minden tájáról. A komplex pályázat benyújtását igénylő Falumegújítási Díj I. helyezette a Fejér megyei Iszkaszentgyörgy lett.

### Falumegújítási Díj kritériumai, az értékelés szempontjai

A Magyarországi Falumegújítási Díj adományszabályozásának módjáról a 37/2012. (VIII. 2.) BM rendelet rendelkezik. A pályázat lebonyolítója a Belügyminisztérium, mely szorosan együttműködik a Magyar Urbanisztikai Társaság Falutagozatával.

A pályázatban egy tetszőlegesen kiválasztott időszak eredményeit kell bemutatni, igazolva, hogy az időszak fejlesztései tervszerűen és komplexen, kitzűzött célok szerint, stratégiai terv alapján történtek.

A (már megvalósított illetve megvalósításra váró) projekteket a következő tématerületenként kell bemutatni, a komplexitás igényét szem előtt tartva:

- Környezetbarát, az adottságoknak megfelelő mezőgazdaság és erdőgazdálkodás erősítése (*továbbiakban: mező- és erdőgazdaság*)
  - Felelősségteljes és környezetbarát erőforrás-gazdálkodás, megújuló nyersanyagok felhasználása (*erőforrás használat*)
  - Helyi ellátási és foglalkoztatási lehetőségek megtartása és újak teremtése (*foglalkoztatás*)
  - A megőrzésre érdemes régi épületállomány felújítása, új, jó minőségű épületek építése (*minőségi épületállomány*)
  - Korszerű szociális intézmények, a társadalmi-kulturális élet lehetőségeinek megteremtése (*társadalmi-kulturális élet*)
  - A helyi lakosság identitás- és öntudatának erősítése (*helyi identitás*)
  - A lakosság képességeinek és motivációinak fejlesztése a közösségi elkötelezettségük fejlesztése érdekében (*közösségépítés*)
  - Valamennyi korosztály, nemzetiség és kisebbség, mindkét nem esélyegyenlőségének támogatása gazdasági, társadalmi és kulturális vonatkozásban (*esélyegyenlőség*)
- A pályaművek elbírálása során a kiinduló helyzethez képest elért fejlettség szintje, valamint a komplexitás mértéke kerültek minősítésre.



1. térkép

**A 2005-15-ig terjedő időszakban Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázaton részt vett települések**

**2017-ben jelentkezett települések**

A korábbi Magyarországi Falumegújítási Díj pályázatokon részt vett települések területi eloszlása országosan egyenletesnek mondható.

Ehhez képest a 2017-ben résztvevők területi eloszlásában változás, hogy a 12 pályázóból mindössze 3 érkezett a Dunántúlról (Dunakiliti, Iszkaszentgyörgy, Nagyvázsony), s a korábbi években rendszeresen települést küldő Dél-Dunántúli-régióból egy település sem pályázott.

Az arányokat tekintve többen jelentkeztek az Észak-Alföldi (Biri, Panyola, Tetétlen) és a Dél-Alföldi régióból (Deszk, Jakabszállás, Újszentiván), mellettük két pályázó volt az Észak-Magyarországi régióból (Varsány, Visonta) és egy Pest megyéből (Csomád).

A 2017-es Magyarországi Falumegújítási

Pályázat résztvevői közül tehát a Közép- és Kelet-Magyarországi országrész települései képviseltették magukat nagyobb arányban.

A következőkben az egyes pályázók fejlesztési eredményeit foglaljuk össze röviden. (A dőlt betűs részek a bírálóbizottság jelentéséből származó idézetek.)

*Biri*

A Nyíregyháza vonzáskörzetében elhelyezkedő település életében fontos szerepet tölt be a szomszédos Nagykállóval való együttműködés, s ennek szorosabbra fűzése (bicikliút építése, igazgatási és szociális együttműködés). A falu megyei ismertségét a Közös Kincs Nkft. által fenntartott oktatási intézmény jelenti, ahol a hátrányos helyzetűek oktatása (szakoktatása) zajlik 12 évfolyamban. A falu erre a 2 pillérrre alapozva az elmúlt években komoly



2. térkép

## A 2017. évi Magyarországi Falumegújítási Díj Pályázaton részt vett települések

fejlődésnek indult, megújult intézmények, új faluház, tájház fémjelzik a fejlődés útját, s ehhez kapcsolódnak a minőségi szolgáltatásokat nyújtó magánberuházások (étterem, kávézó, kúriahotel).

### Csomád

„Csomád a budapesti agglomeráció egyik külső települése, ahol az ezredforduló táján már érezni lehetett a terjedő szuburbanizáció káros hatásait. A település vezetői ezt fölismervék alkották meg 2001-ben egy olyan településfejlesztési koncepciót, amely adekvát válasznak tekinthető a demográfiai problémákkal összefüggő kihívásoknak való megfelelésre. Az ebből fakadó fejlesztési lépéseket az elmúlt másfél évtizedben jórészt megtették és ennek eredményei a helyszínen – legalábbis a beruházások volumenét tekintve – már láthatók is.” Csomádon mára új, a mai kor igényei-

nek megfelelő bölcsőde, óvoda, iskola épült, megújult a művelődési ház, az egészségház és a sportöltöző is. Az önkormányzat célja a település lakosságának minél komfortosabb kiszolgálása.

### Deszk

„A bemutatott fejlesztési ciklusban Deszk főképp a települési közösség által használt infrastruktúra felújítását, programjaik gazdagítását végezte el. Szeged város térsége a megyében egyedül rendelkezik pozitív demográfiai mutatókkal, a nagyvároshoz való közeli fekvés indokolhatja ezt a stratégiát.” A Szegedi agglomerációban elhelyezkedő falu fejlődése emellett elsősorban a kiváló helyi közösségen, a civil aktivitáson alapul. Az önkormányzati fejlesztések – a civil szándékokkal összhangban – törekednek a helyi arculat erősítésére (főtér megújítás, közösségi



ház, intézmények homlokzatainak felújítása), a szabadidős lehetőségek széleskörű kínálata, a megújuló energiaforrások intenzívbb használatára és végül, de nem utolsósorban a helyi identitás erősítésére. (Itt meg kell jegyezni a faluban tartott évi 54 rendezvényt, mely több mint heti 1 rendezvény!)

*„Deszk nem része a nagyváros közvetlen agglomerációjának, így nem hagyatkozhat a kizárólagos „alvó” település státuszra, a helyi munkahelyek teremtése iránti lépések nélkül valószínűleg a pályázatban is említett elvándorlási trend fokozódni fog. Helyesen látják, hogy a helyi foglalkoztatás fejlesztése fontos jövőbeli feladatuk.”*

#### Dunakiliti

Dunakiliti kiváló helyi és helyzeti potenciállal rendelkező település: Pozsony és Győr között helyezkedik el félúton a Duna mellett, a Dunai vízlépcső korábban tervezett víztározója mellett. Ennek megfelelően a falu egyaránt tud építeni a Duna nyújtotta turisztikai lehetőségekre, a vízügyi építkezéskor ide telepített ipari üzemekre. Ez utóbbi komoly gazdasági háttérrel nyújt Dunakiliti számára, hiszen az ezekben meglévő 2000 munkahely több mint a falu lakossága. Az önkormányzat az elmúlt időszakban komoly hangsúlyt fektetett a helyi alapellátás fejlesztésére, a fiatalok helyben tartására, családok támogatására (pl. bérlakás program) és a környezetbarát erőforrás-gazdálkodásra.

#### Iszkaszentgyörgy

*„Iszkaszentgyörgy tipikus szuburbanizációs település, ahol a lakosság jelentős része a szomszédos megyeszékhelyen dolgozik, és ott veszi igénybe a szolgáltatások jó részét is. Ennek tükrében a jelenlegi polgármester és a képviselőtestület tagjai 2005-ben jól látták meg, hogy elsődleges fejlesztési célkitűzés kell, hogy legyen az alvótelepüléssé válással kapcsolatos kockázatok és veszélyek elkerülése.”* A település önkormányzata komoly erőfeszítéseket tett a települési alapszolgáltatások megerősítésére, az oktatási intézmények

megmentésére, az egészségügyi és szociális ellátás, valamint az egyéb lakossági szolgáltatások bővítésére. A civil szervezetekkel együttműködésben széleskörű szabadidőeltöltési lehetőséget biztosítottak a falu lakossága számára (IKSZT, kastély, rendezvények), s a pezsgő civil élet, az erős testvértelepülési kapcsolatok – különös tekintettel arra, hogy Iszkaszentgyörgy finnugor főváros – a lakosság helyi identitását erősítik.

#### Jakabszállás

A Homokhátságban elhelyezkedő település tradicionálisan a mezőgazdasági hagyományokra épít, s az önkormányzat felismerte, miként kell reagálni az új évezred kihívásaira. Ennek megfelelően nagy hangsúlyt fektetnek a helyi gazdaság támogatására (vállalkozási adókedvezmények), a meglévő munkahelyek elérhetőségének javítására (kerékpáros fejlesztések), s a külterületi tanyás területek fejlesztére (úthálózat fejlesztés, tanyagondnoki autó beszerzés). Nagy hangsúlyt kapott továbbá a helyi lakosság teljeskörű intézményi ellátása – bölcsődétől az idősek napközi otthonáig –, a falu-központ fejlesztése, és a kulturális lehetőségek bővítése (pl. Wolford dűlői iskola közösségi házzá alakítása).

#### Nagyvázsony

*„A bemutatott fejlesztési ciklusban a település hatalmas fejlődésen ment keresztül. A képviselő testület a civil szervezetekkel összefogásban és a helyi vállalkozók bevonásával nagyszabású munkahelyteremtő fejlesztést valósított meg. A település lakosságmegtartó és identitáserősítő tevékenysége példaértékű. A munkahelyteremtés a fiatalok megtartását és új családok betelepülését fogja eredményezni.”* Fenti bemutatásból jól látható, hogy a településen belül erős az összetartás az önkormányzati, a vállalkozói és a civil szektor között. Az önkormányzat innovatív ötleteivel, kezdeményezéseivel minden ágazatban igyekszik új, a faluban jól működő megoldásokat találni (vállalkozói reggelik,



lófogatos hulladékgyűjtés, elektromos falunézó kisbusz).

A falu történelmi múltja, hagyományai komoly kulturális pontenciált jelentenek, melyet az önkormányzat kiválóan használ fel hagyományápolásra és közösségépítésre, emellett pedig a turisztikai fejlesztések alapját is jelentik. A település fontos jövőbeni feladata az innovatív ötletek rendszerbe szervezése, időbeli prioritások meghatározása és a stratégiai szemlélet.

### Panyola

A Szatmári tájban megbújó kistelepülés fejlődése az országos hírű pálinkafőzde ügyvezetőjének „polgármesterré igazolásával” kezdődött. A falu elért eredménye a helyi hagyományokra épülő fejlesztések, a Panyola brand kiépítése, ismertté tétele. A falu munkaerőhiányos térségben helyezkedik el, így a fejlesztések alapja a népességmegtartó erő növelése munkahelyteremtéssel, gazdaságfejlesztéssel. Panyola kiválóan kombinálta a közmunkaprogram adta lehetőségeket a helyi tájjellegű mezőgazdasági hagyományokkal, s indította újra a helyi gyümölcs tájfajták feldolgozásán (lekvárok, aszalványok, pálinka, stb.) alapuló mezőgazdasági ágazatot. Ehhez kapcsolódóan a fejlesztési időszakban mind több helyi lakos vágott bele új vállalkozásba, a faluban számos prosperáló családi gazdaság, kézműves vállalkozás van jelen. A jelenségről a bizottság ekként írt: *„Példaértékű az önkormányzat helyi erőforrásokra alapozott gazdaságfejlesztése, a Panyola brand megteremtése és folyamatos fejlesztése, bővítése a különböző szegmensekben (turizmus, kultúra). Tanulságos, ahogy a magánvállalkozások, a szociális szféra foglalkoztatása és a családok kapcsolódnak a helyi erőforrások kiaknázásához, kihasználják, illetve hasznosítják azt és egymás mellett, egymásnak – talán – nem konkurenciájaként együtt tudnak létezni.”*

A gazdaság mellett a falu fejlődésében fontos célként jelenik meg a civil közösség

megújítása, a hagyományörzés, és a közösségi aktivitás növelése. Így folytathatók hitelesen – az időközben nemzetközi hírű – fesztiválok és egyéb rendezvények, s ezeken keresztül célozható meg újabb gazdasági ágazatként a minőségi turizmus megjelenése.

### Tetétlen

*„A település 2010-ben stagnáló, szinte reménytelennek tűnő helyzetben volt mind a munkahelyek, mind az élhetőség, a társadalmi fenntarthatóság szempontjából. Innen a fejlődés szembetűnő még akkor is, ha még talán ma sem is éri el egyes pályázó települések 2010-es kiinduló szintjét.*

*A bemutatott fejlesztési ciklusban a település hatalmas fejlődésen ment keresztül. A munkahelyek nélküli, előregedő társadalommal rendelkező település 2010-től komplex fejlesztési programot valósít meg, mely önkormányzati kezdeményezésre indult. A falumegújítás legfőbb elemei a helyi mezőgazdaságon alapuló munkahelyteremtés és a hagyományokra építő közösségépítés.”* Mezőgazdasági tevékenységek: gyógynövénytermesztés, struccfenyésztes, méhészet, mezőgazdasági feldolgozó üzem, széleskörű helyi termék-kínálat.

A közösségi élet példamutató, az évi 50 rendezvény - beleértve a rekordkísérleteket is – összekovácsolja a helyi lakosokat. *„A megtett út során a település adottságaival, lehetőségeivel maximálisan éltek a helyiek, megmutatták, hogy a helyi összefogás eredményre vezethet és ez példa értékű lehet más, szintén többszörösen hátrányos helyzetben levő település(ek)nek.”*

### Újszentiván

Újszentiván agglomerációs település, melynek folyamatosan növekszik a népessége. A települési ellátás nagy hangsúlyt kap, a fejlesztési időszakban új óvoda és bölcsőde épült, megújultak a közösségi terek, s a falu kulturális kínálata is bővült (rendezvényház, kiállítótér, Civil Ház). A civil aktivitás jelentős (népdalkör, táncdalkör, Hagyományörző Egyesület, nyári táborok, családi napok, stb.),



a civil szervezetekkel az önkormányzat jó kapcsolatát ápol – bár a hálózati együttműködés sokszor nem megfelelő közöttük.

A falu Szeged vonzáskörzetében helyezkedik el, melynek igen nagy az elszívó ereje, így önkormányzat nagy hangsúlyt fektet a munkahelyteremtésre (vállalkozások támogatása ingatlanokkal, a közfoglalkoztatotti státuszból való kiemelés támogatása).

### Varsány

A Nógrád megyei Varsány a fejlesztési ciklusban hatalmas fejlődésen ment keresztül. *„A munkahelyek nélküli, elszigetelt fekvésű, előregedő társadalommal rendelkező Varsány 2010-től komplex fejlesztési programot valósít meg, mely civil kezdeményezésre indult, majd az önkormányzat is felkarolta, s melyet közös pályázatokon, külső források bevonásán keresztül valósítottak meg. A falumegújítás legfőbb elemei a helyi mezőgazdaságon alapuló munkahelyteremtés és a hagyományokra építő közösségépítés. (Ezek döntő részét – saját forrás hiányában – a közmunkaprogram, valamint LEADER és egyéb pályázatok forrásaiból finanszírozták.)”*

A település a gazdaság stabilizálását követően további kiterjesztési pontokat keresett: a turizmussal egybekapcsolt hagyományörzés (Hagyományörzők háza, Kézművesporta, szabadtéri színpad, stb.) és az ehhez kapcsolódó minőségi vendéglátás a további fejlődés egyik útja, emellett az önkormányzat több járési feladat átvételében is nagy szerepet vállalt. Ezek eredményeképpen a jövőben Varsány településközpontjának komplex megújítását célozza meg a falu.

### Visonta

A Mátrai Erőművet is területén tudó falu jelentős gazdasági előnnyel vágott neki a falufejlesztésnek a többi pályázóhoz képest. A fejlesztések mozgatórugója a környezetbarát, szolgáltató település, mely egyidejűleg megfelelő mennyiségű és minőségű munkahelyet tud kínálni helyben (társégekben) lakosai

számára. Kiemelt hangsúlyt kap a tervszerű, stratégiai alapú fejlesztés, az egységes, modern megjelenés, a megújuló energiaforrások használata az intézményeken és azokon kívül egyaránt. Visonta emellett komoly energiákat fordít borvidéki jellegének újra felfedezésére, a szőlész-borász hagyományok megújítására. A szakértői bizottság így látta a folyamatokat:

*„A bemutatott fejlesztési ciklusban megújult a település közintézmény hálózata, ugrásszerűen fejlődött az oktatási, egészségügyi, szociális ellátás színvonala (mind infrastruktúra, mind emberi erőforrások tekintetében), továbbá megújultak, megszépültek a közterületek és a közösségi terek.*

*A falu sokat ad az értékei megőrzésére, hagyományai újraélesztésére, közösség építésére, azonban ezt egyfajta szolgáltató önkormányzatként képzelem el, mely mindent maga akar megoldani. Gazdag településként nagyobb mozgástérrel rendelkezik, s tekintettel arra, hogy mind helyi, mind térségi szinten rengeteg a munkahely, vonzó települést tud teremteni. Meg kell azonban jegyezni, hogy széleskörű lehetőségeik ellenére az önkormányzat nem szórja a pénzt, tudatosan építkezik, átfogó falufejlesztésben gondolkodik.”*

### Az eredmények csoportosítása, fejlődési modellek, településfejlesztési stratégiák

Az egyes települések eredményeinek rövid bemutatását követően felmerül a kérdés: ki milyen típusú fejlesztési projekteket helyezett előtérbe? Mit tartott fontosnak a település fejlődéséhez?

A pályázók a **településhálózati helyzetüket** tekintve 3 csoportba oszthatók:

1. nagyvárosi agglomerációk települései: Csomád, Deszk, Iszkaszentgyörgy, Újszentiván;
2. kisvárosi vonzáskörzetbe tartozó települések: Biri, Dunakiliti, Jakabszállás, Nagyvázsony, Visonta;
3. városhiányos térségekben elhelyezkedő falvak: Panyola, Tetétlen, Varsány.

*(A pályázatnál városhiányos térségnek tekintjük*



	Nagyvárosi agglomeráció		Kisvárosi vonzáskörzet		Városhiányos térség	
Mező- és erdőgazdaság	<b>Iszka-szentgyörgy</b>	<i>Csomád Deszk Újszentiván</i>		<i>Biri Dunakiliti Jakabszállás</i>	<b>Panyola, Tetétlen Varsány</b>	
Erőforrás használat	Újszentiván		<b>Dunakiliti Visonta</b>	<i>Biri</i>		<i>Varsány</i>
Foglalkoztatás	<b>Deszk Iszka-szentgyörgy</b>		<b>Biri</b>		<b>Panyola, Tetétlen, Varsány</b>	
Minőségi épületállomány	<b>Csomád</b>		<b>Biri Visonta</b>			
Társadalmi-kulturális élet	<b>Iszka-szentgyörgy</b>		<b>Nagyvázsony Visonta</b>		<b>Varsány</b>	
Helyi identitás	<b>Iszka-szentgyörgy</b>		<b>Dunakiliti, Nagyvázsony</b>	<i>Biri Visonta</i>	<b>Panyola Varsány</b>	
Közösségépítés	<b>Deszk</b>		<b>Dunakiliti, Jakabszállás,</b>		<b>Tetétlen Varsány</b>	
Esélyegyenlőség	<b>Deszk</b>	<i>Csomád</i>	<b>Dunakiliti</b>			

a 10.000 fő lakosságszámot el nem érő kisváros vonzáskörzetét is.)

A pályázó falvak – adottságaikhoz és lehetőségeikhez mérten – fejlődésüket **más-más tematikus prioritás** mentén határozták meg. **A tematikus prioritás léte nem ellentétes a komplexitás igényével, ugyanis a kiinduló helyzet nem homogén a tématerületek fejlettségére nézve, tehát a beavatkozások szükségessége is eltérő lehet az egyes tématerületeket tekintve.**

A következőkben a benyújtott pályázatok alapján vizsgáljuk, hogy az egyes települések milyen településfejlesztési stratégiát követnek, milyen összefüggés található a falvak településhálózatban betöltött szerepe, valamint a fejlesztési stratégia és annak prioritásai között. Az alábbi táblázat a pályázók tematikus prioritás szerinti projektmegvalósításait mutatja. Félkövérrrel a bírálóbizottság által **maximális 10 ponttal értékelt prioritás** sorában szerepeltetjük az érintett települések neveit, dőlt betűvel azok soraiban, melyekkel a pályázó nem foglalkozott a pályázat során, tel-

jesítménye a prioritásra vonatkozóan 0 ponttal került értékelésre.

A 12 pályázat **tematikus prioritásait** tekintve az alábbi megállapítások tehetők:

1. A 8 prioritás közül a **foglalkoztatás** kapott kiemelt figyelmet (6 település érintett), emellett a **helyi identitás** és a **közösségépítés** jelentős (5-5 település) a fejlesztési programokban.
2. A **mező- és erdőgazdaság** nem tartozik a városi vonzáskörzetekben elhelyezkedő falvak prioritásai közé - legyen az agglomeráció, vagy kisvárosi vonzáskörzet -, azonban a városhiányos térségek elsődlegesen erre építenek.
3. A **foglalkoztatás** minden településtípusnál megjelenik prioritásként, azonban a városhiányos térségeknél kiemelt feladat.
4. A **minőségi épületállomány** prioritás a városhiányos térségeknél nem elsődleges, vagy nem teljeskörűen megoldott.
5. A **társadalmi-kulturális élet**, a **helyi identitás** és a **közösségépítés** egymásra épülő prioritások, a települések a legtöbb esetben



településközi kapcsolatok	Nagyvárosi agglomeráció	Kisvárosi vonzáskörzet	Városhiányos térség
1	Csomád		
2		Dunakiliti	
3	Újszentiván	Visonta	Tetétlen
4	Deszk	Jakabszállás	Varsány
5	Iszkaszentgyörgy	Biri Nagyvázsony	Panyola

– településhálózati helyzettől függetlenül – „csomagban” foglalkoznak vele.

6. A **helyi identitás** erősítését prioritásként inkább a nagyvárosoktól távolabb valósították meg sikeresen, az agglomerációs települések közül egyedül Iszkaszentgyörgyön jelentős. Érdekesség továbbá, hogy a kisvárosi vonzáskörzetek települései között nagy a szórás e tekintetben: a helyi identitás erősítését több esetben is teljesen figyelmen kívül hagyták, más esetben kiválóan valósították meg.

A pályázók településhálózati helyzete szerint pedig a következő fejlesztési irányok rajzolódtak ki:

1. A **nagyvárosi agglomeráció** településeinél nem figyelhető meg egyértelmű fejlesztési irány, mind a 8 tematikus prioritásnál található sikeres projektvégrehajtás az egyes pályázatokban. Közös pont, hogy a mező- és erdőgazdaság a fejlesztési stratégiákban nem tölt be jelentős szerepet, legalábbis a pályázók az ebben a szektorban zajló fejlesztéseket nem tekintik a település szempontjából jelentősnek.

2. A **kisvárosi vonzáskörzethez** tartozó falvak prioritásai között előkelő helyen szerepel a társadalmi-kulturális élet, a helyi identitás és a közösségépítés, mely a nagyvárosoktól távolodva arányaiban nagyobb hangsúlyt kap. Ennél a településcsoportnál a megújuló energiaforrások használata is felülreprezentált a teljes halmazhoz viszonyítva – érdekesség, hogy ez az erős helyi gazdasággal rendelkező települések esetében valósult

meg, így feltételezhető, hogy a megújuló energiaforrások széleskörű használata csupán a gazdagabb települések számára érhető el.

3. A **városhiányos térségekben** elhelyezkedő falvak számára a mező- és erdőgazdaság kiemelkedően fontos szerepet tölt be, erre épül a foglalkoztatás. A foglalkoztatás fejlesztési stratégiában betöltött szerepe elsődleges, ez szükséges a falvak népességmegtartó erejének növeléséhez. Fontos továbbá a (hagyományőrzéssel egybekötött) helyi identitás erősítése és a közösségépítés.

A tematikus prioritások mellett a bírálóbizottság a településközi kapcsolatokat (hálózatoságot) is értékelte az alábbiak szerint (1-5 skála, 1- elégtelen, 5 – kiváló):

A településközi kapcsolatok hatékony érvényesülése egyúttal a pályázók együttműködési hajlandóságát is mutatja. A bírálóbizottság értékelése alapján megállapítható, hogy településközi kapcsolatok kihasználása terén a településhálózatban betöltött szerep nem mérvadó, az egyes településtípusok között nincs szignifikáns különbség e téren. A települések többsége legalább közepes hatékonysággal használja ki a települési együttműködések nyújtotta lehetőségeit, érdekesség, hogy Csomád és Dunakiliti a két kivétel, melyeknél a közelben elhelyezkedő (nagy)várossal való szoros együttműködés feltételezhető lenne. A két település esetében a települési együttműködés hiánya

- a gazdasági, foglalkoztatási önállóságra vezethető vissza – anyagilag nincs szükségük



más településsel való együttműködésre a helyi szolgáltatások biztosításához,  
- az „elkenyelmesedésből” fakad: a szomszédos (nagy)város egyes ellátási feladatokat teljes egészében kielégít, így a falunak elégséges részfeladatok (helyi) megoldására koncentrálni.

A tematikus prioritások és a településközi kapcsolatok eredményeinek összesítése alapján a következő stratégiák vezethetők le:

#### A) „Szolgáltató település”

Az agglomerációs elhelyezkedésű, nagyvárosokhoz kötődő települések stratégiája. A településeken csak kevés munkahely van, de ez nem jelent problémát, mivel az itt élők a szomszédos nagyvárosba egyszerűen eljutnak, így a település a helyben lakók (többségében ingázók) minél magasabb színvonalú kiszolgáltatására törekszik. Ennek eredményeként komoly intézményfejlesztések láthatók, teljeskörű alapfokú ellátással, s többnyire egy-egy „extra” szakellátással. A települési életet és a közösséget erősítendő, az alvótelepülés létét elkerülendő a településeken fontos cél lehet a közösségi aktivitás növelése, a civilek megerősítése.

#### B) „Funkcionális központ”

Biri jó példája annak, hogy egy kistelepülés miként tud funkcionális központként működni-fejlődni. A Közös Kincs Nkft. által üzemeltetett speciális oktatási intézmény térségi vonzáskörrel bír, emellett egyéb szolgáltatásokat ellátási feladatokat a szomszédos várossal (Nagykállóval) együttműködve old meg. A stratégia két alapfeltétele tehát a közeli (nagy) várossal történő szoros kooperáció és egy speciális funkció megerősítése. Ezt követően helyben mind több speciális szolgáltatás letelepíthető, mely nem (csupán) a helyben lakóknak, hanem az ide érkezőknek is színvonalas ellátást nyújt (pl. szállás, vendéglátás terén).

#### C) „Saját erőforrás-használat”

A városhiányos térségekben elhelyezkedő, többnyire hátrányos helyzetű falvak fejlődése a legtöbb esetben kizárólag saját erőforrásokon keresztül lehetséges. A városhálózati és közlekedési infrastruktúrabeli deficit miatt ezen településeken csak kevés a külső tőke által finanszírozott munkahely, a gazdasági fejlődés többnyire a helyi mezőgazdasági vállalkozásoktól függ. Ezen településeken az önkormányzat komoly gazdaságszervező erő, nem véletlen, hogy itt jóval nagyobb szerepet kap a közmunkaprogram, mint egyéb településeken. A mezőgazdasági munkák mellett fontos jellemző a helyi identitás erősítése, a hagyományok őrzése, az aktív civil élet, előfordul, hogy térségi, sőt országos hírű rendezvényekké nőnek a helyi hagyományőrző kezdeményezések. A települések napi gazdasági problémái miatt sok esetben problémát jelent a fiatalok helyben tartása, az ő számukra „extrákat nyújtó szolgáltatások” kínálata.

#### D) „Telepített erőforrás-használat”

Átmeneti helyzet a szolgáltató település és a funkcionális központ között. A falu komoly természeti erőforrásokkal bír, azonban a korábban „telepített” erőforrás (pl. ipari üzemek) jelentette bevételek miatt nincs ráutalva a C) típusú stratégiára.

#### E) „Bőség zavara”

Az A)-D) típusú stratégiák nem mindig választhatók szét, a stratégiák keveredhetnek. Kirívó esetekben egyes településeknél felléphet a „bőség zavara”: kiváló helyzeti potenciál, erős helyi materiális és kulturális erőforrások megléte, nagy számú munkahely, külső tőke megléte. Ezeknél a falvaknál jellemzően a lakosságban is nagyobb arányban vannak jelen a városokból elszármazó, értelmiségi betelepülők. A heterogén lakosság integrálása, a helyi gyökerek megőrzése miatt



fontos a közösség identitásának építése/erősítése, így a falunak teret kell nyújtani a civil szerveződéseknek, fórumoknak. Törekvések figyelhetők meg a fejlesztési célok, projektek társadalmasítása, a fejlesztési szándékok egységes mederbe terelése iránt. A település önkormányzatok számára ilyenkor két fejlesztési lehetőség adódik:

- passzív falufejlesztés – meglévő jó folyamatokat hagyni magától működni,
- aktív falufejlesztés – erősségeket megtartó, lehetőségeket kiaknázó tudatos fejlesztés.

Az első esetben hosszabb időre dominálhat egy-egy részterület sikere a település fejlődésében, a második esetben azonban az egyes „fejlődési szektorok” (környezet, gazdaság, épített állomány, infrastruktúra, civil közösség, szolgáltatások) egyensúlyban tarthatók.

### Összefoglalás

A Magyarországi Falumegújítási Díj a vidéki térség megújítását, a falumegújításban jeleskedő települések felkutatását, fejlesztési

programjaik bemutatását tűzte ki célul. A pályázaton elinduló települések – elhelyezkedéstől, projektektől, s fejlesztési stratégiától függetlenül – egytől egyig jó példát mutatnak a megmaradáshoz, megújuláshoz, fejlődéshez az ország kistelepülései számára. A települések olyan kézzelfogható eredményeket tudnak felmutatni, melyek más, hasonló helyzetű és adottságú falvak számára is a siker zálogát jelenthetik.

Európai tapasztalat, a hazai pályázatokban is erősödő jelenség, hogy a sikeres kistelepülések nem csupán önmagukban válnak sikeresekké, hanem térségi együttműködések bonyolult rendszerei által. A sikeres együttműködések projektjei a beküldött pályázatokban ugyan megjelennek, de dacára annak, hogy a pályázati felhívás ezt lehetővé tenné, együttesen nem pályáztak települések: sem azonos hierarchiaszinten együttműködve, sem térségszervező városi központtal együtt. Joggal feltételezhető, hogy a hatékony helyi fejlesztéseknek a jövőben ezek a hálózati kapcsolódások lesznek a zálogai.



## ÖSSZEFOGLALÓK

### **ALTERNATÍV FEHÉRJEFORRÁS: A ROVARFOGYASZTÁS KILÁTÁSAI MAGYARORSZÁGON**

#### **I. MAGYAR ROVARIPARI KONFERENCIA, SZENT ISTVÁN EGYETEM**

József Popp – Károly Pető – Judit Oláh

A Szent István Egyetem Élelmiszertudományi Kar és a Deák Tibor Szakkollégium 2018. február 23.-án rendezte meg az I. Magyar Rovaripari Konferenciát Budai Campus „K” épület dísztermében. A rovarok tenyésztését, takarmányozási és élelmiszeripari felhasználását kutató tanácskozáson kifejezetten népszerű volt a kóstoltatás is. A több száz résztvevő körében különlegesen népszerűnek bizonyult az egyszerű pirított rovarok fogyasztása, de rovarból készült fasírt és tücsöklisztból készült keksz is szerepelt a menüben. Az egynapos rendezvényen közel 500 résztvevő fordult meg előadóként, kiállítóként vagy résztvevőként. A rovaripari kérdéskörrel összefüggésben 11 előadás hangzott el, ezen felül az rovaripar résztvevői kerekasztal beszélgetés során vitatták meg álláspontjukat a témában. Az előadásokat facebook élőközvetítés segítségével is követhették az érdeklődők. A rovaripari konferencia lehetőséget nyújtott a résztvevők számára a nemzetközi kutatási trendek és jó gyakorlatok felmérésére, kutatási témák, ötletek összegyűjtésére és a nemzetközi szakmai párbeszéd megkezdésére kutatói együttműködések kialakítása érdekében.

### **HELYI TERMELŐK JELENLÉTE A KÖZVETLEN ÉRTÉKESÍTÉSI CSATORNÁKBAN ÉS A VÁROSI ÉLELMISZERELLÁTÁSBAN**

Bertalan Laura – Inzsöl Renáta

A városi élelmiszerellátás kérdése globális szinten a növekvő városi népesség, a klímaváltozás, a fenntarthatóság, élelmezés szempontjából egyre inkább előtérbe kerül, egyre több városi élelmiszerellátási stratégia születik, amellyel a várostérségi élelmiszerek városi élelmezésben betöltött szerepét kívánják növelni. Kutatásunk célja vizsgálni, hogy hazánkban a helyben megtermelt élelmiszerek a rövid ellátási lánc mely csatornáin keresztül jutnak el a városi lakossághoz. Kérdőíves felmérés keretében vizsgáltuk a hazai kisléptékű termelők által preferált közvetlen értékesítési csatornákat, jellemző szállítási távolságokat. Interjúkból körvonalazódott, hogy jelentős szerep hárul az önkormányzatokra, civil szervezetekre és vállalkozókra a termelők értékesítési lehetőségeinek szélesítésében. Erős a főváros elszívó ereje, a közvetlen értékesítés újabb fajtái csak nagyobb városokban életképesek. *Kutatásunkat az Agrárklíma.2 - VKSZ\_12-1-2013-0034 elnevezésű projekt támogatta.*



## A CUKORTERMELÉS HAZAI ÉS NEMZETKÖZI KILÁTÁSAI

Popp József – Kelemen István – Csaba-Morvai Adrienn – Oláh Judit

A világkereskedelembé kerülő cukor kis mennyiségére vonatkozik a szabad kereskedelem, mert a nemzetközi kereskedelemben jellemző a különböző vámkedvezmények, és magas vámok alkalmazása. Így a cukornád és cukorrépa termelése vagy a cukorpiaci szabályozás változása nagy hatást gyakorol a globális piacra, ezért a cukorárak komoly áringadozásnak vannak kitéve. Az EU-ban a cukorfogyasztás visszaesése azt is jelenti, hogy a növekvő termelés exportcélokat szolgálhat, vagyis a növekvő termelésnek exportpiacot kell keresni. Magyarországon a cukortermelés messze nem fedezi az önellátást, de az EU nettó exportőr, vagyis a hazai importszükséglet az EU piacán is beszerezhető. Jelenleg hektáronként megközelítőleg 150 ezer Ft termeléshez kötött támogatást élveznek a termelők a magas vámvédelem (98 €/tonna, vagyis a világpiaci ár egyharmada) mellett. A vámvédelem várhatóan továbbra is fennmarad, de a támogatás sorsa kérdéses a jövőben. Támogatás nélkül csak a legversenyképesebb termelők fognak hosszabb távon cukorrépa termeléssel foglalkozni.

## ALTERNATIVE PROTEIN SOURCE: OUTLOOK OF INSECT CONSUMPTION IN HUNGARY

I. HUNGARIAN CONFERENCE OF ENTOMOPHAGY, SZENT ISTVÁN UNIVERSITY

József Popp – Károly Pető – Judit Oláh

Szent István University, Faculty of Food Science and Deák Tibor Specialised graduate level College organized the 1st Hungarian Conference of entomophagy on February 23 2018 on the Buda Campus in the 'K' building. In the conference dealing with insect cultivation, feeding and processing the tasting of insects was also very popular. Among the participants the consumption of toasted insects proved to be particularly popular, but insect-based meatloaf and *cricket* biscuits were also included in the menu. Over 500 participants attended the one-day event as speakers, exhibitors or participants. In the conference 11 presentations were presented. In addition, participants of the conference expressed their views on the topic during a round table discussion. The presentations were *broadcasted live* on Facebook. The conference of entomophagy gave participants an opportunity to follow closely international research trends and good practices, discover research topics, collect ideas and initiate an international professional dialogue to develop research co-operations.



---

## **LOCAL FARMERS IN DIRECT SALES CHANNELS AND URBAN FOOD SUPPLY**

Bertalan Laura – Inzsöl Renáta

The issue of urban food supply is gaining global prominence due to growing urban population, climate change, sustainability and food distribution; more and more food supply strategies are being prepared, aiming at increasing the role of local alimentary products from the metropolitan region in supplying for urban food demand. Our research focuses on analysing the rate at which locally produced food is able to reach the urban population through the typical channels of short food supply chain. We have conducted a questionnaire-based survey to identify the preferred direct sales channels and typical transport distances of domestic small producers. From our interviews it became evident that municipalities, NGOs and entrepreneurs play a large role in widening the sales options of producers. The draining power of the capital is significant and the more modern types of direct sales channels are only sustainable in larger cities.

## **INTERNATIONAL AND HUNGARIAN OUTLOOK OF SUGAR PRODUCTION**

József Popp – István Kelemen - Adrienn Csaba-Morvai – Judit Oláh

Access to duty *free sugar* imports is limited because international trade is characterized by different tariff preferences and high tariffs. Thus, the production of sugar cane and sugar beet or the change in sugar regulation have a major impact on the global market leading to severe price fluctuations in the sugar market. In the EU, the decline in sugar consumption also means that growing sugar production must be exported to potential export markets. The self-sufficiency rate of sugar production in Hungary is low but the EU as a net exporter can satisfy domestic demand for sugar. At present, producers in Hungary get a coupled support of approximately 150 thousand HUF per hectare and enjoy a high customs protection (€ 98 / tonne, ie one third of the world market price). Customs protection is expected to continue, however, the payment of coupled support is questionable in the future. Without coupled support just the most competitive sugar beet producers will survive in the longer term.





1. Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.  
1223 Budapest, Park utca 2.
2. Herman Ottó Konferencia Központ  
1223 Budapest, Nagytétényi út 190.
3. Lépcsős utcai buszmegálló:  
33, 114, 133E, 138, 150, 213, 214
4. Campona parkoló
5. Budatétény vasútállomás

Intézetünk és a konferencia központ megközelíthető közúton és vasúton egyaránt, tömegközlekedéssel a Móricz Zsigmond körtér, a belváros és Csepel irányából is érkeznek buszok a Lépcsős utca megállóba.

Szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy a személygépkocsival érkezők járműveikkel a szomszédos Campona bevásárlóközpont parkolójában tudnak biztonságosan parkolni, és a térképen jelzett útvonalakon, gyalogosan közelíthetőek meg épületeink!

